

Lilly von Heideman (1849–1917) – Autonomian ajan
aatelisnaisen elämänpiiri, maailmankuva ja identiteetit

Pro -gradu tutkielma

Henna Mero

8.5.2018

Helsingin yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Filosofian, historian ja taiteiden
tutkimuksen osasto

Suomen ja Pohjoismaiden
historia

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Filosofian, historian ja taiteiden tutkimuksen osasto
Tekijä – Författare – Author Henna Mero		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Lilly von Heideman (1849–1917) – Autonomian ajan aatellisnaisen elämänpiiri, maailmankuva ja identiteetit		
Oppiaine – Läroämne – Subject Suomen ja Pohjoismaiden historia		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro -gradu-tutkielma	Aika – Datum – Month and year Toukokuu 2018	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 74
Tiivistelmä – Referat – Abstract Tässä pro -gradu tutkielmassa tarkastelen naisasian parissa työskennelleen autonomian ajan aatellisneidin, Lilly von Heidemanin (1849–1917), elämänpiiriä, maailmankuvaa ja identiteettejä. Mitkä yhteiskunnalliset asiat hän koki itselleen tärkeiksi, ja miten hän itse toimi omassa sosiaalisessa ja kulttuurisessa ympäristössään? Tutkielma on minibiografia, jossa kulkee vahvasti mukana myös hänen veljensä, Hugo von Heideman (1851–1915). Veljellä oli suuri rooli sisarensa elämässä, sillä he asuivat suurimman osan elämästään yhdessä Urajärven kartanolla. Lähdeaineistona olen käyttänyt neiti von Heidemanin keskeneräisiä muistelmia, matkapäiväkirjoja Euroopan ja Egyptin matkoilta, sekä hänen puheitaan esimerkiksi venäläistämistoiimiin, naisasiaan ja lasten kasvatukseen liittyen. Olen hyödyntänyt myös sisarusten opiskeluaikaista kirjeenvaihtoa, sekä kartanolla työskennelleen Simolinin pariskunnan haastatteluja. Tutkimusmenetelminä olen käyttänyt lähilukua sekä uusbiografista metodia. Näistä jälkimmäiseen kuuluu oleellisesti ajatus siitä, että elämäkertakirjallisuutta voidaan kirjoittaa tieteellisesti. Tutkimuskohdetta ei pyritä asettamaan tiettyyn muottiin, sillä ihmiset ovat muuttuvia ja moniulotteisia, eivätkä aina toimi ennalta-arvattavasti tai suunnitellusti. Täten heistä piirtyvä kuva on myös kompleksinen, ja heillä voi olla monenlaisia identiteettejä. Lillyn identiteettien peruspilareina voi nähdä hänen roolinsa isosiskona, naisasianaisena, säätyläisnaisena, sekä opettajattarena. Lillyn sosiaalinen ja kulttuurinen toimintakenttä sijoittuu autonomian ajan Suomeen, sekä osittain myös ulkomaille pitkien ulkomaanmatkojen myötä. Sosiaaliset verkostot koostuvat opiskelutovereista, naisyhdistyksen jäsenistä, sukulaisista sekä lähiseudun aatelistosta. Tämän lisäksi sosiaalisia suhteita luotiin aktiivisesti myös Suomen rajojen ulkopuolella. Lilly von Heideman näyttäytyy lähteiden valossa oppineena ja yhteiskunnallisesti valveutuneena säätyläisnaisena, joka tarkastelee maailmaa aateli- sekä naisasianaisen silmin. Ulkomaanmatkojen myötä hän pääsi tutustumaan Euroopan suurkaupunkeihin, sekä Lähi-idän historiallisiin nähtävyyksiin. Länsi edusti säätyläisnaiselle sivistyksen kehtoa, itä takapajuaisuutta ja sivistymättömyyttä.		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords naishistoria, uusi biografia, naisyhdistys, elämäkertatutkimus, aatelisto		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampuksen kirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuskohde ja -kysymykset.....	1
1.2 Tutkimuksen tausta ja aiempi tutkimus.....	1
1.3 Tutkimusmenetelmät ja lähdeaineistot.....	2
2. Tutkielman konteksti	6
2.1 Autonomian ajan Suomi.....	6
2.2 Von Heideman-suvun historiaa	7
3. Lillyn nuoruusvuodet	10
3.1 Lapsuus	10
3.2 Aatelistytön koulutus.....	12
3.3 Opettajan virka ja kartanon hoito.....	16
4. Perheen dynamiikka	18
4.1 Lasten ja vanhempien väliset suhteet.....	19
4.2 Lilly ja Hugo – naimattomat sisarukset.....	21
4.3 Velipuoli Frans.....	26
5. Kulttuurielämä ja sosiaaliset verkostot	28
5.1 Topeliuksesta Wagneriin.....	28
5.2 Sisarusten sosiaaliset suhteet ja verkostot.....	30
6. Yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja mielipiteet.....	33
6.1 Naisasian puolesta.....	34
6.2 Venäjä ja venäläistämistoimet.....	38
6.3. Kansanvalistustoiminta.....	40
7. Urajärveltä maailmalle	44
7.1 Eurooppaa tutkimassa.....	46
7.2 Paluu Euroopan sykkeeseen.....	49
7.3 Faaraiden valtakunnassa.....	54
8. Elämän ehto.....	61
8.1 Viimeiset vuodet.....	61
8.2 Testamentti ja perintö.....	62
9. Johtopäätökset.....	64
Lähteet	66
Liitteet.....	71

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuskohde ja -kysymykset

Axelina Fredrika Amalia eli Lilly von Heideman (Ks. liite 1.) syntyi Urajärven kartanolla Asikkalassa 29.10.1849.¹ Hän oli naimaton säätyläisnainen, kansanvalistaja, sekä naisasian puolestapuhuja, joka asui suurimman osan elämästään kotikartanolla yhdessä veljensä Hugo von Heidemanin² (Ks. liite 2.) kanssa. Lillyn elämänkaareen mahtui niin iloa kuin surua, aineellista niukkuutta ja elämänsä ehtopuolella myös todellista vaurautta. Hän seurasi aitiopaikalta Venäjän sortotoimina yleisesti suomalaisten keskuudessa pidettyjä venäläistämistoimia, ja otti hyvin kärkevästi kantaa ruotsalaisen lainsäädännön säilymisen puolesta. Lillyn voi nähdä olleen aatelisnaisena myös hyvin sopeutuvainen, jopa uudistusmielinen, olihan hän valmis aloittamaan palkkatyön opettajattarena kartanon talouden ollessa huonossa kunnossa.

Tutkimuksessani keskityn neiti von Heidemanin maailmankuvaan, elämänpiiriin ja identiteetteihin. Yksilön käsitys itsestään on subjektiivinen kokemus, mutta se muotoutuu ympäröivissä sosiaalisissa ja kulttuurisissa kehyksissä. Lisäksi yksilön identiteetit voivat muokkautua myös oman aktiivisen toiminnan kautta. Tarkoitukseni on selvittää, minkälaisia Lillyn identiteetit lähteiden valossa olivat. Lisäksi pohdin, mitkä yhteiskunnalliset asiat hän koki itselleen tärkeiksi, ja miten hän itse toimi omassa sosiaalisessa ja kulttuurisessa ympäristössään. Käsittelen paljon myös Lillyn veljeä Hugoa. Tämä on perusteltua siksi, koska hänellä oli merkittävä rooli sisarensa elämässä. Heidän vuosikymmeniä kestäneen yhteiselonsa merkitystä ei pysty tiivistämään yhteen kappaleeseen. Täten luonteva ratkaisu on pitää hänet enemmän tai vähemmän valokeilassa lähes jokaisessa osiossa.

1.2 Tutkimuksen tausta ja aiempi tutkimus

Kiinnostukseni Urajärven kartanoa, ja sen asukkaita kohtaan syntyi jo lapsuudessa, kun pääsin ensimmäistä kertaa kartanon opastetulle kierrokselle. Olen tutkinut Lilly von Heidemania ensimmäisen kerran vuonna 2013 kirjoittaessani kandidaattitutkielman hänestä yhteiskunnallisesti valveutuneena aatelisnaisena autonomian ajalla. Työn jälkeen tuntui luontevalta jatkaa aihetta hieman pintaa syvemmälle. Aika ei myöskään voisi olla parempi, sillä Lillyn kuolemasta tuli viime vuoden

¹ Asikkalan seurakunnan arkisto, (josta käytän jatkossa lyhennettä ASA), Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1845–1867.

² Hugo syntyi 9.8.1851. ASA, Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1846–1867.

lopulla 100 vuotta täyteen. Täten viimeistään nyt on hyvä raottaa verhoa yli sadan vuoden takaisiin tapahtumiin ja Lillyn maailmaan.

Aikaisemmin Lilly von Heidemia on tutkinut Tarja Jylhä, joka kirjoitti vuonna 2011 Turun avoimessa yliopistossa kulttuurihistorian proseminarityön Lilly von Heidemanista yhteiskunnallisesti valveutuneena naisasianaisena³. Lisäksi Suvi Käki on kirjoittanut vuonna 2001 julkaisemattoman seminaariesitelmän Lilly von Heidemanista tarmokkaana naisasian puolestapuhujana.⁴ Myös Jouni Kuurne on tutkinut von Heidemanin sisarusia laajasti, ja julkaissut Urajärven kartanon historiaan liittyviä kirjoituksia esimerkiksi sisarusten ulkomaanmatkoihin liittyen.

Lillystä löytyvät kirjoitukset painottuvat useimmiten hänen toimintaansa naisasialiikkeessä, eikä hänen matkapäiväkirjojaan ole tutkittu kovinkaan paljon. Tämän vuoksi koin tärkeäksi perehtyä puheiden lisäksi erityisesti matkapäiväkirjoihin sekä muistelmiin, ja kuvata niiden kautta hieman laajemmin hänen elämäänsä.

1.3 Tutkimusmenetelmät ja lähdeaineisto

Tutkielmani on luonteeltaan minibiografia, jonka metodina käytän lähilukua⁵ sekä uusbiografista menetelmää. Uusbiografinen metodi on syntynsä myötä vaikuttanut elämäkertojen kirjoittamiseen suuresti: kirjoittamisesta on tullut koherentimpaa tutkimustoimintaa, jota voidaan pohtia teoreettisesti ja metodologisesti.⁶

Uusbiografisen metodin myötä päähenkilöiden elämää alettiin dekonstruoida ja problematisoida siten, että se sopii ajan tieteelliseen paradigmaan: esittämällä heidät moniulotteisina ja muuttuvina ihmisiä, jotka eivät aina menesty tai onnistu elämässä.⁷ Uusbiografian metodeilla henkilöstä ei yritetä luoda romantisoitua kuvaa, eikä häntä nosteta jalustalle, mikä on usein ollut suurmiesten elämäkertojen ideana. Leskelä-Kärki tuo esiin sen, kuinka elämäkerran kirjoittajan on ”rakennettava suhdetta kohteeseensa etääntymisen ja sulautumisen prosessien välimaastossa”⁸. Lopputuloksen

³ Jylhä, Tarja. 2011. Lilly von Heideman: Perinteitä ja valistusta. Turun yliopisto.

⁴ Käki, Suvi. 2001. Lilly von Heideman (1848–1917). Naisasian tarmokas puolestapuhuja. (Huom. Lillyn synnyinvuosi ei ole 1848, vaikka otsikossa lukee näin.) Aineisto löytyy Urajärven kartanomuseolta sijaitsevasta oppaiden lisämateriaalista. Aineistosta ei selviä tarkempia tietoja.

⁵ Lähiluku on kirjallisten tekstien analyysia ja tulkintaa.

⁶ Kirsti Niskanen Florin 2014 [28] mukaan.

⁷ Florin 2014, 28.

⁸ Leskelä-Kärki 2017, 235.

ratkaisee näiden kahden välinen suhde, ja se, kuinka hyvin kirjoittaja pystyy tasapainoilemaan niiden välillä.⁹ Olen myös työssäni pyrkinyt löytämään tämän keskitien.

Sosiologi Liz Stanley korostaa biografisen tutkimuksen läpinäkyvyyttä ”painottaen menneisyyden henkilöiden moninaisia ja osin keskenään kilpailevia puolia, biografian kirjoittajan ja tämän subjektin välistä suhdetta, sekä biografian ja autobiografian¹⁰ rajojen häilyvyyttä.”¹¹ Stanleyyn mukaan ei ole mielekäästä hakea kaikkien konstruktoiden takaa aitoa minuutta, todellista henkilöä, sillä koko totuutta ”minästä” ei ole hänen mukaansa olemassa. On vain erilaisia tulkintoja, representaatioita tai kertomuksia hänestä.¹² Aukotonta kuvaa Lillyn elämästä on mahdotonta saada, sillä tutkija ei pysty lukemaan kohteensa ajatuksia edes aineiston pohjalta. Tämän vuoksi voin vain esittää tulkintoja käytettävissä olevien lähteiden perusteella.

Lilly von Heidemanin muistelmat ja matkapäiväkirjat¹³ ovat autobiografisia teoksia, sillä hän kertoo itse omasta elämästään kuten haluaisi omasta elämästään kirjoitettavan. Autobiografiaan voidaan nähdä oleellisesti kuuluvan nimenomaan performatiivinen luonne: asiat esitetään itselle suotuisassa valossa, ja aineisto valikoidaan itse. Hän on esittänyt aineiston juuri sillä tavalla, kuin on oman minuutensa halunnut esittää.

Biografiat antavat mahdollisuuden ymmärtää toisen ihmisen elämää ja hänen tekemisiään. Lisäksi ne ovat kertomuksia siitä, kuinka aika ja ympäristö muokkaavat erilaisia minuuksia.¹⁴ Elämäntarinoilla on kuitenkin myös rajoituksensa sekä ominaispiirteensä. Ne eivät ole sen enempää tosia kuin epätosiakaan, eivätkä ne pyri yleistämään. Elämäkerran kirjoittaja joutuu aina punnitsemaan mitä kertoo ja mitä ei.¹⁵ Tämä asettaa kirjoittajalle suuren vastuun. Tutkimusetiikkaan kuuluu myös se, että tutkijan tulee tehdä päätelmänsä ainoastaan aineiston pohjalta. Tämä saattaa aiheuttaa haasteita, jos säilynyttä aineistoa on vähän.

Alkuperäislähteinä käytän Lillyn kirjoittamia puheita, keskeneräisiä muistelmia, kolmea matkapäiväkirjaa, sekä hieman Hugon ja Lillyn välistä kirjeenvaihtoa opiskeluajoilta. Suurin osa säilyneistä teksteistä on ruotsinkielisiä, mutta osa on suomeksi. Käännökset olen tehnyt itse.

⁹ Leskelä-Kärki 2017, 235.

¹⁰ Autobiografia on henkilön itsensä kirjoittama elämäkerta.

¹¹ Liz Stanley Hakosalo ym. 2014, [13] mukaan.

¹² Liz Stanley Florin 2014, [28–29] mukaan.

¹³ Myös matkapäiväkirjat voi nähdä autobiografisena teoksena, sillä tekstistä ilmenee myös esityksellinen luonne. Hän on kenties lukenut niitä ystävilleen matkojen jälkeen.

¹⁴ Brian Roberts Florin 2014 [29] mukaan.

¹⁵ Smith & Watson Florin 2014, [30] mukaan.

Käsittämäni puheet koskevat naisasiaa, Venäjän helmikuun manifestia, lasten kasvatusta sekä sivistyksen ja raittiuden merkitystä. Lillyn kirjoittamat muistelmat ovat keskeneräiset, ja ne keskittyvät lapsuusaikaan. Matkapäiväkirjat sijoittuvat 1900-luvun alkuun ja ne ovat sivunumeroimattomia muistikirjoja, joihin viittaa selvyyden vuoksi ainoastaan kertomalla matkapäiväkirjan värin.¹⁶ Rauno Ketonen on kirjoittanut 1970-luvulla suomenkielisen käännöksen Egyptiä koskevasta matkapäiväkirjasta, jonka Harry Halén on julkaissut vuonna 1992. Viittaa tähän teokseen Egyptiä käsittelevässä kappaleessa. Lisäksi Ketonen on kääntänyt Frans von Heidemanin¹⁷ almanakkoja, sekä poimintoja Hugo von Heidemanin runoluonnoksista¹⁸. Olen hyödyntänyt näitä käännöksiä työssäni.

Muistelmat, matkapäiväkirjat, kirjeet sekä puheet sijaitsevat Museovirastolla Kansallismuseon arkistossa. Aineistoa ei ole järjestelty juuri lainkaan, minkä vuoksi en aina pysty kovin tarkasti viittamaan lähdeaineiston sijaintiin. Ketosen kirjoittamat käännökset Fransin ja Hugon teksteistä löytyvät Urajärven kartanolla sijaitsevasta oppaiden lisämateriaalista¹⁹.

Olen käyttänyt alkuperäislähteinä myös Erkki Ala-Könnin nauhoittamia haastatteluja Urajärven kartanon palvelusväkeen kuuluneelta Simolinin pariskunnalta. Ida Simolin²⁰ työskenteli kartanolla sisäkkönä ja Hannes Simolin²¹ ajomiehenä. Heidän haastatteluidensa avulla on mahdollista saada katsaus siitä, miten palvelusväki näki Lilly von Heidemanin ja hänen lähipiirinsä.

Tutkimukseni alkaa ajan ja paikan kuvauksella sekä von Heideman-suvun vaiheiden lyhyellä taustoituksella. Tämän jälkeen siirryn käsittelemään Lillyn ja Hugon lapsuutta, koulutustaustaa, sekä von Heidemanien ydinperheen rakennetta, ja heidän keskinäisiä suhteitaan. Käsittelen kappaleessa myös Lillyn ja Hugon kirjeenvaihtoa, ja pohdin mahdollisia syitä sisarusten naimattomuuden taustalla. Seuraavaksi kerron sisarusten sosiaalisesta toimintaympäristöstä sekä heidän kulttuureilleista harrastuksistaan. Kuudennessa luvussa käsittelen Lillyn yhteiskunnallista vaikuttamista, sekä puheiden sisältöä. Matkapäiväkirjaa koskevat käsittelyluvut ovat työn loppupuolella, sillä

¹⁶ Viittaa päiväkirjoihin ainoastaan kokonaisuutena, sillä yksittäisten sivujen laskeminen ei nähdäkseni juurikaan helpota aineiston löytämistä muistiosta. Sivuja on paljon ja niiden välissä on myös tyhjiä ja sutattuja sivuja, minkä vuoksi sivunumeroiden luominen ei tuntunut järkevältä.

¹⁷ Frans von Heideman on Lillyn ja Hugon velipuoli.

¹⁸ En hyödynnä varsinaisia runoja, vaan johdannossa olevaa tarinaa Hugon nuoruuden rakkaudesta.

¹⁹ Viittaa Fransin käännettyihin almanakoihin kertomalla ainoastaan kääntäjän nimen ja vuoden, sillä käännösteksti on vain muutaman sivun pituinen. Urajärven kartanon oppaiden lisämateriaali-kansiossa ei ole sisällysluetteloa, joten sivunumerot eivät helpota lyhyehkön aineiston löytymistä.

²⁰ Ida Simolin on syntynyt vuonna 1887 Heinolassa. Hän kertoo tulleen Urajärven kartanolle töihin sisäköksi n. 18-19-vuotiaana. Ensimmäisen talven jälkeen hän siirtyi hoitamaan kartanon talouspuolta, eli esimerkiksi keittiö kuului hänen vastuulleen. Simolinien haastattelut 1959, CD 3, raita 1.

²¹ Hannes Simolin syntyi Urajärven kartanossa vuonna 1878. Hänen isänsä toimi etumiehenä ja kuskina kartanolla, äiti oli kartanon karjakko. Simolinien haastattelut 1959, CD 1, raita 1.

ulkomaanmatkat sijoituivat sisarusten elämän ehtopuolelle. Lopuksi käsittelen sisarusten viimeisiä vuosia sekä testamenttia.

2. TUTKIELMAN KONTEKSTI

2.1 Autonomian ajan Suomi

Suomen autonomian, eli sisäisen itsehallinnon aika, sijoittuu vuosiin 1809–1917. Suomi siirtyi tällöin Ruotsin vallan alta Venäjän vallan alle, ja Suomea alettiin kutsua Suomen suuriruhtinaskunnaksi. Venäjän keisari lupasi säilyttää Ruotsin vallan aikaiset lait, ja täten esimerkiksi hallitusmuoto vuodelta 1772²² sekä yhdistys- ja vakuuskirja vuodelta 1789²³ säilyivät, koska ne tukivat Venäjän keisarin yksinvaltaista hallintotapaa²⁴. Venäjän keisari päätti autonomiasta huolimatta tärkeimmistä Suomea koskevista asioista.

1800- ja 1900-lukujen vaihteessa Suomen ja Venäjän suhteet huononivat, sillä Venäjä aloitti yhtenäistämistoimet, joihin kuului muun muassa helmikuun manifesti vuonna 1899. Tämä manifesti julisti, että Suomeen tulisi yleisvaltakunnallinen lainsäädäntö. Tämä tarkoitti sitä, että Venäjä saattoi päättää Suomea koskevista asioista Suomen säätyjä kuulematta. Venäjällä voitiin myös säätää Suomea koskevia lakeja. Tämä aiheutti vihaa, ja suomalaisten keskuudessa alettiin yleisesti puhua sorrosta. Asia oli myös Lillylle tärkeä, sillä hän kirjoitti tunteikkaan puheen Suomen Ruotsilta saamien perustuslakien²⁵ säilymisen puolesta.

1800-luvun loppupuolen Suomea kuvaa hyvin termi ”järjestäytymisen aika”. Kansalaiset kiinnostuivat yhteiskunnallisista asioista, ja järjestäytyivät erilaisiin yhdistyksiin ajamaan asioitaan. Tällaisia liikkeitä olivat esimerkiksi työväenliike, raittiusliike sekä naisasialiike. Kansalaisten yhdistyminen erilaisten yhdistysten alle voimistui osaltaan myös siksi, että organisaatioverkostojen kehittäminen helpottui, kun yhdistykset saivat oikeuden haaraosastojen²⁶ perustamiseen 1800-luvun loppupuolella²⁷. Yhdistystoiminta liittyi tiiviisti kansakunnan rakentamiseen, ja järjestöjen ohjelmat tähtäsivät kansallisen tapakulttuurin uudistamiseen yksilöä sivistämällä ja moraalia kohottamalla.²⁸

Kansalaisyhteiskunta oli yleiseurooppalainen ilmiö, ja suomalaisilla järjestöillä olikin kansainvälisiä esikuvia juuri naisasia- ja työväenliikkeistä. Järjestäytyminen näkyi vahvasti myös Lillyn elämässä,

²² Vuoden 1772 hallitusmuoto oli Ruotsin valtion yksinvaltainen hallitusmuoto.

²³ Vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirja sinetöi kuninkaan itsevaltiuden.

²⁴ Jussila 2004, 446.

²⁵ Lilly tarkoittaa perustuslaista puhuessaan Ruotsin vallan ajalta säilyneitä lakeja.

²⁶ Haaraosastot olivat järjestöjen itsenäisiä yksiköjä, jotka kuuluivat keskusjärjestöön.

²⁷ Sulkunen 1991, 37.

²⁸ Ohtonen 2007, 7.

sillä hän kuului siihen oppineiden joukkoon, joka ajoi määrätietoisesti muun muassa naisten oikeuksia.

2.2 Von Heideman-suvun historiaa

Veljeni ja minä olemme syntyneet Urajärven tilalla, joka vuodesta 1662 asti on kuulunut meidän perheellemme. Tämä tila, joka alussa käsitti 8 manttaalia [,] kutistui pikkuhiljaa niin, että isämme aikaan se käsitti enää $\frac{3}{4}$ manttaalia.²⁹

Näin Lilly von Heideman aloittaa vuonna 1915 kirjoittamissa muistelmissaan tarinan omasta sukutilastaan. Lillyn ja Hugon isoisä Georg Henrik von Heideman muutti Urajärven Niemelän, eli Hovilan säteriratsutilalle vuonna 1787 Pilkanmaan kartanosta Iitistä. Hänen vaimonsa ja pikkuserkkunsa Sofia Jandolin oli syntynyt Koiskalan kartanossa Nastolassa, ja asunut sittemmin Iitin Braskilassa. Heidän mukanaan Urajärven kartanoon muutti myös Sofian leskeksi jäänyt isä, Heinolan lääninmaanmittaustirehtööri, insinööri Jakob Johan Jandolin. Perheen kahdeksan lasta syntyivät vuosina 1791–1806. Lillyn ja Hugon isä Axel Fredrik ja hänen kaksoisveljensä Arndt Magnus syntyivät vuonna 1803. Lillyn ja Hugon isoisän, Georg Henrikin kuoleman jälkeen vuonna 1820 kartanoa jäivät hoitamaan aluksi Axel Fredrikin veljet, mutta 1820-luvun lopulta Axelin sisar Sofia Charlotta, miehensä insinööri, maanmittari R.E Hartwallin kanssa. Isoäiti Sofia Helena Jandolin eli vuoteen 1837 saakka.³⁰ Vuonna 1840 Axel Fredrik muutti ensimmäisen vaimonsa Sofia Heintziuksen kanssa Sysmästä, vaimonsa kotitalalta, Urajärven kartanoon.³¹

Edellä mainittu Axel Fredrikin ensimmäinen vaimo, Lovisa Sofia Heintzius (1815³²–1850³³) oli Gabriel Heintziuksen ja Sofia Katarina Gestrinin 14-vuotias tytär varakkaasta Sysmän Rantalasta.³⁴ Liitosta syntyi kaksi lasta, Adolf Frans Henrik Oskar 3.8.1833³⁵ sekä Karl Henrik Gabriel 17.9.1838³⁶.

²⁹ Min bror och jag äro födde på Urajärvi egendom, hvilkan altsedan 1662 tillhört vår familj denna egendom som i början bestad af 8 mantal krympte småningom ihop så att den under var fars tid räknade endast $\frac{3}{4}$ mantal. Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 3.

³⁰ Ivars 2013, 24

³¹ ASA, Rippikirja 1838–1850. (Niemelä n:o 10).

³² Sysmän seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelosta ei löydy Lovisa Sofia Heintziusta. Lovisa Sofian syntymääjäksi on kuitenkin Asikkalan seurakunnan rippikirjaan merkitty 8.3.1815. ks. ASA, Rippikirja 1838–1850. (Niemelä n:o 10)

³³ ASA, Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1820–1873.

³⁴ Kajanti 2000, 254.

³⁵ Sysmän seurakunnan arkisto, Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1832–1845.

³⁶ ASA, Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1820–1844.

Jälkimmäinen pojista kuoli punatautiin 8-vuotiaana 4.9.1847³⁷. Lilly itse kuvailee tapahtumia seuraavasti: [...] kaksi poikaa, joista toinen kuoli 9-vuotiaana ja joista vanhempi, Frans, eli vuoteen 1896.³⁸

Axel Fredrikin ensimmäinen avioliitto päättyi avioeroon vuonna 1847.³⁹ Rouva Heintzius kärsi mielenterveydellisistä ongelmista. Tämän todistaa esimerkiksi se, että Asikkalan seurakunnan rippikirjasta löytyy merkintä siitä, että hänet on lähetetty ”hullujenhuoneelle”⁴⁰ vuonna 1845. Hän palasi kartanolle vuonna 1847.⁴¹

Urajärven kartanolle saapui talousmamselliksi vuonna 1844 Fredrika Johanna Sedonia Becker (1814⁴²–1892⁴³)⁴⁴, jonka kanssa Axelilla kehittyi läheinen suhde. Lähentymistä edesauttoi varmasti myös se seikka, että Sofia oli ”hullujenhuoneella”. Lähteet viittaavat siihen, että Fredrikan ja Axelin lähentyminen tapahtui vielä Axelin ollessa virallisesti naimisissa Lovisa Sofian kanssa. Rippikirjasta löytyy maininta, jonka mukaan Fredrika asui Urajärvellä saapumisensa jälkeen hetken Turussa⁴⁵, josta hän palasi 29.10.1845⁴⁶. Lisäksi samasta lähteestä löytyy maininta, että Fredrika synnytti Turussa ollessaan aviottoman lapsen, ja sai tästä teosta synninpäästön.⁴⁷ Syntyneiden ja kastettujen luetteloon lapsen nimeksi on laitettu Axel Fredric Niclas. Lapsen syntymäpäiväksi on merkitty 21.2 ja kastamispäiväksi 23.2. Lisäksi löytyy maininta siitä, että Fredrika oli tuohon aikaan 30-vuotias. Lapsi kuoli kesäkuun alussa, vain hieman yli kolmen kuukauden ikäisenä.⁴⁸

Avioeron voimaantumisen myötä Axel ja Fredrika menivät naimisiin 24.7.1848.⁴⁹ Lovisa Sofia eli kartanon sivurakennuksessa kuolemaansa asti 22.2.1850⁵⁰. Ida Simolin kertoo haastattelussa

³⁷ Karlin kuolemasta liikkuu edelleenkin huhu, että hän olisi hukkunut Urajärven rantaan. Asikkalan seurakunnan arkisto kuitenkin kertoo, että kuolinsyy oli punatauti. ASA, kuolleiden ja haudattujen luettelot 1820–1873.

³⁸ [...] två söner af hvilka den ena dog vid 9 års alder och den äldre Frans lefde till 1896. Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 7.

³⁹ ASA, Rippikirja 1838–1850. (Niemelä n:o 10).

⁴⁰ Myös kartanolla töissä ollut Ida Simolin puhuu haastattelussa valkeasta rouvasta ”mielipuolena”. Valkea rouva on nimitys, jolla saatetaan edelleenkin välillä viitata rouva Heintziukseen, sillä tarinoiden mukaan hänet on nähty kartanolla kummittelemassa kuolemansa jälkeen. Ks. Simolinien haastattelut 1959, CD 3, raita 13, 14.

⁴¹ ASA, Rippikirja 1838–1850. (Niemelä n:o 10). Huom. Caius Kajanti mainitsee teoksessaan, että aineisto löytyy Hollolan kirkonkirjoista. Tämä on väärää tietoa, sillä aineisto sijaitsee Asikkalan seurakunnan arkistoissa. (Ks. Kajanti 2000, 259.)

⁴² 13.5.1814, Hollolan seurakunnan arkisto, Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1801–1821.

⁴³ Urajärven kartanon hautamonumentti.

⁴⁴ ASA, Seurakunnista saapuneet muuttokirjat 1842–1845.

⁴⁵ Hän saapui Turkuun Asikkalasta 29.1.1845, muuttokirja oli annettu 10.9.1844. Turun tuomiokirkkoseurakunnan arkisto, Suomalaiseen seurakuntaan muuttaneiden luettelo 1836–1852.

⁴⁶ AKA, Rippikirja 1838–1850. (Niemelä n:o 10).

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Turun Tuomiokirkkoseurakunnan arkisto, Suomalaisen seurakunnan kuolleiden ja haudattujen luettelot 1845–1854.

⁴⁹ AKA, Vihittyjen luettelo, 1845.

⁵⁰ ASA, Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1820–1873.

Fredrikan pitäneen hyvää huolta edeltäjästään tämän kuolemaan saakka.⁵¹ Asiakirjoista ei selviä Lovisa Sofian kuolinsyytä, mutta maininta mielisairaudesta löytyy.⁵²

Axelille ja Fredrikalle syntyi tyttövauva 29.10.1849.⁵³ Lapsi sai nimekseen Axelina Fredrika Amalia, kutsumanimeltään Lilly. Kaksi vuotta myöhemmin, vuonna 1851 syntyi veli, Hugo Oscar Alexander Magnus.⁵⁴ (Ks. liite 3.) Tästä alkoi sisarusten elämänmittainen ja tiivis yhteiselo kartanolla.

⁵¹ Simolinien haastattelut 1959, CD 3, raita 14.

⁵² ASA, Kuolleiden ja haudattujen luettelot 18201–873.

⁵³ ASA, Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1845–1867.

⁵⁴ Syntyneiden ja kastettujen luetteloon on merkitty vuoden 1851 elokuun listaan vain yksi päivämäärä joidenkin lasten kohdalle, vaikka yleensä on kaksi, jolloin ensimmäinen on syntymäpäivä, ja toinen kastamisen ajankohta. Hugon kohdalle on merkitty 16.9. Oletettavasti Hugo syntyi elokuussa, ja hänet kastettiin syyskuussa. ASA, Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1845–1867.

3. LILLYN NUORUUSVUODET

Lilly kirjoitti vuonna 1915 keskeneräiseksi jääneen muistelmateoksen. Muistelmat käsittelevät pääasiassa lapsuutta ja nuoruutta, sekä suvun aiempaa historiaa. Lilly tuo heti muistelmiensa alkutaipaleella esille hänen ja veljensä läheiset välit:

[...] Se ei voisi olla omaelämäkerta ilman veljeni elämäkerta, sillä olemme 64 vuotta lukuun ottamatta muutamaa harvaa vuotta, asuneet yhdessä, kohdanneet surua ja iloa, taloudellista riippuvuutta ja riippumattomuutta ja ennen kaikkea vaihtaneet ajatuksia kaikissa mahdollisissa kysymyksissä, väittelet, kiistelleet, mutta aina kuitenkin sopineet. Sanalla sanoen elämämme on ollut kuin kudonnainen, jonka on tehnyt vuoroin hänen ja vuoroin minun käteni.⁵⁵

3.1 Lapsuus

Sisarukset Lilly ja Hugo syntyivät ja kasvoivat Urajärven kartanossa. Lilly kertoo muistelmissaan syntyneensä maailmaan hyvin pienikokoisena. Pienestä koostaan huolimatta hän oli omien sanojensa mukaan hyvin omapäinen ja kipakkaluontoinen. Hugo puolestaan oli pienenä reipas ja punaposkinen pikkupoika, mutta lapsuudessa sattuneen onnettomuuden jälkeen hänestä tuli kalpea ja heikko lapsi. Lastenhoitaja nimittäin antoi kovaääniselle Hugolle lääkärin määräyksestä oopiumia, jotta tämä rauhoittuisi. Eräänä iltana hän antoi yli kaksinkertaisen annoksen, jonka seurauksena Hugo kävi ilmeisen lähellä kuolemaa. Fredrika sai hoitajan tunnustamaan virheensä, ja Hugon herättyä hänet vietiin tutkittavaksi Helsinkiin. Lääkärit olivat Lillyn isän mukaan pudistelleet päätään ja todenneet, etteivät voi antaa suuria toiveita siitä, että Hugo eläisi kovin vanhaksi.⁵⁶ Toisin kuitenkin kävi, mutta lapsuutta jäi varjostamaan heikko terveys tapahtuman johdosta.

Lapsuudessaan sisaruksilla oli harvoin tilaisuuksia viettää aikaa säätyläisten ikätovereidensa kanssa. Hugo sai välillä luvan leikkiä heidän isänsä valinnan mukaan joidenkin torppareiden poikien kanssa. Näitä ennalta sovittuja leikkipäiviä kutsuttiin molemmin puolin ”taksvärkiksi”. Leikkejä seurasi vierestä iäkäs lastenhoitaja Maja, joka Lillyn mukaan valvoi lapsia samanlaisella intohimolla kuin heidän vanhempansa, jotta Hugolle ei sattuisi onnettomuuksia. Hänen intonsa ei kuitenkaan estänyt Hugoa välillä pulahtamasta järveen, mutta silloin saivat leikkikaverit löylytyksen, kun eivät

⁵⁵ [...] Kunde det ej blifva endast en sjäfbioграфи, utan måste tillika blifva en lefnadsteckning öfver min bror, ty i 64 år ha vi med undantag af några få år ständigt bott tillsammans; delat sorg och glädje, ekonomiska bekymmer och beroende och framföralt utbytt tankar i alla möjliga frågor; disputerat, gnabbats och åter försonats, med et ord vår lefnad har varit som en väfnad där inslaget ständigt kastats än hans och än af min hand. Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 1–2.

⁵⁶ Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 8–12.

paremmin ”huolehtineet lapsesta”.⁵⁷ Lilly kuvailee leikkineensä Hugon kanssa kartanon rannassa. Hugo lähetti kaarnalaivojaan aaltojen mukaan, ja Lillyn leipoi pullia savesta.⁵⁸ Hän muistelee lämmöllä myös sitä, kuinka he Hugon kanssa kesäiltaisista istuivat äitinsä jalkojen juuressa tämän kertoessa heille satuja ja ritariromaanien tarinoita.⁵⁹

Muistelmista selviää, että heillä oli myös muutaman vuoden vanhempi kasvattivelji Gustaf, joka kävi koulua Heinolassa.⁶⁰ Aineistosta ei kuitenkaan löydy enempää tietoa hänestä. Lisäksi Lilly mainitsee isänsä kerran tuoneen Helsingistä pienen saksalaistytön leikkikaveriksi hänelle. Tyttö oli heidän luonaan vain kesän, jonka jälkeen Lillyn täytyi taas tyytyä leikkimään itseksensä Hugon leikkiessä ”taksvärkkiläistensä” kanssa.⁶¹

Lapset olivat luonteiltaan aivan erilaiset. Lilly oli sanojensa mukaan perinyt isänsä kiivaan luonnon, Hugo puolestaan äitinsä rauhallisemman luonteen. Seuraava lainaus on Lillyn muistelmista:

Tämä onneton kiivaus on koko elämäni ajan aiheuttanut monia vaikeita katumuksen hetkiä, sillä en ole koskaan oikein hallinnut sitä. Ensimmäinen katkera lapsuuden suru, jonka tämä itsehillinnän puute aiheutti, oli kun kerran jouduin riitoihin kasvattiveljeni kanssa. En muista syytä, joten en osaa sanoa kumpi meistä oli väärässä, muistan vain, että isämme saapui paikalle kesken riitelymme, ja kysyi mitä asia koski, jolloin kiihkoissani syytin Gustafia. Suureksi säikähdykseksi huomasin, että isäni otti asian vakavasti, ja antoi hänelle tukkapöllyä ja selkäsaunan. Voi kuinka mieluusti olisin seuraavassa silmänräpäyksessä mieluummin itse ottanut vastaan tuon kouriintuntuvan ojennuksen, ja mikä lisäsi suruani oli se, että sekä äitini että veljeni osoittivat minulle paheksuntaansa. Kaikki tämä jätti minuun niin voimakkaan jäljen, että en enää koskaan valittanut isälleni minua kohdanneesta vääryydestä.⁶²

Isän Gustafille antama kuritus ja Lillyn oma syyllisyydentunto tapahtuneesta jättivät epäilemättä pysyvän muistijäljen. Tekstistä nousee – vielä vuosienkin päästä – häpeän tunne. Muistelmien kirjoittaminen elämän ehtopuolella tuo tekstiin usein kaunistelemaan piirteen. Lisäksi yleisiä keinoja

⁵⁷ Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 53.

⁵⁸ Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 55.

⁵⁹ Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 46.

⁶⁰ Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 52.

⁶¹ Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 54.

⁶² Denna olycklika häftighet har under hela mitt lif beredt mig många svåra ångrens stunder, ty jag har aldrig rätt kunnat bekämpa den. Den första verkligt bittra barnasorg som denna brist på självbehärsknin beredde mig var, när jag engång kom i tvist med min fosterbroder. Jag kan ej komma ihog orsaken, så att jag ej kan säga hvilken af oss hade felet, jag minns blott, att när min far inträdde under vår dispyt och frågade hvad saken gällde jag då i hettan beklagade mig öfver Gustaf. Till min stora förskräckelse såg jag att min far tog saken allvarsamt och tilldelade honom en luggis och smält. O huru gärna hade jag ej ögonblicken därpå hellre sjelf tagit emot denna handgripliga tillrättavising, och det som ökade min sorg var att både min mor och bror visade mig sitt högsta ogillande. Detta alt gjorde ett så starkt intryck på mig att jag aldrig därefter för min far beklagade mig öfver någon mot mig begången orättvisa. Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 57–59.

kommellusten kohdalla on tuoda esiin se, että vaikeistakin asioista on opittu jotakin. Tässä tilanteessa Lilly painottaa, ettei enää koskaan valittanut isälleen itseään kohdanneista vääryyksistä.

Lillyn ja Hugon lapsuus piirtyy aineiston pohjalta melko tavallisena säätyläisperheen lasten lapsuutena. Säätyerot vaikuttivat leikkikavereiden valintaan, minkä vuoksi he leikkivät usein keskenään. Lisäksi esimerkiksi selkäsaunat olivat 1800-luvulla yleinen lasten rangaistusmuoto, joten kurituskaan ei vaikuta olleen von Heidemanien perheessä tavallisesta poikkeavaa. Vainio-Korhonen tuo aatelistineiti Sofie Munsterhjelmistä kertovassa teoksessaan esille Katekismuksen huoneentaulun, jonka mukaan Jumala on luovuttanut valtansa maan päällä isälle⁶³. Isä näyttäytyy lähteissä toisaalta rakastavana, mutta toisaalta kovalla kädellä kotitalouttaan, vaimoaan, lapsiaan ja palkollisiaan hallitsevana hahmona.⁶⁴ Huoneentaulu valtuutti isän kurittamaan perhettään tarvittaessa. Tämän voi havaita myös Lillyn muistelmista.

3.2 Aatelistytön koulutus

Aatelistperheissä kasvatus pyrittiin aloittamaan mahdollisimman aikaisin. Kodin piirissä tapahtuneessa alkeiskasvatuksessa ei myöskään tehty suurta eroa sukupuolten välillä.⁶⁵ Lilly kertoo muistelmissaan saaneensa ensioppinsa isänsä johdolla. Tämän ansiosta lapset osasivat lukea jo kuusivuotiaina. Kartanolle tuli myös kotiopettajia, joista ensimmäinen oli saksalainen. Lapset oppivat tämän avulla kahdessa vuodessa puhumaan sujuvaa saksaa. Seuraava kotiopettaja oli suomalainen, joka käytti saksaa opetuskielenä. Aateliston parissa paljon opiskeltua ranskankieltä Lilly ja Hugo oppivat vain teoriatasolla.⁶⁶

Epäilemättä myös sisarusten Amalia-täti on toiminut eräänlaisena opettajana lapsille. Lilly kertoo muistelmissaan von Heidemanin perheen luona asuneen⁶⁷ Amalia-tädin olleen hyvin älykäs ja tiedonjanoinen nainen, joka oli käynyt Fredrikan kanssa koulua Hämeenlinnassa. Lilly tuo myös esille sen, kuinka mukavaa oli kuunnella Amalia-tädin väittelyjä ja keskusteluja herrojen kanssa niin politiikasta, uskonnosta kuin kirjallisuudestakin.⁶⁸ Täti on varmasti ollut eräänlainen esikuva koulutetusta ja älykkäästä naisesta nuorelle Lillylle.

⁶³ Vainio-Korhonen 2012, 18.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Englund ja Lagerstam Lagerstamin ja Parland von Essenin 2010 [185] mukaan.

⁶⁶ Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmät, musta vihko 1, 43–44.

⁶⁷ Christina Fredrika Amalia saapui Urajärven kartanolle rippikirjan mukaan keväällä 1848. Rippikirjojen mukaan hän asui Urajärven kartanolla (n:o 10 Niemelä) aina vuoden 1866 elokuuhun saakka, jolloin on viimeinen merkintä ehtoolliskäynnistä. Ks. ASA, Rippikirjat (n:o 10 Niemelä) 1838–1850, 1851–1862 ja 1863–1871.

⁶⁸ Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmät, musta vihko 1, 45.

Amalia ja Fredrika olivat Lillyn mukaan toistensa vastakohdat. Hän kuvailee äitiään mielikuvitus- ja tunneihmiseksi, ja tättiään järki-ihmiseksi.⁶⁹ Lisäksi Lilly mainitsee olleensa erityisesti Amalia-tädin suosikki, sillä hänen äitinsä oli kiintynyt enemmän hentoon Hugo-veljeen.⁷⁰ Lillyn ja Amalian läheisestä suhteesta kertoo myös perheen valokuva-albumista löytyvä yhteiskuva. (Ks. liite 4.) Amalia kuoli 7.10.1868 naimattomana, ja vain 48-vuotiaana.⁷¹

Lillyn täyttäessä 11-vuotta hänet lähetettiin Wilhelmina Nordströmin (1815–1902) tyttökouluun Heinolaan. Hugon täytyi vielä jäädä kotiopettajattaren pitämään kotiopetukseen, sillä häntä pidettiin liian heiveröisenä, ja koulukavereiden kovakouraista käsittelyä pelättiin.⁷² Siirtyminen kotoisasta kotikartanosta Heinolaan opiskelemaan oli kuitenkin shokki nuorelle Lillylle.

Kuinka hyvin muistankaan ensimmäisen koulupäivän, kun saimme läksyjä. Tunsin itseni niin yksinäiseksi. Katselin opettajia ja luokkakavereitani, kaikki olivat vieraita, ei ketään ketä pitää ystävänä. Kotiin tultuani istuuduin sohvan nurkkaan ja tunsin kuinka kyyneleet valuivat tahtomattani poskiani pitkin.⁷³

Nordströmin yksityisessä ruotsinkielisessä tyttökoulussa pyrittiin uudenaikaisin pedagogisin menetelmin kasvattamaan nuorista tytöistä itsenäisiä kansalaisia.⁷⁴ Lilly itse kuvaili opettajatarta seuraavasti:

[...] Wilhelmina Nordström oli sivistynyt ja älykäs nainen. Hän ihaili lämpimästi runoutta ja kirjallisuutta ylipäänsä. Hän oli jopa itse julkaissut runovihoksen. Ihailin häntä suunnattomasti, mutta sen lisäksi tunsin myös suurta arvostusta häntä kohtaan. [...] Oppilaat [...] pilailivat välillä Wilhelmine Nordströmin omituisuuksille, erityisesti hänen hajamielisyytensä oli välillä pilailun kohteena. Mutta minun lapsenomainen ihailuni häntä kohtaan kirjailijana oli suuri – Ajattelin nimittäin, että nainen joka osaa kirjoittaa on päätä muita pidempi – joten en koskaan löytänyt mitään naurettavaa hänen käytöksestään.⁷⁵

⁶⁹ Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmät, musta vihko 1, 46.

⁷⁰ Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmät, musta vihko 1, 45.

⁷¹ ASA, Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1820–1873. Myös Frans von Heideman kirjoittaa almanakassaan Amalia tädin kuolemasta: ”7. p:nä lokakuuta kuoli tätti Amalie Becker Helsingissä pitkäikäisen vesitaudin jälkeen.” Ketonen 1973, Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

⁷² Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmät, musta vihko 1, 59–60.

⁷³ Huru väl jag kommer ihog den första dagen i skolan, så vi fingo lexorna. Jag kände mig så ensam. Jag betraktade mina lärare och mina kamrater, alla voro fremmande [,] ingen att hålla sig till. Hemkommen satte jag mig i hörn af soffan och kände huru tårarne ofrivilligt trillade ned. Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmät, musta vihko 1, 65–66.

⁷⁴ Juuti 2003, 2.

⁷⁵ [...] Wilhelmina Nordström var en fint bildad och intelligent kvinna. Hon var en varm beundrarinna af skaldekonsten och skön litteratur i allmänhet. Hon hade äfven själf utgifvit ett häfte dikter. Jag beundrade henne ofantlig men hyste tillika en stor respect för henne. [...] Eleverna [...] skämtade ibland öfver Wilhelmine Nordström små egenheter, synnerligast var hennes distraktion ibland föremål för deras skämt. Men så stor var min barnsliga beundran för henne som författarinna – Jag tyckte nämligen att den kvinna som kunde författa måste stå hufvudet högre än andra – att jag aldrig fann något löjligt i hennes uppträdande. Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmät, musta vihko 2, 7–9.

Opettajattarella oli varmasti suuri rooli Lillyn identiteettien ja maailmankuvan kehityksessä, olihan hän myös naisasianainen.⁷⁶ Kenties Nordström toteutti myös opetuksessaan naisasialiikkeen oppeja.

Heinolassa opiskellessaan Lilly majoitettiin ystävällisen ja lapsirakkaan vanhemman rouvan, luutnantska B:n luokse.⁷⁷ Kovasta koti-ikävästä huolimatta hän ei kuitenkaan halunnut palata kotiin, sillä hän käsitti, kuinka paljon tulisi tulevaisuudessa tarvitsemaan tyttökoulusta saatavia oppeja:

[...] Suuresta koti-ikävästäni huolimatta en halunnut kotiin, koska aloin ymmärtää, että tarvitsin oppeja, ja saisin täällä perusteellisempaa ja parempaa opetusta kuin kotiopettajalta. Samalla hetkellä kun ymmärsin tarvitsevani opetusta, käsitin, että myös pikkoveljeni tarvitsi sitä. Seuraavana kesänä rukoilin koko sydämeistäni vanhemmiltani, että he lähettäisivät hänet kouluun, jotta hänestä ”tulisi samanlainen kuin muistakin pojista”. Vanhempani eivät aluksi kuunnelleet minua ollenkaan, mutta kun jatkoin jankuttamista, he alkoivat lopulta miettimään asiaa, ja tulos näistä pohdintoista oli, että Hugo saisi syksyllä seurata minua Heinolaan ja aloittaa ”pikkukoulussa”, jonka johtaja oli Maisteri G., sukulaisemme.⁷⁸

Lillyn muistelmista nousee esiin hänen roolinsa isosiskona, ja varsinkin se, kuinka hän koki nuoremman Hugo-veljen olevan hänen vastuullaan koulumaailmassa.

Koti-ikäväni oli hieman laantunut, sitä paitsi yritin niin paljon kuin mahdollista peitellä sitä, jotta en olisi lisännyt Hugon koti-ikävää. Huoli siitä, että hänen heikko rintansa kärsisi, ei kuitenkaan tehnyt elämästäni yhtään helpompaa. Veljestäni tuli heti luutnantti B:n selkeä suosikki. Hän ei koskaan suuttunut, kun Hugo itki koti-ikävänsä, vaan minun suureksi ilokseni hemmotteli häntä kaikin tavoin. Olin siksi seuraavana vuonna vähemmän allapäin, ja mitä pidemmälle aika kului, väheni Hugon terveydestä tuntemani huoli, sillä hän valitti aina vähemmän rintakipuja. Voin siksi sanoa, että olin nyt onnellinen verrattuna ensimmäisiin kouluaikoihini, jotka olivat raskaimpia elämässäni jos luetaan pois ne vuodet jolloin menetin rakkaimpani.⁷⁹

Lilly yritti suojella veljeään, jotta tämän heikko sydän ei kärsisi koti-ikävästä. Vastuu saattoi tuntua pienestä koululaisesta paikoitellen liiankin raskaalta. Hugon terveyden kohentuessa huoli kuitenkin hieman väistyi.

⁷⁶ Hänen nimensä nousee esille naisasialiikkeen pää-äänenkannattajassa, *Koti ja Yhteiskunta*-lehdessä 15.3.1898, 7. Lehdessä on maininta, että ”eräs järjestön pysyväisistä jäsenistä, Wilhelmina Nordström on lahjoittanut yhdistykselle 50 markkaa.”

⁷⁷ Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 60.

⁷⁸ [...] Men trots min stora hemlängtan ville jag nog ej själf hem, ty jag började inse att jag behöfde kunskaper och att jag här kunde få den grundligare och bättre än af guvernanten. Men i samma stund jag fattade att jag behöfde kunskaper, förstod jag att äfven lilla bror behöfde dem. Följande sommar bad jag innerligt mina föräldrar att de skulle sända honom i skolan, för att han ”skulle blifva som de andra gossarne”. Mina föräldrar hörde i början ej alls på mig, men huru jag gnatade började de slutligen fundera på saken och resultatet af dessa funderingar var att Hugo om hösten skulle få följa mig till Heinola för att inskrivas i ”lilla skolan”. Den ”lilla skolans” föreståndare var magister G. en släkting till oss. Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 62–63.

⁷⁹ Min saknad after hemmet hade något minskats, dessutom försökte jag så mycket som möjligt dölja den, för att ej öka Hugos, men oron för att hans klena bröst skulle taga skada gjorde lifvet ej lättare för mig. Min bror blef genast Lötj. B. förklarade favorit. Han blef aldrig ledsen då han gret after hemmet [,] kelade till min stora glädje med honom på alt sätt. Jag nu var lycklig jämfört med min första skoltid hvilket var ett bland de tyngsta i mitt lif, om jag undantager de år jag förlorade mina kära. Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 64.

Elin Sjöström⁸⁰ kirjoittaa Suomen naisyhdistyksen 40-vuotisjuhlajulkaisussa Lilly von Heidemanin lopettaneen koulunkäynnin ”tottumattomana koulun jäykkään komentoon ja koti-ikävän painamana”. Lilly palasi Sjöströmin mukaan kotikartanoon, mutta koulu oli kuitenkin herättänyt hänessä valtavan tiedonkaipuun, ”jota hän alussa tyydytti ilman suunnitelmaa ja arvostelukykä”.⁸¹

Sjöströmin mukaan Lilly jatkoi opiskelujaan myöhemmin Helsingin yliopistossa.⁸² Naisilla oli 1870-luvulta alkaen oikeus anoa erillisoikeutta suorittaakseen yliopisto-opintoja.⁸³ *Koti ja Yhteiskunta*-lehden mukaan Lilly haki ”erivapautusta sukupuoleensa nähden” vuonna 1880 saadakseen opiskelumahdollisuuden ”englanninkielen opettajanvirkoja varten”.⁸⁴ Sjöström mainitsee Lillyn opiskelleen yliopistossa kirjallisuutta, ruotsin kieltä sekä yleistä historiaa.⁸⁵

Yliopisto-opinnoille on kuitenkin vaikea löytää konkreettisia todisteita, sillä Lillyn matrikkeleita ei löydy. Helsingin yliopiston arkisto ja kirjaamo-yksiköstä selvisi, että kanslerinviraston akteista vuosilta 1880–1890 ei löydy Lilly von Heidemanin nimeä⁸⁶. Lisäksi ensimmäiset naisten erivapautusanomukset löytyvät vuodelta 1885. Tosin mahdollisista yksittäisistä opinnoista ei ole olemassa merkintöjä. Kenties Lilly suoritti satunnaisia kursseja valmistumatta. Tässä tapauksessa mysteeriksi jää kuitenkin se, miksi hänen anomastaan ”erivapautuksesta” ei löydy mainintaa kanslerinvirastosta.

Hugo siirtyi Heinolan yläalkeiskoulun valmistavien luokkien jälkeen Jyväskylän suomalaiseen alkeisopistoon vuonna 1869.⁸⁷ Ylioppilaaksi hän valmistui vuonna 1873⁸⁸. Tämän jälkeen Hugo siirtyi suorittamaan lakitieteen opintoja⁸⁹ Helsinkiin. Vapaa ylioppilaselämä viehätti kuitenkin lakipykälää enemmän, ja hän palasi tutkintoa suorittamatta vuonna 1877 viljelemään kotikartanoaan.⁹⁰

⁸⁰ Elin Sjöström (1851–1936) oli naisasianainen. Hän oli käynyt koulua lapsuudessaan Heinolassa. Ks. Harmaja 1924 35. Elin oli myös Lillyn tuttu, sillä eräessä Hugon lähettämässä kirjeessä sisarelleen hän välittää terveiset Elin Sjöströmiltä. Tästä voidaan päätellä, että Lilly ja Elin tunsivat toisensa hyvin. Ks. Museovirasto, UKA, Hugon kirje Lillylle, ”Helsingfors den 28 Febr: 1874”.

⁸¹ Sjöström 1924, 70.

⁸² Ibid.

⁸³ Helsingin yliopisto 2006, ”Naiset yliopistossa”. Viitattu 9.4.2018.

⁸⁴ *Koti ja Yhteiskunta* 15.3.1908, ”Erivapautus sukupuoleen nähden”, 40–41. Lehdessä luetellaan ne opettajattaret, jotka ovat vuosina 1870–1906 hakeneet erivapautusta sukupuoleensa nähden yliopisto-opintoja varten.

⁸⁵ Sjöström 1924, 70.

⁸⁶ Tiedot tarkistettiin myös hänen virallisella nimellään Axelina Fredrika Amalia von Heideman.

⁸⁷ Juuti 2003, 3.

⁸⁸ Helsingin yliopiston nettisivuilta voi myös tarkistaa Hugon ylioppilasmatrikkelin. Ks.

<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=19737>

⁸⁹ Lakitieteen opinnot selviävät myös ylläolevan matrikkelin tiedoista. Matrikkelissa on maininta ”Jur.yo”.

⁹⁰ Blomstedt 1981, 460, Juuti 2003, 3.

Sisarukset saivat lapsuudessaan säädynmukaista opetusta. Lilly näyttäytyy lähteiden valossa tiedonjanoisena ja Sjöströmin mukaan jopa itseoppineena neitinä. Hugoa koulunkäynti ei kiinnostanut yhtä paljon kuin sisartaan, mutta hän oppi jo Heinolassa sisarensa ympärille ryhmittyneessä ”sinisukkien” piirissä aikansa mieheksi harvinaisella tavalla näkemään naisen tasavertaisena ihmisenä.⁹¹

3.3 Opettajan virka ja kartanon hoito

Sekä isän että äidin perintöä löydämme tyttären luonteessa. – Kun isän kuoltua perheen rahallinen asema, ennenkin jo heikko, kävi yhä tukalammaksi, tunsin hän velvollisuudekseen tehdä voitavansa rakastetun äidin auttamiseksi ja valmistautui englanninkielen opettajaksi Heinolan – oman koulukaupunkinsa – realikouluun⁹². Hänen opettajatoiminnassaan oli hänelle kuvaavin se lämpö ja innostus, millä hän toimeensa antautui, sama lämmin, kaikelle kauniille ja hyvälle elämässä herkästi avautuva ja syttyvä mieli – ominaisuus joka varmastikin kuvasi äitiä hänen luonteessaan.⁹³

Näin kirjoitti *Suomen Nainen* Lilly von Heidemanin kuoleman jälkeen ilmestyneessä muistokirjoituksessa vuonna 1917. Tekstiä värittää muistokirjoituksille tyypillinen kohteen romantisointi, jossa henkilöstä kirjoitetaan korostetun ihailevasti. Tekstistä ilmenee kuitenkin se, että Lilly alkoi työskennellä opettajattarena kartanon heikon talouden vuoksi. Toiminta ajoittuu 1870-1880-luvuille.⁹⁴ Ansiotyö on epäilemättä parantanut kartanon taloudellista tilannetta. Lillyn työura voidaan kuitenkin nähdä myös jatkumona naisasian edistämiseksi, sillä hän pääsi työnsä kautta työskentelemään sivistyksen hyväksi. Kenties Lilly sai nimenomaan koulumaaailmassa suuremman innostuksen naisasian parissa työskentelemiseen. Hänen ympärilleen syntyi nimittäin 1880-luvulla nuorten naisten lukuseura, jossa he lukivat muun muassa Ibsenin teoksia.⁹⁵

Moniin hämäläiskartanoihin verrattuna eivät Urajärven kartanon tilukset enää 1800-luvulla olleet kovin laajat. Tila oli 2/3 manttaalin kokoinen; metsiä se käsitti lähemmäs tuhat hehtaaria, mutta peltoa vain 33. Hugon ja Lillyn aikana torppien määrä oli enimmillään parikymmentä. Torppareiden lisäksi kartanon mailla asusti mökkiläisiä vähäisine tiluksineen. Torpat olivat kartanon taloudenpidon kannalta keskeisessä asemassa.⁹⁶

⁹¹ Juuti 2003, 3.

⁹² Myös Heinolan kaupungin historiassa mainitaan, että Lilly toimi englannin kielen opettajana reaalikoulussa vuosina 1875–1888. Ks. Cederberg ja Ojala 1948, 463.

⁹³ *Suomen Nainen* 01.12.1917, ”Lilly von Heideman”, 334.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Sjöström 1924, 70.

⁹⁶ Härö 1997, 11.

Blomstedt kirjoittaa Hugon olleen ”Urajärven romantikko” ja tunnelmaihminen, jolta järkiperäinen metsänhoito ei juurikaan luonnistunut, sillä hän piti enemmän alkuperäisestä ja villistä luonnosta ympärillään. Kartano ei siis ollut mikään tuottava yritys epäkäytännölliselle isännälle, varsinkin kun yritettiin elää ”säädynmukaisesti”.⁹⁷ Kartanolla työskennellyt Hannes Simolin mainitsee haastattelussaan, että kartanon työt eivät paljoa kiinnostaneet Hugoa. Simolinin mukaan tämän ahkeruus näkyi ainoastaan kyntöpellolla, jossa Hugo toimi työnvalvojana ja varmisti, että kaikki ”kivenvierut” kynnettiin hyvin.⁹⁸

Kartanon loiston vuodet ajoittuvat vasta 1800-luvun loppupuolelle ja 1900-luvun alkuun. Sisarusten perittyä velipuolensa Fransin omaisuuden, he saattoivat alkaa elämään ”herraskaisesti”. Saatuja varoja käytettiin kartanon kaunistamiseen, ja varsinkin kartanon puiston kunnostamiseen. Aineiston perusteella Hugo oli pääasiallisesti kiinnostuneempi kartanon kaunistamisesta, kuin käytännön töistä. Lilly sen sijaan keskitti energiansa naisasian parissa työskentelyyn. Toki myös alustalaiset saivat osansa Lillyn opetuksista, sillä hän piti heille esitelmiä esimerkiksi lasten kasvatuksesta.

⁹⁷ Blomstedt 1981, 460–461.

⁹⁸ Simolinien haastattelut 1959, CD 1 raita 28.

4. PERHEEN DYNAMIIKKA

Von Heidemanin perheen keskinäisiä suhteita voi tutkia esimerkiksi muistelmien, kirjeiden sekä aikalaisten kertomusten pohjalta. Lähteestä riippuen esille nousee hyvin erilaisia tarinoita. Perheeseen kuuluvan henkilön muistelmat saattavat poiketa hyvin paljon siitä, miten ympäröivä maailma on asian nähnyt ja kokenut. Perheen julkinen asema aiheutti sen, että heistä puhuttiin tavallisen kansan keskuudessa paljon. Täten myös erilaiset uskomukset lähtivät kiertämään. Joissakin juoruissa saattaa olla totuuden siemen, osassa ei. Arvatenkin suosituimpia ja mielenkiintoisimpia kertomuksia ovat aina ne, jotka ovat ihmisten mielestä jollakin tavalla shokeeraavia. Esimerkiksi Kajanti tuo esille kansan keskuudessa kulkeneita tarinoita, joista eräs kuuluu näin:

Eräänä päivänä kartanoon saapui uuden rouvan [Fredrika] nuorempi sisar, jota kartanoherra mielellään katsoi. Tätä uutta tulokasta vilkuili myös Ranssu⁹⁹-herra. Isästä ja pojasta tuli kilpakosijat ja tilanne jännittyi kaksintaistelun asteelle. Isä ei kuitenkaan voinut kohottaa asetta poikaansa vastaan, vaan Ranssu-herra lähetettiin merille ja hän oli pois monta monta vuotta. Ranssu-herran lähdön jälkeen uuden rouvan sisar synnytti salassa pojan. Eräänä yönä hän hiipi Urajärven rantaan aikoen hukuttaa pienokaisen. Kartanon entinen rouva [Lovisa Sofia] näki ikkunastaan epätoivoisen yrityksen, kiiruhti ulos sairashuoneestaan, juoksi järven rannalle ja pelasti molemmat hukkumasta. Vasta isänsä kuoleman jälkeen Ranssu-herra palasi kotimaahansa.^{100 101}

Muistelmateoksen käyttö tuo omat haasteensa tutkimukseen. Henkilön kirjoittaessa elämänsä ehtopuolella muistelmiaan, on hyvin todennäköistä, että hän haluaa muistella pääasiassa mukavia asioita. Tässä vaiheessa epäedullisista kirjoituksista on saatettu hankkiutua eroon. Lillyn muistelmia kuvaa hyvin lause: ”aika kultaa muistot”, minkä vuoksi tekstissä korostuvat pääasiassa mieltä ylentävät ja mukavat tapahtumat. Aineistosta ei löydy negatiivisia muistoja lähipiiriin kuuluneista ihmisistä. Kaiken lisäksi muistelmat ovat keskeneräiset ja käsittelevät pääasiassa lapsuutta. Tämän vuoksi tietoa saadaan vain ajallisesti lyhyeltä periodilta.

Kuten sanottu, absoluuttista kuvaa henkilöiden suhteista on mahdotonta saada. Lähteiden avulla voi tutkia ainoastaan sitä, miten ympäröivä maailma on heidät nähnyt, miten Lilly itse kuvailee ihmisiä, tai miten hänet on kuvattu toisten toimesta. Jos tallella olisi enemmän yksityistä kirjeenvaihtoa perheen kesken, keskinäisiä suhteita olisi helpompi tutkia. Lillyn tapauksessa säilyneiden kirjeiden

⁹⁹ Axelin ja Sofian liitosta syntynyt Frans, jota kutsuttiin ainakin kansan keskuudessa Ranssuksi.

¹⁰⁰ Kajanti 2000, 257–258.

¹⁰¹ Lillyn muistelmat vahvistavat Fransin olleen merillä. Hän muistelee velipuolensa asettuneen Rantalan kartanoon pian sen jälkeen, kun oli seilannut maapallon ympäri. Ks. Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 7. Fransin kirjoittamassa almanakassa on maininta, että hän lähti vuonna 1860 Itä-Intiaan, josta palasi 3 vuotta myöhemmin. Lisäksi almanakasta selviää, että hän asui Urajärven kartanolla isänsä kuoleman aikoihin. Ks. Ketonen 1973, Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano. Lähteiden perusteella on helppo huomata, että fakta ja fiktio ovat sekoittuneet kansan keskuudessa kiertäneissä tarinoissa.

aineisto on hyvin suodatettua. Sisarukset päättivät elämänsä ehtopuolella lahjoittaa kartanon aineiston silloiselle Muinaismuistoyhdistykselle. Oletettavaa on, että jäljelle jäänyt aineisto käytiin hyvin tarkkaan läpi ennen luovutusta.

4.1 Lasten ja vanhempien väliset suhteet

Axel von Heideman kuvataan Lillyn kuoleman jälkeisessä muistokirjoituksessa aristokraattiseksi ja mukavuudenhaluiseksi vanhaksi herraksi, jonka käskyjä kaikkien perheenjäsenten tuli noudattaa. Äiti Fredrikan kerrotaan sen sijaan olleen Axelin vastakohta. Hän ei ollut omaksunut miehensä aristokraattisia mielipiteitä.¹⁰² Äidin kuvailussa esille nousee sydämellisyys, heikompien auttaminen sekä oikeamielisyys. Myös Hannes Simolin¹⁰³ mainitsee Fredrikan olleen ystävällinen kaikille. Simolinin mukaan Fredrika antoi kerjäläisille aina syötävää, eikä kääntynyt ketään apua tarvitsevaa tyhjin käsin kartanolta¹⁰⁴. Lilly muisteli vielä vanhana äitinsä neuvoja, joista yksi kuului näin:

Muistakaa, lapset ettette milloinkaan saa vähääkään poiketa siitä, minkä oikeaksi tunnette. Oikean ja väärän erottaa toisistaan vain hieno raja; se raja teidän on tunnettava.¹⁰⁵

Lilly kuvailee myös äitinsä suhtautumista sotilaisiin Venäjän ja Turkin sodan¹⁰⁶ aikana. Urajärvellä oli nimittäin sijoitettu kasakkakomppania, jota varten von Heidemanien täytyi luovuttaa sivurakennus kapteenin ja hänen palvelusväkensä käyttöön. Muistelmissaan Lilly kertoo kuinka heidän äitinsä, ”joka aina sääli heikompia ja alistettuja”, antoi Axelin veljelle tehtäväksi tulkata kapteenille, että hän ei missään nimessä voinut sallia sitä, että sotilaita kohdeltiin huonosti heidän luonaan. Kapteeni oli nauranut makeasti kuullessaan tämän tiukan käskyn. Hän antoi kuitenkin kunniasanansa siitä, ettei ketään sotilasta rangaista tilusten rajojen sisäpuolella.¹⁰⁷

Lilly kertoo isänsä elämästä hyvin neutraaliin sävyyn, eikä tekstistä ilmene juurikaan rakkautta tai kaipuuta häntä kohtaan. Aineiston perusteella voisi todeta, että lapset olivat läheisempiä äitinsä kuin isänsä kanssa. Kenties Lillyn isältään perimä kiivaus vaikutti siihen, että lempeän äidin kanssa ei tullut niin kovia konflikteja kuin isän kanssa. Axel kuoli vesipöhöttymään 12.5.1867¹⁰⁸ Lillyn ollessa

¹⁰² *Suomen Nainen* 01.12.1917, ”Lilly von Heideman”, 334

¹⁰³ Hannes Simolin toimi kartanolla ajomiehenä.

¹⁰⁴ Simolinien haastattelut 1959, CD 3, 25.

¹⁰⁵ *Suomen Nainen* 01.12.1917, ”Lilly von Heideman”, 334

¹⁰⁶ Venäjän-Turkin sota oli vuosina 1877–1878, jolloin Lilly oli jo aikuinen. Hän kuitenkin todennäköisesti tarkoittaa Krimin sotaa, joka oli vuosina 1853–1856, sillä hän kertoo olleensa vasta lapsi sodan aikoihin.

¹⁰⁷ Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 23–24.

¹⁰⁸ ASA, Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1820–1873.

vasta 17- ja Hugon 15-vuotias. Yhteinen taival äidin kanssa kesti huomattavasti pidempään. Tämä vaikutti epäilemättä siihen, miksi äidistä tuli sisaruksille niin läheinen, ja miksi hänestä löytyi enemmän muisteltavaa.

Von Heidemanien perheessä vallitsi patriarkaalinen järjestys¹⁰⁹, minkä Lilly koki naisasianaishana tukahduttavana. Tämän voi huomata Lilly von Heidemanin kuoleman jälkeen ilmestyneessä muistokirjoituksessa:

Lilly von Heidemanin mielessä oli jo varhaisesta nuoruudesta liikkunut aavisteleva tunne siitä, että naisten asemassa oli jotain kieroä – Hänen oma äitinsä, se vähäinen sanavalta ja merkitys, mikä hänellä oli kotinsa johdossa, oli tuolle lahjakkaalle, jo varhain ajattelemaan heränneelle tytölle siitä jokapäiväisenä, tuskallisena esimerkkinä. Varsinkin Henrik Ibsenin tuotanto se sitten selvittää hänelle problemit koko laajuudessaan. Ja hän tahtoo, mikäli mahdollista, myöskin kanssasisariaan herättää [...].¹¹⁰

Kenties perheen ilmapiiri vapautui isän poismenon myötä. Lilly saattoi täten saada enemmän liikkumatilaa myös naisasian parissa. Axelin kuolema lähensi perhettä entisestään, sillä kartanon hoito siirtyi nyt täysin heidän vastuulleen. Tosin velipuoli Frans oli myös varmasti suurena apuna, sillä hän asui almanakkansa mukaan vuodet 1867–1869 kartanolla¹¹¹.

Huomionarvoista on myös se, että kartanon maille sisarusten toimesta perustettuun yksityiseen perhehautaahan päätyivät vain Lilly, Hugo ja Fredrika.¹¹² Kenties edellä mainittujen syiden lisäksi heidän isänsä aiempi liitto oli vaikuttimena sille, miksi he eivät halunneet siirtää tämän jäännöksiä kartanon maille. Asikkalan hautausmaalla sijaitseva sukuhauta jäi viimeiseksi leposijaksi Axelin lisäksi tämän ensimmäiselle vaimolle ja nuorena menehtyneelle Karl-pojalle. Lisäksi sukuhaudassa on myös muita von Heideman-suvun jäseniä.

Kaikesta huolimatta Lilly ei tuo muistelmissaan esiin mitään negatiivista isästään, tosin mainintoja hänestä on huomattavasti vähemmän kuin heidän äidistään. Ainoa poikkeus muutoin neutraaliin kuvailuun Axelista liittyy Hugon lapsena saamaan oopiumin yliannostukseen, jota Axel oli surrut:

¹⁰⁹ *Suomen Nainen* 01.12.1917, ”Lilly von Heideman”, 334

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ketonen 1973, Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

¹¹² Kahdessa lähteessä nousee esiin, että Fredrikan ja Hugon jäänteet siirrettiin Asikkalan hautausmaalta kartanon maille. Ks. Simolinien haastattelut 1959, CD 3, raita 24, Linden 1999, ”Beda Helena Linden os. Lepomäki muistelee lapsuuttaan ja nuoruuttaan Urajärven kartanon läheisyydessä.”, 2. Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano. Lisäksi Leponiemen muistelmissa mainitaan heidän maallisten jäännöstensä siirtämisen tapahtuneen vuonna 1916. Ihmetystä herättää kuitenkin lehti-ilmoitus vuodelta 1897: ”Myönnyttiin maanviljelijä Hugo von Heideman’in ja Lilli von Heideman’in alam. Anomukseen saada perustaa yksityisen hautausmaan Urajärven kartanon alueella Asikkalan seurak:ssa niillä ehdoilla kun terveydenhoitoasetus säättää”. *Suomen kirkon julkiset sanomat* 1.12.1897, 2. ”Tietoa tapahtumista”. On vaikea ymmärtää, miksi hautamonumentin toteutus oli vielä noin monen vuoden jälkeen kesken, vaikka lupa oli saatu jo 1890-luvun lopulla. Hugo olisi nimittäin varmasti haudattu suoraan kartanon maille, jos kivistä rakennettu temppelityylinen hautamonumentti olisi ollut valmis.

Eräs vanhempieni ystävä kertoi minulle kerran, kuinka hän ollessaan meillä kylässä hellitteli pientä poikaa, jolloin isäni sanoi kyynelsilmin 'Tämä poika ei pysy luonamme kauaa, hän on valinnut itselleen toisen kodin.'¹¹³

Lilly kuvaa muistelmiensa kautta suhdetta äitiin erittäin lämpimänä. Kaunopuheisesta tyylistä huolimatta isä jää muisteluissa taka-alalle, ja häntä koskevat asiat ovat pääasiallisesti tietoja hänen aiemmista vaiheistaan. Muistelmien kirjoitustyyli on haikean romantisoiva, ja teksti on hyvin suodatettua. Lilly tuo esiin ne asiat, jotka hänen mielestään ovat kertomisen arvoisia, eikä negatiivisia asioita juurikaan käsitellä. Tämän vuoksi sisarusten isäsuhde jää monilta osin arvailujen ja valistuneiden veikkausten varaan.

4.2 Lilly ja Hugo – naimattomat sisarukset

Kuten jo aiemmin on ilmennyt, sisarusten välinen suhde oli hyvin tiivis. Lillyllä oli vahva isosiskon rooli jo lapsuudessaan hänen huolehtiessa nuoremasta Hugo-veljestään. Isän varhainen kuolema saattoi osaltaan vaikuttaa Lillyn roolin vahvistumiseen. Toisaalta myös Hugon heikko terveys ohjasi Lillyä huolehtimaan tavallista enemmän veljestään.

Julia Dahlberg tuo artikkelissaan *Vardagsstöd, kontaktförmedling och rollmodeller: Syskonens position i den samhällsaktiva, borgerliga kvinnans nätverk under sent 1800-tal* esille sen, että naimattomien sisarusten keskuudessa oli yleistä asua saman katon alla 1800-luvulla. Yhteiselo onnistui parhaiten sisarien kesken, sillä sukupuoliroolit eivät aiheuttaneet kitkaa kotitalouden hoidossa. Siskon ja veljen kohdalla vastuu saattoi painaa naisen hartioita enemmän, mikä aiheutti riitoja sisaruksien välille. Kaikilla naimattomilla sisaruksilla ei kuitenkaan ollut varaa asua omillaan, joten heillä ei ollut vaihtoehtoja.¹¹⁴ Lillyn ja Hugon kohdalla kartanon jakaminen toisen kanssa näyttäytyy luontevana jatkumona. He asuivat äitinsä Fredrikan kanssa kolmistaan tämän kuolemaan saakka, jonka jälkeen sisarukset jäivät kahdestaan. Lilly ja Hugo olivat noin nelikymppisiä Fredrikan kuollessa 1890-luvun alussa, joten sukupuoliroolit olivat muotoutuneet jo vuosien varrella. Lisäksi Hugo oli kasvanut 15-vuotiaasta saakka naisvaltaisessa kodissa, mikä varmasti vaikutti hänen käsitykseensä naisista tasavertaisina ihmisinä. Käsittelen seuraavaksi hieman Lillyn ja Hugon kirjeenvaihtoa, jonka jälkeen siirryn pohtimaan syitä sisarusten naimattomuuden taustalla.

¹¹³ En vän till våra föräldrar berättade engång för mig att då hon var på besök hos oss och smekt den lilla gossen min far sagt med tårar i ögonen: 'Ja, den gossen stannar nog inte länge hos oss, hon har valt sig ett annat hem'. Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 12–13.

¹¹⁴ Dahlberg 2011, 219.

Lillyltä ja Hugolta on säilynyt keskinäistä kirjeenvaihtoa erittäin vähän, koska he ovat asuneet suurimman osan elämästään samassa paikassa. Aineisto on opiskeluajoilta, joten sen avulla saamme pienen katsauksen heidän nuoruusvuosistaan. Kirjeenvaihtoa tutkiessa monet asiat, henkilöiden nimet ja tapahtumat saattavat jäädä tutkijalle arvoituksiksi¹¹⁵. Kirjeiden intertekstuaalisuutta on välillä vaikea, ja jopa mahdoton ymmärtää. Kirjeessä saatetaan viitata kirjeenvaihdossa aiemmin keskusteltuihin asioihin, tai toisaalta asioihin jotka ”tapahtuvat” tai josta puhutaan kirjemaailman ulkopuolella.¹¹⁶ Sama ongelma nousee esiin myös Lillyn ja Hugon kirjeenvaihdossa.

Sisarusten kirjeiden sisältöä värittää usein omien kuulumisten kertominen, sekä käytännön asioista sopiminen.¹¹⁷ Eräässä vuonna 1873 kirjoitetussa kirjeessä Lilly kertoo heti alussa olevansa pääasiassa äitinsä asialla. Tämän vuoksi kirje sisältää kysymyksiä esimerkiksi Hugon matkakassan tilasta, sekä kotiintulopäivästä.¹¹⁸

Toisen, myöskin vuonna 1873 kirjoitetun kirjeen Lilly aloittaa seuraavasti: Rakas Hugo! Kiitos kirjeestäsi, joka oli sekä tervetullut että kaivattu! Olin jo aivan suutuksissa sinuun, kun et kirjoittanut [...] mutta nyt vihani on laantunut, joten vältty moralisoinnilta [...].¹¹⁹

Lillyn avauksesta voi nähdä sisarusten läheiset välit. Hän ei kaunistele sanojaan, vaan kertoo Hugolle suoraan mitä ajattelee. Toisaalta tekstistä voi nähdä Lillyn jopa äidillisen suhtautumisen veljeensä. Hän haluaa tietää, miten Hugolla sujuu Helsingissä, ja on huolissaan, jos kirjeitä ei saavu tasaiseen tahtiin. Varmasti samanlainen huoli oli myös Fredrika-äidillä, joka sai kuulla poikansa kuulumiset Lillyn kautta.¹²⁰

Samassa kirjeessä Lilly kertoo heidän voivan kotona hyvin. Lisäksi hän päivittää omat kuulumisensa, ja kertoo iloitsevansa siitä, että Hugo on päättänyt hakea teatteriin. Lilly pyytää veljeään myös välittämään terveisiä Helsingissä asuville tuttaville, ja paljastaa salamyhkäisesti tulevista suunnitelmistaan:

Istun täällä ja haudon suuria suunnitelmia, jotka yleensä haihtuvat savuna ilmaan. Tiedäthän sinä jo ennestään että minulla, rauhattomalla sielulla, täytyy aina olla jotain pohdittavaa: mutta nyt se on todellakin jotakin suurenmoista jota aion panna alulle. Se koskee tosin vain minua itseäni, mutta joka tapauksessa se

¹¹⁵ Leskelä-Kärki, Lahtinen & Vainio-Korhonen 2011, 23.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Kuten se, mitä kaikkea Hugon täytyy muistaa kaupungista tuoda mukanaan, tai koska hän tulee seuraavan kerran kotiin.

¹¹⁸ Museovirasto, UKA, Lillyn kirje Hugolle, ”Urajärvi den 5 Maj 1873”.

¹¹⁹ Käraste Hugo! Tack för ditt bref, som var lika välkommit som länge efterlängadt! Jag var redan helt förargod på dig, som ej skref några ord [...] men nu har min vrede redan gått öfver, så du slipper alla moraler [...]. Museovirasto, UKA, Lillyn kirje Hugolle, ”Den 7 Juni 1873”.

¹²⁰ Aineistosta ei löytynyt äidin itsensä lähettämiä kirjeitä, joten oletettavasti tieto kulki pääasiassa Lillyn kautta.

on todella vaikea asia saada etenemään. Et saa tietää mitä minulla on mielessäni, ennen kuin tulet kotiin, [...].¹²¹

Se, mitä Lilly tarkoittaa suurilla suunnitelmilla ei selviä aineistosta. Lainauksesta voi kuitenkin nähdä Lillyn käsityksen itsestään ”rauhattomana sieluna”. Tämän toimeliaan luonteen voi kenties huomata myös siitä, kuinka hän aktiivisesti osallistui yhteiskunnalliseen keskusteluun ja halusi vaikuttaa esimerkiksi naisasian parissa.

Lilly esittää Hugolle kirjeessä myös toiveen, että tämä ostaisi kotiin tullessaan uudet tapetit äidin kammariin. Hugo saa kirjeen välityksellä tarkat ohjeet tapettiostoksille: vihreä ei käy, sillä sitä on jo kahdessa huoneessa. Väri ei myöskään saa olla liian tumma. Lopputulos on se, että sininen ja valkoinen sopivat parhaiten.¹²² Lillyn lähettämissä kirjeissä esiintyy enemmänkin toivomuksia kaupungista hankittavista tuotteista. Tämä on kuitenkin täysin ymmärrettävää, sillä ostosmahdollisuudet olivat Jyväskylässä ja Helsingissä varmasti paremmat kuin Heinolassa.

Hugo kuvailee omissa kirjeissään tarkasti omaa arkeaan ja kokemuksiaan. Esiin nousevat erilaiset illanvietot sekä esimerkiksi teatteriharrastus ja opiskeluelämä. Lisäksi hän kertoo keitä on tavannut, ja missä hän on milloinkin käynyt.

Vuoden 1871 helmikuussa lähetetyssä kirjeessä Hugo aluksi kiittää Lillyä tämän lähettämästä kirjeestä, ja kertoo, kuinka mukavaa oli saada kotoa uutisia. Lisäksi Hugo päivittää kotiväelle viimeisimmät kuulumisensa:

Kyllä! Tämä kova kohtalo oli päättänyt vangita minut sänkyyni ja kärsivällisesti taivuin ikeen alle. [...] Olin aamupäivällä ollut teatterissa [...] ja kun tulin kotiin voimani olivat niin lopussa [,] että menin sänkyyn ja nukuin koko päivän kuin horroksessa.¹²³

Kirje jatkuu eräänlaisena sairaskertomuksena hänen kuvaillessaan, kuinka kuumeen jälkeen toinen silmä alkoi vuotaa. Tämän takia esimerkiksi lukeminen vaikeutui, mikä harmitti häntä suuresti.¹²⁴

Kirje on kokonaisuudessaan hyvin lyhyt, ja kertoo vain lyhyesti viimeisimmät kuulumiset.

¹²¹ Jag sitter här som bäst och rufvar på stora planer, som alla lära gå upp i rök. Du vet af gammalt att min oroliga ande alltid måste hafva något att fundera på; men nu är det verkligen nogot storverk, som jag tänker sätta i gång. Det rör visserligen endast mig sjelf, men i alla fall är det en mycket qvistig sak att få att gå igenom. Du far ej veta hvad jag har i sinnet innan du kommer hem, [...]. Museovirasto, UKA, Lillyn kirje Hugolle, ”Den 7 Juni 1873”.

¹²² Museovirasto, UKA, Lillyn kirje Hugolle, ”Den 7 Juni 1873”.

¹²³ Jo! Det hårda ödet hade beslutit att fångsla mig i min säng och tåligt böjde jag mig under oket. [...] Jag hade på förmiddagen varit på en af teater [...] och då jag hemkom var det slut med krafterna jag intog sängen och låg hela den dagen som uti dvala. Museovirasto, UKA, Hugon kirje Lillylle, ”Jyväskylä den 28 feb. 1871”

¹²⁴ Museovirasto, UKA, Hugon kirje Lillylle, ”Jyväskylä den 28 feb. 1871”.

Vuonna 1874 kirjoitetussa kirjeessä on aivan eri sävy. Hugo on innoissaan, koska oli päässyt esiintymään ”Väinämöisen soiréessa”.¹²⁵ Tapahtuma oli hänelle merkityksellinen, sillä hän kirjoittaa siitä pitkästi:

Ensimmäiseksi: Väinämöisen soiré. [...] delegaatio etsi deklamaattoria¹²⁶, joka voisi deklamoida Topeliuksen kirjoittamia säkeitä, mutta kun fennomaanien puolueen tiedossa ei ollut ketään sellaista ja Topelius ei halunnut että deklamaattori olisi joku vastapuolelta¹²⁷, [...] Maisteri Snellman ja Sandelin tapasivat minut Ylioppilastalolla¹²⁸ ja kysyivät, haluaisinko [...] deklamoida Topeliuksen säkeitä, [...] Vastasin, että teen sen suurimmalla ilolla siinä tapauksessa [,] että varmuudella tiedän tekeväni sen niin hyvin etten vahingoita säkeitä [...].¹²⁹

Hugo kertoo Topeliuksen halunneen kuulla tämän runonlausuntaa ennen esitystä, joten hän puki frakin ylleen, ja lähti näyttämään kykynsä. Hugo kehuu Topeliusta erittäin mukavaksi mieheksi, ja kertoo saaneensa hyvää palautetta esityksestään. Topelius teki muutamia nyanssimuutoksia lausuntaan, mutta myös onnitteli ”onnellisesta tulevaisuudesta deklamaattorina”. Hugo kuvailee poistuneensa tämän luota tyytyväisenä ja iloisena.¹³⁰

Mahdollisuus lausua Topeliuksen runoja julkisesti ylioppilastalolla oli Hugolle hieno kokemus, sillä hän kertoo tapahtuneesta hyvin yksityiskohtaisesti. Kirjeen kautta voi myös nähdä vilauksen Hugon sosiaalisesta- ja kulttuurisesta toimintaympäristöstä Helsingissä. Kirjeestä nousee esiin kulttuuriharrastusten suuri rooli hänen elämässään, sekä suomenmielisyys. Näistä jälkimmäinen on havaittavissa myös Hugon kirjoittamassa ensimmäisessä suomenkielisessä kirjeessä sisarelleen:

Rakas sisar! Ensi kerran tartun minä kynääni kirjoittaakseni sinulle kirjeen omalla äjdin kjelellä. Ensikerran kuulet sinä sen kjeleen suloista sointoa jota voit sanoa Suomen kjeleksi, jota voit sanoa omaksesi! Kuulet sitä kjeeltä jota Väinämöinen muinoin soitellen kantelettaan lauleli. [...] Ilta on ihana ja kaunis, kuu juuri äsköten noustuaan synkien vuorten takaa valajsee kapeilla säteillään harmaita ja paliaita Jyväskylän tjeenioia, etäällä räiskyvät revon tulet ja enentäävät kolkkouutta ja yksinäisyyttä, senpätähden minäkin olen niin alakulojsella mjelellä. Wähän väliin juohtuu mjeleeni se ajka jolloin taasen saan nähdä kotini ja omeni, ejpä tuonne pitkä ole vaikka pitkältä tuntuu.¹³¹

¹²⁵ Kyseessä oli jonkinlainen juhla, jossa Topeliuksen runoja lausuttiin.

¹²⁶ Deklamaattori on lausuja. Deklamaatio on runon tai puheen taiteellista ja ilmeikästä esittämistä.

¹²⁷ Vastapuoli tarkoittaa svekomaaneja.

¹²⁸ Nykyisin Vanha ylioppilastalo Helsingissä.

¹²⁹ Pro primo: Väinämöises soiré. [...] försökte deligation för densamma att få en declamator som skulle declamera de af Topelius förtillfället författade verserna, men då ingen sådan var känd bland de fennomanska partiet och Topelius ej önskade att de skulle declameras af någon bland det motsätta, [...] Magister Snellman och Sandelin träffade mig på Studenthuset och frågade om jag ei ville [...] att declamera Topelii verser, [...] Jag svarade att jag med högsta nöje skulle göra det ifall jag med säkerhet visste att jag skulle göra det så väl ifrån mig att verserna ingalunda skulle lida derpå [...]. Museovirasto, UKA, Hugon kirje Lillylle, ”Helsingfors den 20 november 1874”.

¹³⁰ Museovirasto, UKA, Hugon kirje Lillylle, ”Helsingfors den 20 november 1874”.

¹³¹ Museovirasto, UKA, Hugon kirje Lillylle, ”Jyväskylässä 6. päivä toukokuuta 1871.”

Kirjeestä voi havaita Hugon hieman taiteellisen ja romanttisen luonteen. Hän kuvailee suomalaista kalevalaista mytologiaa kansallisromanttiseen sävyyn, antaen itsestään kuvan herkkänä runoilijana. Hugo on myös muiden lähteiden valossa taiteilijasielu, ja häneltä on säilynyt esimerkiksi muistivihkoon kirjoitettuja runoja.¹³²

Sisarusten, ja varsinkin Lillyn naimattomuuden taustalla voi nähdä monia syitä. Avioliitto-instituutio oli patrikaalinen järjestelmä. Naisasianaiset ja heidän laillaan ajattelevat pitivät kumppanuusavioliittoa ihanteena, eivätkä hyväksyneet miehen valtaan perustuvaa avioliittoa.¹³³ Vuoden 1884 jälkeen suomalaiseen naisasialiikkeeseen liittyneistä naisista 60 prosenttia oli naimattomia. Tätä selittää se, että naisasialiikkeen sisällä itsessään oli kaksi naisihannetyyppiä: perheellinen nainen ja toisaalta naimaton, työssäkäyvä ja itsenäinen nainen.¹³⁴ Lilly kuului ehdottomasti jälkimmäiseen näistä.

Lisäksi merkittävä tekijä on epäilemättä ollut se, että laki 25-vuotiaiden naimattomien naisten täysivaltaisuudesta säädettiin vuonna 1864. Holhouksenalaiseksi sai silti halutessaan jäädä, mutta naimisissa olevat naiset jäivät automaattisesti miehensä edusmiehisyyden alaisiksi.¹³⁵ Lilly saattoi kokea avioliiton eräänlaisena vapauden riistona. Rouvana ja äitinä hänen aikansa olisi kulunut lasten- ja talouden hoidossa. Naimattomana naisena hän pystyi työskentelemään vapaasti naisasian puolesta, eikä joutunut holhouksenalaiseksi.

Näiden seikkojen valossa on helppo kuvitella, että Lilly olisi valinnut naimattomuuden omasta tahdostaan. Toki luonteelta vaikuttava syy voi olla myös se, ettei hän oppineena naisasianaisena löytänyt sellaista miestä, joka olisi hyväksynyt hänen yhteiskunnallisesti aktiivista toimintaansa. Lilly ei välttämättä ollut kovin vahvoilla naimamarkkinoilla, sillä hän oli vahva persoona ja saattoi täten olla monen aikalaismiehen mielestä liian määrätietoinen nainen kumppaniksi.

Leskelä-Kärki tuo Sofie Munsterhjelmia käsittelevässä teoksessaan esille kadettien 1800-luvulla laatimia listoja naimattomista ja nuorista 'Suomen neidoista', joita aatelismies saattoi naima-aikeissa lähestyä. Ulkonäön ja varakkuuden lisäksi vuonna 1835 ihailtuja kykyjä olivat seurustelu-, soitto-, piirustus- ja laulutaidot.¹³⁶ Lillyn piirustustaidoista ei ole säilynyt tietoja, mutta lähteistä nousee esiin se, että hänellä ei ollut juurikaan lauluääntä.¹³⁷ Von Heidemanien suku ei ollut myöskään rikas, vaan

¹³² Lisäksi muutamissa lähteissä mainitaan, että kappale ”Jos voisin laulaa kuin lintu voi” on Hugo von Heidemanin käsialaa. Ks. Simolinien haastattelut, CD 4, 25, Blomstedt 1981, 460.

¹³³ Jallinoja 1983, 67

¹³⁴ Ohtonen 2007, 20.

¹³⁵ Tuomaala 2005–2007, ”Holhouksenalaisuudesta koulutetuksi ja vapaaksi kansalaiseksi”, 2. Viitattu 9.4.2018.

¹³⁶ Vainio-Korhonen 2012, 48.

¹³⁷ Simolinien haastattelut 1959, CD 4, raita 25.

taloudellinen tilanne oli suhteellisen huono varsinkin heidän isänsä kuoleman jälkeen.¹³⁸ Lilly ei täten täysin istunut ihanteellisen naimattoman aatelisnaisen muottiin. Lisäksi heidän isänsä eroon päätynyt ensimmäinen avioliitto, ja kartanon oman talousmamsellin naiminen pian tämän jälkeen saattoi asettaa Lillyn ja Hugon heidän jälkeläisinään hieman kyseenalaiseen asemaan.

Lillyn kohdalla aineistosta ei löydy mitään tietoa hänen mahdollisista ihastuksistaan. Ala-Könnin tekemissä haastatteluissa Ida Simolin tuo esiin vanhan kansa puheet, joiden mukaan Lillyä ”ei näytetty kuin lasikaapista”, viitaten tällä hänen siveelliseen elämäänsä.¹³⁹ Hugolla sen sijaan oli pitkäaikainen ihastus, Hildur Helena Maria Nordensvan, jonka kanssa tuttavuus syntyi ilmeisesti lyhyeksi jääneiden yliopisto-opintojen aikana. Molemmat olivat innokkaita suomen kielen ja suomalaisuuden kannattajia. Hugon kosinta ei kuitenkaan tuottanut tulosta, ja Hildur avioitui myöhemmin latinan ja suomen kielen opettajan, maisteri Karl Emil Fabian Brummerin kanssa. Vuonna 1903 Hildur jäi leskeksi, jolloin Hugo kosi tätä vielä toisen kerran vuosikymmenien jälkeen. Avioliittoa ei kuitenkaan syntynyt, mutta ystävyys jatkui heidän välillään.¹⁴⁰

4.3 Velipuoli Frans

Von Heidemanien perheeseen kuului myös jo edellä mainittu velipuoli Frans, Axel von Heidemanin ensimmäisestä avioliitosta syntynyt Lillyn ja Hugon velipuoli. Hän muutti 34-vuotiaana 1.1.1867 takaisin kotikartanoonsa Urajärvelle, jolloin hän kirjoitti almanakkaansa¹⁴¹ seuraavasti:

Muistiinmerkittäköön, että minä olen 1 p:nä tammikuuta 1867 muuttanut Urajärvelle ja sopinut isäni kanssa siitä, että maksan hänelle 36 markkaa tai 9 ruplaa hopeassa kuukaudessa mainitusta päivästä lähtien.¹⁴²

Velipuolen muuttaessa Urajärven kartanoon Lilly oli 17-vuotias. Axel-isä kuoli saman vuoden huhtikuussa, joten yhteiseloa ei ehtinyt tällä kertaa kulua kuin muutaman kuukauden verran. Frans kirjoittaa almanakkaansa isänsä kuolemasta seuraavasti:

12. p:nä toukokuuta kello 15 vaille 6 aamulla jätti isä maanpäällisen elämän pitkään vesitautia kärsittyään 63 vuoden ja muutaman kuukauden ikäisenä. Isä oli syntynyt 8 p:nä lokakuuta 1803.¹⁴³

¹³⁸ Esim. *Suomen Nainen* 01.12.1917, ”Lilly von Heideman”, 334, Blomstedt 1981, 461.

¹³⁹ Simolinien haastattelut 1959, CD 2, raita 34.

¹⁴⁰ Ketonen 1975, 1, Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

¹⁴¹ Frans von Heideman teki muistiinpanonsa ruotsiksi. Nurmijärveläinen näyttelijä Rauno Ketonen käänsi 1970-luvulla Urajärvellä lomaillessaan merkintöjä hänen almanakoistaan vuosilta 1865–1879 sekä vuodelta 1896.

¹⁴² Hän asui Urajärvellä muutaman vuoden, jonka jälkeen muutti vuonna 1870 Sysmän Rantalán kartanoon, jota apteekkari Bothman oli pitänyt kolme vuotta vuokrattuna. Ketonen 1973, Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

¹⁴³ Ketonen 1973, Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

17. pñä toukokuuta tulimme minä ja äiti [Fredrika] Heinolasta ja toimme isän kirstun jään yli Hevossaaren kautta.¹⁴⁴

18. pñä toukokuuta olivat jäät vielä niin vahvoja, että minä menin hevosella Urajärveltä läpi Kinisselän Asikkalan kirkolle. Täällä suoritettiin isä-vainajan väliaikainen hautaus.¹⁴⁵

Fransin merkinnöistä voi huomata läheiset välit äitipuoli-Fredrikaan, jota hän kutsuu äidikseen. Käännettyistä almanakoista löytyy myös maininta siitä, kuinka hän oli Lillyn kanssa ”hankikannoilla” maaliskuun 27. päivänä vuonna 1868. Lisäksi almanakkoihin on merkitty velipuoli Hugon saapumiset Jyväskylästä.¹⁴⁶ Fransin suuri ikäero Lillyyn ja Hugoon on oletettavasti kuitenkin vaikuttanut heidän sisaruussuhteeseensa. Voi olla, että hän on ollut heille heidän lapsuudessaan enemmänkin yksi aikuisista, kuin velipuoli.

Sisarpuolien keskinäiset suhteet olivat lähteiden valossa hyvät. Hannes Simolin kertoo isänsä¹⁴⁷ kyydinneen kesäisin ja talvisin Lillyä ja Hugoa Sysmään, velipuolensa sekä muiden tuttavien luokse kylään.¹⁴⁸ Tästä voi päätellä, että Lilly ja Hugo olivat läheisissä väleissä velipuolensa kanssa myös myöhemmällä iällä. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että Fransista ei ole mainintaa Lillyn muistelmissa muuten, kuin että hän syntyi heidän isänsä ensimmäisestä avioliitosta. Toisaalta muistelmat ovat melko lyhyet ja keskeneräiset.

Fransin käännettyissä almanakoissa pääosassa ovat vuodenaikoihin, luonnonilmiöihin ja pieniin sekä suuriin elämäntapahtumiin liittyvät merkinnät. Vihkojen pienen koon vuoksi tapahtumat on kerrottu tiiviisti ja lyhyesti. Rauno Ketonen piirtää käännoksiensä kautta kuvan tarkkaavaisesta luonnossa kulkijasta, äitipuolestaan ja sisaruksistaan välittävästä, tiluksiaan hyvin hoitavasta, kunnioitetusta, ja tiukastakin kartanoherrasta, joka oli kuitenkin valmis auttamaan myös alustalaisiaan. Ketosen mukaan aineisto ei anna viitteitä Fransin erakoitumisesta¹⁴⁹, päinvastoin, Rantalassa [Fransin äidiltään perimä tila] kävi paljon vieraita ja Frans oli myös itse usein matkoilla ja visiiteillä.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Ketonen 1973, Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

¹⁴⁷ Hannes Simolinin isä toimi kartanon ajomiehenä ennen häntä. Simolinien haastattelut 1959, CD 1 raita 1. Huom. Hannes Simolin toimi itse von Heidemanien kuskina 1900-luvun alusta alkaen. Kuurne 2003, 42.

¹⁴⁸ Simolinien haastattelut 1959, CD 2, raita 40.

¹⁴⁹ Fransista annetaan monissa lähteissä kuva omituisena ja säikkynä herrana, joka asui Rantalan ”tomumajassaan” ks. Blomstedt 1981, 461, Korhonen 1997, 25.

¹⁵⁰ Ketonen 1973, Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

5. KULTTUURIELÄMÄ JA SOSIAALISET VERKOSTOT

Kulttuuriharrastukset sekä sosiaalisten suhteiden vahva merkitys ovat aatelisten elämäntapaan oleellisesti kuuluvia asioita. Aatelisten yhteiskunnallisen ja taloudellisen aseman myötä aika ei kulunut pelloilla työn merkeissä kuten alustalaisilla, vaan aikaa jäi myös huvituksiin. Sosiaaliset suhteet loivat aatelille toimintaympäristön, jossa harrastettiin kaikkea yhteiskunnallisesta keskustelusta hauskanpitoon ja kahvitteluun. Alustalaisten kanssa aikaa ei vietetty kahvin merkeissä, minkä vuoksi samaa säätyä olevat vieraat olivat hyvin haluttuja keskustelukumppaneita kartanoissa.

Sisarusten taloudellinen tilanne muuttui pysyvästi vuoden 1896 jälkeen, jolloin he saivat naimattomana kuolleen velipuolensa Fransin perinnön.¹⁵¹ Perinnön myötä he alkoivat kunnostaa kartanoaan, ja tekivät myös pitkiä ulkomaanmatkoja, joista kerron myöhemmin lisää. Lilly ja Hugo alkoivat myös viettää aikaansa syksyisin ja talvisin Helsingissä, jossa he kävivät teattereissa, konserteissa sekä kutsuilla.¹⁵² He asuivat tunnetussa Pension Centralissa, missä heillä oli pysyvä varaus.¹⁵³ Sisaruksilla oli kulttuuriharrastuksia myös Heinolassa, ja he esiintyivät esimerkiksi syksyllä 1884 Minna Canthin näytelmässä ”Murtovarkaus”. Näytelmä esitettiin kaksi kertaa Suomalaisen teatterin hyväksi ja *Helsingfors Dagblad*¹⁵⁴ yltyi kehumään sitä yllättävän korkeatasoiseksi.¹⁵⁵

5.1 Topeliuksesta Wagneriin

Lilly ja Hugo olivat molemmat suuria musiikin, kuvataiteen sekä kirjallisuuden ystäviä, ja he opettelivat jo lapsena esimerkiksi Topeliuksen runoja ulkoa. Lilly kuvailee muistelmissaan sisarusten rakkautta runouteen seuraavasti:

Jo varhaisimpina lapsuusvuosina istuttivat vanhempamme meihin rakkauden runouteen. Aluksi opettelimme ulkoa Topeliuksen runoja [...] Ilahduttimme muun muassa [vanhempiamme] eräänä aamuna lukemalla yhteen ääneen Topeliuksen muistosäkeet Castrénille ja Wa[l]linille, ”Gå vandrade på lifvets steg” jne. Kun olimme vanhempia meitä kiinnostivat Vänrikki Stoolin laulut. ”Pilven veikkoo”

¹⁵¹ Sisarukset jakoivat ja myivät sen 24:ksi eri tilaksi, ja täten yhteinen kauppasummien määrä nousi merkittävästi suuremmaksi, kuin mitä kartanosta olisi kokonaisuutena saatu. Tämä osoitti heiltä hyvää taloudellista vaistoa. Ks. Blomstedt 1981, 460–461. (Huom, Blomstedt on kirjoittanut Fransin kuolinvuodeksi 1897, vaikka oikea vuosi on 1896.) Ks. esim. Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 7.

¹⁵² Blomstedt 1981, 461.

¹⁵³ Rantanen 2003, 10.

¹⁵⁴ *Helsingfors Dagblad* 17.9.1884, ”Korrespondens från lands-orten”, 3.

¹⁵⁵ Juuti 2003, 4.

lukuunottamatta luulen, että osasimme suurimman osan läpikotaisin. [...] Kuinka monta kyyneltä vierähtikään kun luimme Wilh. von Schwerin ”Kuolevan soturin” tai ”Torpan tytön.”¹⁵⁶

Kartanon kirjahyllystä löytyy edustava kokoelma kansainvälistä sekä kotimaista, klassista ja oman aikansa modernia kirjallisuutta. Kirjailijoista voisi mainita muun muassa Ibsenin, Goethen, Shakespearen sekä Wilden. Myös yhdysvaltalaisen Longfellow’n ja venäläisten Tolstoin ja Gorkin teoksia löytyy. Kotimaisista kirjailijoista edustettuina ovat esimerkiksi Eino Leino, Minna Canth, Arvid Järnefelt sekä Juhani Aho. Merkillepantavaa on, että suomalaisina merkkiteoksina pidettyjä Kalevalaa ja Seitsemää veljestä ei kirjahyllystä löydy. Runeberg ja Topelius sen sijaan ovat paikkansa sieltä ansainneet. Teoksista voi päätellä, että sisarukset suosivat kansainvälistä ja kotimaista kansainvälisiä virtauksia seuraavaa kirjallisuutta.¹⁵⁷ Minna Canthin sekä Henrik Ibsenin teokset olivat varmasti erityisen lähellä Lillyn sydäntä, sillä molemmat kirjailijat ovat käsitelleet paljon naisen asemaa. Lisäksi sisarusten arvoja kuvaa myös se, että kirjahyllystä löytyy 1880-luvulla perustetun *Djurens rätt*¹⁵⁸-lehden numeroita vuosilta 1910, ja 1914–1916.¹⁵⁹

Sisarusten musiikkiharrastuksesta kertoo kartanon laaja nuottivalikoima, sekä salissa oleva flyygeli. Erityisesti Lillyä ja Hugoa miellytti ooppera, varsinkin Richard Wagnerin tuotanto. Tästä kiinnostuksesta kielii esimerkiksi se, että kartanolta löytyy Wagnerin muotokuva. Lisäksi kartanoalueen näköalapaikalla sijaitsee vuonna 1913 rakennettu Valhalla-niminen kaaripylyväikkö. Kenties nimi on keksitty Wagnerin Niebelungin sormus-sarjan innoittamana. Myös monet kotimaiset säveltäjät olivat sisarusten suosiossa, kuten Sibelius, Merikanto ja Palmgren. Kartanosta löytyy lisäksi ensimmäisen suomalaisen kansainvälisen oopperatähden, Aino Acktén valokuvasuurennos, joka on kehystetty ja asetettu jalustalle.¹⁶⁰ Mitä Lillyn ja Hugon musikaalisuuteen tulee, Hugolla kerrottiin olevan hyvä ääni, olihan hän jäsenenä helsinkiläisessä mieskuorossa nimeltä Muntra Musikanter.¹⁶¹ Ida Simolin kertoo Hugon olleen lahjakas harrastelijäsäveltäjä, joka viihdytti kartanon vieraita usein laulaen tai soittaen. Lillyllä sen sijaan ei ollut lauluääntä, mutta hän jakoi kiinnostuksen musiikkiin veljensä kanssa.¹⁶²

¹⁵⁶ Redan under våra tidigare barnår hade våra föräldrar inplantat oss kärlek till poesi. Först var det många af Topeli poemer hvilka lärdes utantill [...] bland annat gladde vi våra för. för en morgon genom att tillsamman högt läsa upp Topeli minnes verser till Castrén och Walin, ”Gå vandrare på lifvets steg” etc. [...] När vi blefvo äldre intresserade vi oss för Fänriks Stols sägner. Om jag undantager ”molnets broder” tror jag vi kunde de flesta utantill, [...] Huru många tår fälde vi ej när vi läste Wilh. von Schwerin ”den döende krigaren” och ”torpflickan”. Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmät, musta vihko 2, 6–7.

¹⁵⁷ Willman 2002, 9–10.

¹⁵⁸ Käännettynä ”Eläinten oikeus”.

¹⁵⁹ Mertanen 2000, ”Listaus Hugo ja Lilly von Heidemanin kirjakokoelmista.”, 2. Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

¹⁶⁰ Willman 2002, 9.

¹⁶¹ Kuurne 2003, 28.

¹⁶² Simolinien haastattelut 1959, CD 4, raita 25.

Sisarusten kiinnostuksen kuvaamataiteita kohtaan voi huomata siitä, että heidän kodissaan on nähtävillä taiteilijoiden kuvia, kipsipatsaita sekä seiniä koristavia maalauksia. Kartanon salista löytyy esimerkiksi Edvard Griegin¹⁶³ valokuva, Jean Sibeliusta esittävä painokuva, Runebergin rintakuva sekä edellä mainittu Aino Acktén kehystetty valokuva. Lillyn ja Hugon elinaikana kartanon vakituisiin vierailijoihin lukeutui useita aikansa taidemaalareita, joista tunnetuimpana voisi mainita Eero Järnefeltin, jonka kotiväki asusti 1880-luvun alussa muutamana kesänä Vääksyn Rantalassa. Myös Verner Thomé¹⁶⁴ oli tuttu näky kartanolla. Kyseiset taidemaalarit ovat myös ikuistaneet Urajärven näkymiä maalauksissaan.¹⁶⁵ Arvostus taidetta kohtaan näkyy myös siinä, että Lillyn kirjahyllystä löytyy Suomen taideyhdistyksen matrikkeleita vuosilta 1912 ja 1916¹⁶⁶.

5.2 Sisarusten sosiaaliset suhteet ja verkostot

Epätäydellinen olisi kuitenkin Lilly von Heidemanin kuva, jollei mainitsisi hänen suhdettaan ystäviinsä. Peruspiirteenä siinä oli uskollisuus. Kyynelsilmin kertoilevat hänen vanhat ystävänsä 40–50 vuotta, jopa kauemminkin katkeamattomina kestäneistä ystävyyssteistä, mitä läheisimmästä, rikastuttavasta ajatusten vaihdosta, nyt poismenneen ystävän kera.¹⁶⁷

Näin kuvaillaan *Suomen Naisessa* vuonna 1917 julkaistussa muistokirjoituksessa Lilly von Heidemania hänen kuolemansa jälkeen. Lillyn ja Hugon ystävyysuhteet Heinolaan olivat luonnollisesti hyvin laajat, ja ne perustuivat jo kouluaikoina solmittuihin suhteisiin. Lilly tuo muistelmissaan esille varhaislapsuudessaan kokemaansa yksinäisyyttä, sillä sisaruksilla oli harvemmin mahdollisuus leikkiä saman säätyisten lasten kanssa¹⁶⁸. Aloittaessaan opinnot Heinolassa hän tutustui moniin lapsiin, kuten Hanna Tandefeltiin, sekä Eliniin ja Jennyyn. Lilly kirjoittaa jälkimmäisistä vain etunimillä, eikä heidän sukunimensä selviä aineistosta.¹⁶⁹

[...] Vierustoverini äiti, leskikamreerska S, rakastettava ja hienotunteinen nainen, jonka molemmat vanhimmat tyttäret olivat minun koulukavereitani, pieni Elin, kuten sanottu luokka- ja vierustoverini. [...] Hänen molemmista tyttäristään tuli minun rakkaimpia ystäviäni. Vanhempaa Jennyä ihailin sitä paitsi

¹⁶³ Edward Grieg oli norjalainen säveltäjä ja pianisti.

¹⁶⁴ Verner Thome oli impressionistinen valomaalari, jonka maalausten aiheena olivat muun muassa rantanäkymät ja lapset.

¹⁶⁵ Willman 2002, 10–11.

¹⁶⁶ Mertanen 2000, ”Listaus Hugo ja Lilly von Heidemanin kirjakokoelmista.”, 22. Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

¹⁶⁷ *Suomen Nainen* 01.12.1917, ”Lilly von Heideman”, 334.

¹⁶⁸ Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 51–52.

¹⁶⁹ Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 68, 76.

paljon hänen kauneutensa vuoksi. Tämä ystävyys on myös uhmannut aikaa ja kohtaloa niin, että vielä elämän ehtopuolella tunteemme ovat yhä lämpimät.¹⁷⁰

Sisarusten läheiseen ystäväpiiriin kuuluivat muun muassa Heinolan polttimon johtaja Gustav Athniel Appelberg vaimoineen, sekä Heinolan kaupunginlääkäri Alfred Mortimer Nykopp (1859–1933). Appelbergin johtama polttimo oli läänin suurin viinan valmistaja, ja sinne ostettiin viljaa myös Urajärven kartanolta. Appelbergin vaimon Hilman Heidemanit tunsivat näytelmäharrastuksen kautta, ja Lilly saattoi tuntea hänet myös koulumaailmasta, sillä molemmat työskentelivät opettajina Heinolassa 1880-luvun alussa. Muita yhdistäviä tekijöitä naisilla oli toiminta Heinolan naisyhdistyksessä. Appelbergien koti oli aikansa seuraelämän keskus, ja siellä Heidemanit kenties tutustuivat Thomén sisaruksiin, Estheriin, Verneriin sekä Valteriin, jotka myös kuuluivat sisarusten ystäväpiiriin. Edellä mainittujen lisäksi majuri Carl Backmanin sekä raatimies August Aminoffin (1876–1956) perheet kuuluivat sisarusten lähipiiriin.¹⁷¹ August (Ks. liite 5.) pestattiin sittemmin Urajärven tilanhoitajaksi. Aminoff oli sisaruksille hyvin läheinen. Tämä selviää esimerkiksi siitä, että hän poseeraa monissa valokuvissa heidän kanssaan.¹⁷² Sisaruksilla oli myös omia ystäviä, Lillyllä naisasialiikkeessä ja Hugolla kuoroharrastuksen parissa.

Kartanolla työskennelleen Ida Simolinin mukaan vieraita kävi Helsingistä, Sysmästä, Heinolasta ja jopa ulkomailta saakka. Kesäisin kartanon puutarhassa järjestettiin pieniä juhlia ja kahvikutsuja ystäville. Väkijuomia ei käytetty, eikä syntymäpäiviä vietetty.¹⁷³ Sysmäläisiä vieraita olivat esimerkiksi Tandefeltin neidit, maanviljelysneuvos Onni Schildt perheineen, sekä kunnanlääkäri Henrik Fredrik Boisman ja tämän rouva Anna Boisman. Tuttavapiiriin kuului myös Heinolan alkeiskoulun opettaja Edvin Colliander perheineen. Hän oli Lillyn opettajatovereita, samoin kuin Augusta Snellman, jonka puoliso Karl August Snellman oli työskennellyt Heinolan reaalikoulussa vuonna 1882.¹⁷⁴ Myös ruotsalainen ystävätär Elsa af Klinteberg sekä ruotsalaiset serkun lapset Lilly ja Elin von Heideman kävivät kartanolla.¹⁷⁵ Lisäksi Hannes Simolin kertoo isänsä kyydinneen sisaruksia Lahteen Mukkulan kartanoon, sekä Heinolaan Backmanille, Aminoffille ja Appelbergeille.¹⁷⁶

¹⁷⁰ [...] sidokamrats mor enkekamrerskan S, en älsklig och finkänslig dam, hvilkens båda äldre dottrar voro mina skolkamrater, den lilla Elin som sagt min klass och sidokamrat. [...] Hennes båda dottrar blefvo mina käraste vänner. Den äldre Jenny beundrade jag dessutom mycket för sin skönhet. Denna vänskap har också trotsat år och öden så att vi ännu vid lifvets kväll känna lika varmt för hvarandra. Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmat, musta vihko 1, 68–69.

¹⁷¹ Juuti 2003, 5–8.

¹⁷² Tämä paljastuu myös A. Aminoffin lähettämästä joulukortista, johon hän on kirjoittanut ”Vännerna Aminoff”. Museovirasto, UKA.

¹⁷³ Simolinien haastattelut 1959, CD 1, 36.

¹⁷⁴ Kuurne 2014, 13, Simolinien haastattelut 1959, CD 1, 36.

¹⁷⁵ Kuurne 2003, 42, 44. Lisäksi heistä on säilynyt paljon valokuvia sisarusten valokuva-albumeihin.

¹⁷⁶ Simolinien haastattelut 1959, CD 1, raita 22.

Lillyn ja Hugon suhtautuminen palvelijoita ja työväkeä kohtaan oli Ida Simolinin mukaan pidättyväistä sekä pintapuolista. He eivät seurustelleet alempien säätyjen kanssa, lukuun ottamatta ”muutamaa ison talon emäntää”. Simolin mainitsee myös, että hänen käskettiin pestä vieraiden käyttämät kahvikupit erityisen hyvin.¹⁷⁷ Syy on todennäköisesti kuitenkin ollut se, että mahdollisten tarttuvien tautien leviäminen haluttiin estää. Vaikka sisarusten suhtautuminen alustalaisia kohtaan oli pidättyväistä, olivat he Ida Simolinin mukaan kuitenkin ymmärtäväisiä ja säälivät hädänalaisia¹⁷⁸.

Beda Leponiemi tuo muistelmissaan esiin oman pappansa, Juho Leponiemen hyvät välit Lillyyn ja Hugoon. Leponiemi kertoo, kuinka hänen Urajärven kartanolla työskennellyt kirvesmiehen- ja puusepän töitä tehnyt pappansa lähti erään kerran rantajäitä pitkin kartanolle. Jäät eivät kuitenkaan enää kantaneet kunnolla, joten hän tippui jäihin ja kasteli vaatteensa. Kartanolle päästyään Lilly siunaili mitä Leponiemelle oli tapahtunut, ja Juho sai lainata Hugolta kuivaa päällepantavaa. Beda Leponiemi kertoo Lillyn myös lahjoittaneen Juholle Hugon vaatteita ja jalkineita tämän kuoleman jälkeen.¹⁷⁹ Kaikki eivät kuitenkaan päässeet nauttimaan sisarusten avokätisyydestä: Hannes Simolinin mukaan Hugo ei antanut torppareille torppiensa kunnostukseen hirsiiä, vaan korjaustöihin tuli ottaa sitä puuta mitä oli tarjolla.¹⁸⁰

Paikoin etäisestä suhtautumisesta huolimatta Lilly piti kuitenkin valistavia esitelmiä, ja illanviettoja alustalaisilleen. Niin sanottuun ”tasavertaiseen” kanssakäymiseen hänestä ei todennäköisesti ollut säätyerojen vuoksi. Varsinainen seurustelu tapahtui oman säädyn parissa, eikä sitä kyseenalaistettu. Lillyn rooli alustalaisten keskuudessa oli täten opettaja. Hän luennoi muun muassa lastenkasvatuksesta, raittiudesta sekä opasti kasvitarhojen hoidossa, kuten *Puutarha*-lehdessä kerrotaan vuonna 1903:

”Kasvitarha joka torpan tuvan ympärille. Sellainen jalo ajatus näyttää olevan nti von Heideman’illa, Asikkalan pitäjän Urajärven kartanossa. Hän on antanut jokaiselle maata viljelevälle alustalaiselleen lahjaksi jalostetun omenapuun ja useampaa laatua pensaskasveja. Hän myöskin kulkee antamassa heille ohjeita kasvitarhan hoidossa ja kasvien valmistuksessa ravinnoksi. Maaliskuulla pitää hän alustalaistensa kanssa neuvottelevan kokouksen. Siinä saavat alustalaiset ilmoittaa minkä verran mitäkin lajia kasvien siemeniä tilataan. [...] Jos vain useammatkin jalosukuiset ja parempiosaiset noudattaisivat nti von Heidemanin esimerkkiä, niin siten piankin saataisiin toteutumaan ihanne: kasvitarha jokaisen Suomen maata viljelevän kodin kaunistukseksi, huviksi ja hyödyksi.”¹⁸¹

¹⁷⁷ Simolinien haastattelut 1959, CD 1, raita 35.

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ Linden 1999, ”Beda Helena Linden os. Lepomäki muistelee lapsuuttaan ja nuoruuttaan Urajärven kartanon läheisyydessä.”, 2. Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

¹⁸⁰ Simolinien haastattelut 1959, CD 1, raita 7.

¹⁸¹ *Puutarha* 1.3.1903, ”Uutisia”, 22.

6. YHTEISKUNNALLINEN VAIKUTTAMINEN JA MIELIPITEET

Lapset jos menen pois ennen kuin te olette kasvaneet aikuisiksi, muistakaa aina tehdä niin kuin on oikein ja totta. Älkää koskaan ylenkatsoko köyhää, jos hän on hyvä ja kunnollinen ihminen, mutta älkää koskaan myöskään kumartako rikasta ja ylhäistä jos hänellä on huono luonne. Valitkaa ystävänne hyvien ja kunnioitettavien ihmisten joukosta, olivat he rikkaita tai köyhiä, älkääkään koskaan antako apua tarvitsevan jäädä ilman apuanne jos voitte auttaa. [...].¹⁸²

Nämä Fredrika-äidin lapsilleen lausumat sanat olivat jääneet Lillyn mieleen niin vahvasti, että hän muisteli niitä vielä elämänsä ehtopuolella kirjoittamissa muistelmissaan. Lainauksesta päätellen Lillyyn ja Hugoon koitettiin kylvää oikeudentuntoa sekä tahtoa taistella epäkohtia vastaan jo lapsesta saakka. Nämä kauniit sanat eivät kuitenkaan pyyhkineet pois sitä tosiasiaa, että elettiin sääty-yhteiskunnassa, jossa säätyerot vaikuttivat jokapäiväiseen elämään merkittävästi. Sääty-yhteiskunnassa ihmiset kasvatettiin omaan taloudellisesti-sosiaaliseen asemaansa lapsesta saakka. Aateliston saaman paremman koulutuksen, sekä sosiaalisen statuksen myötä he katsoivat maailmaa hieman eri vinkkelistä kuin kansan syvät rivit. Tätä seikkaa vasten voi nähdä sen, miksi kanssakäyminen alustalaisten kanssa oli Lillylle enemmänkin sivistystyötä, kuin tasavertaista kanssakäymistä.

Lillyn yhteiskunnallisen vaikuttamisen ensimmäiset askeleet voidaan paikantaa Heinolaan, jossa hän nousi hienostuneen sekä miellyttävän olemuksensa, sekä kirjallisten harrastustensa myötävaikutuksella keskipisteeksi nuorten tyttöjen seurapiirissä. Tytöt kokoontuivat hänen ympärilleen, ja muodostivat lukuseuran 1880-luvulla. Tämä tapahtui aikana, jolloin Ibsenin ja Björnsonin näytelmät kaikkialla pohjoismaissa herättivät suurta mielenkiintoa, ja antoivat aihetta innokkaihin keskusteluihin. Ibsenin teoksia tutkittiin, ja niiden avulla pyrittiin ymmärtämään naisen vajavaista asemaa yhteiskunnassa. Lukuseura sai jopa pilkkanimen, Emancipationsklubben. Lukuseuran jäsenet kuitenkin hyväksyivät tämän nimityksen, ja liittyivät vuonna 1896 Heinolan Naisyhdistyksen nimellä Suomen Naisyhdistykseen. Samalla he laajensivat toimintaansa seudun naisten keskuudessa tehtävään valistustyöhön.¹⁸³ Seuraavaksi käsittelem Lillyn puheiden sisältöä. Erityisesti naisasia, sivistys ja lasten kasvatus nousevat puheiden kantaviksi teemoiksi.

¹⁸² Barn om jag går bort innan ni blifvit fullvuxna, så kom ihog att alltid göra det som är rätt och sant. öfverse aldrig den fattiga, ifall han är en god och redbar menniska, men böj eder heller aldrig för den rika och förnåme om han har en dålig karaktär. Wälj edra vänner bland goda och aktningvärda menniskor, de må sedan vara rika eller fattiga och låt aldrig en behöfvande om ni möjligen kan hjälpa gå ohjelpat. [...]. Museovirasto, UKA, LvH:n muistelmät, musta vihko 1, 49–50.

¹⁸³ Sjöström 1924, 70, *Suomen Nainen* 01.12.1917, "Lilly von Heideman", 334.

6.1 Naisasian puolesta

Nainen oli Suomessa 1800-luvun puolessa välissä käytännössä täysin riippuvainen aviopuolisostaan, tai muusta miespuolisesta sukulaisestaan, ja hänen paikkansa katsottiin olevan kotona lasten kasvattajana. Naimisissa olevan naisen holhooja oli hänen oma aviomiehensä, eikä vaimo esimerkiksi voinut olla ansiotöissä ilman miehensä hyväksyntää. Naimattoman naisen holhooja oli yleensä tämän oma isä. Naisyhdistyksiä, joissa ajettiin naisten tasavertaisuutta miehiin nähden, alkoi syntyä Suomessa 1800-luvun loppupuolella säätyläisnaisten toimesta. Alkuvaiheessa varsinkin opettajattaret muodostivat suomalaisen naisasialiikkeen perustan.¹⁸⁴ Naisasiayhdistysten perustaminen on liitetty maailmanlaajuisesti teollistumiseen ja kaupungistumiseen. Naisasialiike alkoi järjestäytyä Yhdysvalloissa 1860-luvun lopulta ja Englannissa 1870-luvun alusta lähtien. Yhdistykset syntyivät aikana, jolloin kansallisvaltio ja kansalaisyhteiskunta olivat muotoutumassa, ja sääty-yhteiskunta murenemassa. 1800-luvun naisasialiikkeillä oli yhteyksiä myös muihin vapautusliikkeisiin: Venäjällä naiskysymys liittyi läheisesti maaorjien vapauttamisesta käytyyn keskusteluun ja Yhdysvalloissa orjuuden vastustamisliikkeen syntyyn.¹⁸⁵

Suomen ensimmäinen naisasiayhdistys syntyi vuonna 1884¹⁸⁶, ja sen tavoitteena oli ”työskenteleminen naisen kohottamiseksi tiedollisessa ja siveellisessä suhteessa sekä hänen taloudellisen ja yhteiskunnallisen tilansa parantaminen.” Tämän lisäksi yhdistys vaati äänioikeutta Suomen naisille. Liikkeen johtavana hahmona toimi Aleksandra Gripenberg. (1857–1913). Naisasian taustalla vaikuttivat poliittis-ideologiset liikkeet. Fennomaaneilla oli enemmistö Suomen Naisyhdistyksessä, ja kielikysymys nähtiin henkilöstiriitojen ohella yhtenä merkittävänä syynä järjestön kahtiajakautumiseen vuonna 1892. Jakautumisen myötä perustettiin kaksikielinen Naisasialiitto Unioni, jonka johtohahmoja olivat muun muassa Lucina Hagman (1853–1946) sekä Maikki Friberg (1861–1927).¹⁸⁷

Lilly vaikutti molemmissa järjestöissä. Lucina Hagman lähestyi häntä kirjeellä¹⁸⁸ 1890-luvun puolessavälissä¹⁸⁹, ja pyysi Lillyä Naisasialiitto Unionin asiamieheksi maaseudulle:

¹⁸⁴ Ohtonen 2007, 7, 20.

¹⁸⁵ Hagner 2006, 14, 16.

¹⁸⁶ Naisyhdistyksiä syntyi samana vuonna Pohjoismaissa myös Ruotsissa ja Norjassa. Ks. Hagner 2006, 17.

¹⁸⁷ Ohtonen 2007, 9.

¹⁸⁸ Suvi Käki kertoo seminaariesitelmässään, että Lucina Hagmanin kirje löytyy Museovirastosta Urajärven kartanon arkistolta. Etsinnöistä huolimatta en löytänyt kirjettä. Tämän voi kuitenkin selittää se, että kartanon aineisto on järjestelemättä, joten naisasiaan liittyvät kirjeet ovat saattaneet päätyä eri paikkaan. Ks. Käki 2001, 9. Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

¹⁸⁹ Kirjeessä sanotaan ”Naisasialiitto Unioninkin [...] on lähes nelivuotisen olemassaolonsa aikana tuntenut tämän tarpeen [...]”.

[...] Liitolle, jonka toimikunta sijaitsee Helsingissä. on kuitenkin ollut vaikea saada tarkoituksensa tyydyttävästi tunnetuksi maaseudulla, sekä saada sieltä tietoja mahdollisista epäkohdista ja muista ilmiöistä, jotka kuuluvat liiton toiminta-alaan. [...] poistaaksensa näitä vaikeuksia, on liitto päättänyt kääntyä asiaaharrastavien kansalaisten puoleen, saadaksensa heidän suosiollista apuaan. Tuntien Teidän harrastuksenne sen asian puolesta, jota liitto palvelee rohkenee se täten kääntyä teidän puoleenne kysymyksellä, suostuisitteko hyväntahtoisesti rupeamaan liiton asiamieheksi ja paikkakunnallanne ajamaan sen tarkoituksia. [...].¹⁹⁰

Lilly vastasi pyyntöön myöntävästi, mikä selviää esimerkiksi Hagmanin lähettämästä kiitoskirjeestä¹⁹¹ asiamieheksi ryhtymisestä.¹⁹² Naisasialiitto Unionin lisäksi Lilly toimi myös Heinolan naisyhdistyksen haaraosaston perustajana ja puheenjohtajana. Osastoon kuului 25 jäsentä, ja se oli järjestyksessään 11:ta.¹⁹³ Toiminta kesti vuoteen 1906 saakka, jolloin Lillyn jätti puheenjohtajan toimen.¹⁹⁴

Lillyn toiminta keskenään kilpailevien yhdistysten ristitulella kertoo siitä, että naisasia oli hänelle tärkeä. Hän ei antanut kieliriidan vaikuttaa työskentelyynsä naisasian hyväksi. Oleellista ei ollut se, mitä kanavaa myöten toiminta tapahtui, kunhan sitä tapahtui.

Myös Urajärven kartanolla työskennellyt Ida Simolin kertoo haastattelussaan neiti von Heidemanin olleen innokas naisten äänioikeuden kannattaja. Simolinin mukaan Lilly kutsui alustalaisia koolle ja piti heille kokouksia ja esitelmiä naisasiasta. Tilaisuuksissa myös laulettiin. Yleisen äänioikeuden saapuessa Suomeen vuonna 1906 hän myös opetti naisia äänestämään.¹⁹⁵

Naisyhdistyksen syntyvaiheessa työn keskeiseksi tavoitteeksi muodostui naisen aseman parantamisen ohella myös alempien kansankerrostojen naisiin suuntautunut yleinen valistustoiminta. Työtä tehtiin levittämällä lehtisiä ja kirjasia, sekä säännöllisesti ilmestyviä aikakausjulkaisuja. Lisäksi maaseudulla järjestettiin luentotilaisuuksia rahvaan naisille.¹⁹⁶ Tämän todistaa myös Lillyn puhe¹⁹⁷,

¹⁹⁰ Kirjeestä on kopio seminaariesitelmän liitteissä. ks. Käki 2001, 20. Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

¹⁹¹ Myöskään tätä kirjettä ei löytynyt Museoviraston Urajärven kartanon arkistolta. Ks. Käki 2001, 9. Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

¹⁹² Lisäksi Naisasialiitto Unionin vuosikertomuksessa vuodelta 1896 kerrotaan, että liitto on kääntynyt 72:n maaseudulla asuvan henkilön puoleen ja pyytänyt heitä liiton asiamiehiksi. Lillyn nimi mainitaan suostuneiden listassa. Naisliitto Unionin arkisto, Vuosikertomus 1896. Kansallisarkisto.

¹⁹³ *Koti ja Yhteiskunta*, 15.4. 1896, ”Oman maan kuulumisia.”, 45.

¹⁹⁴ Sjöström 1924, 71.

¹⁹⁵ Simolinien haastattelut 1959, CD 2, raita 17.

¹⁹⁶ Sulkunen 1991, 33.

¹⁹⁷ Tästä suomenkielisestä naisasiaa käsittelevästä puheesta ei ilmene kirjoittamisajankohtaa, mutta se ajoittuu luultavimmin 1800-luvun loppupuolelle. Se on esitetty naisyhdistyksen järjestämässä illanvietossa, mikä nousee esille puheen ensimmäisestä lauseesta: ”Useimmat läsnä olevista luultavasti tietävät, että Naisyhdistys, joka on toimeenpannut tämän pienen illanvieton [...]. Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, ”Useimmat läsnäolevista luultavasti tietävät.”.

jossa hän luettelee Naisyhdistyksen jäsenten erilaisia tehtäviä. Tehtäviin kuului mm. naisasiasta kirjoittaminen, kirjoitusten lähettäminen lehtiin, kokousten pitäminen eri osissa maata sekä helppotajuisten esitelmien pitäminen naisille, jotka ”puuttuvien pohjatietojen tähden eivät itse kykene perehtymään yleisiin kysymyksiin”.¹⁹⁸

Mainitut toimintamuodot eivät kuitenkaan aina palvelleet suoranaisesti naisasiaa, eli naisen yhteiskunnallisen ja poliittisen tasa-arvon toteuttamista, vaan perusargumenttina pidettiin koko maan kansallista etua. Tahdottiin luoda uusi, korkeat eettiset ihanteet täyttävä ahkera, raitis ja terve kansakunta, joka sisäistäisi itseensä ”keskisäädyn naisen moraalisen ja siveellisen ryhdin”. Tavoitteen saavuttamiseksi naisilla nähtiin olevan ratkaiseva asema. Lisäksi lisääntyviä vaatimuksia kodinhoidon parantamisesta, viihtyvyyden lisäämisestä kodissa, sekä lasten kasvatuksen parantamisesta esitettiin yksipuolisesti niille naisille, joista suurin osa hankki elantonsa kodin ulkopuolisesta ansiotyöstä.¹⁹⁹

Seuraavasta lainauksesta kuitenkin näemme sen, että Lilly nimenomaan halusi tuoda esille keinoja, joilla kansannaisten vaikutusmahdollisuuksia voitaisiin asteittain parantaa. Toki hän myös naisasianaisena tiedosti sen, että naisten sivistys on koko maan etu.

Mutta hänen kasvattamisensa ei voinut rajoittautua ainoastaan siihen, että hänelle opetettaisiin mitä valtiopäivämies – ehdokkaan tahi kunnallisen luottamusmiehen välttämättömästi tulee tietää ollakseen kelvollinen [...] mutta olihan naisyhdistyksen päämäärä kaikkien naisten kehittäminen, josta syystä naisyhdistyksen huomion täytyi kiintyä kansannaiseen. Mutta hänä ei vielä ollut sillä kannalla, että olisi kyennyt käsittämään naisvapautus-aatetta. Voidakseen herättää hänen harrastustaan siihen sekä ylimalkaan muuhun kuin jokapäiväisiin asioihin, täytyi parantaa hänen taloudellista asemaansa. Tämä saattoi tapahtua sen kautta, että hänelle avattiin uusia ansiolähteitä ja vanhat tehtiin enemmän tuottaviksi, mutta samalla tuli hänen saavuttaa enemmän kaikenlaatuisia ammattitietoja. Nämä käytännölliset tiedot, niitä seuraavan tietopuolisen opetuksen rinnalla, kehittävät vähitellen hänen ymmärrystään ja tekevät hänet kykeneväksi vastaanottamaan suuremman tietomäärän ja antavan siten hänen mielipiteilleen enemmän itsenäisyyttä. Sen tähden ovat puutarha- ja talouskoulut, käsityö- ja kutomakoulut se perustus, jolle naisyhdistys rakentaa kansannaisen itsenäisyyden.²⁰⁰

Lilly korostaa sitä, kuinka kansannaisten asemaa täytyy saada ensin parannettua sen verran, että heidän perustietonsa ja taitonsa kehittyvät. Vasta tämän jälkeen naiset kykenevät käsittelemään paremmin yhteiskunnallisia asioita ja vaikuttamaan. Tämän lisäksi hän myös samassa puheessaan

¹⁹⁸ Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, ”Useimmat läsnäolevista luultavasti tietävät..”.

¹⁹⁹ Sulkunen 1991, 34.

²⁰⁰ Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, ”Useimmat läsnäolevista luultavasti tietävät..”.

korostaa sitä, kuinka velvollisuudet seuraavat oikeuksia, ja kuinka naisten vaatiessa itselleen oikeuksia, täytyy olla myös valmiita täyttämään niiden mukana saapuvia velvollisuuksia.²⁰¹

Sivistystoiminnan myötä Heinolan Naisyhdistyksessä korostettiin esimerkiksi puutarhanhoidon merkitystä. Lilly tuo esiin esimerkiksi hedelmäpuiden ja pienten puutarhojen merkityksen paikkakunnan vähävaraisten keskuudessa. Hänen mukaansa puutarhojen sadolla voi olla suuri merkitys perheiden talouteen sekä ruoan terveellisyyteen.²⁰²

Osassa naisasiaa käsittelevistä teksteistä on myös kiivaampi puoli, eikä Lilly säästele sanan säilää. Tämän voi nähdä esimerkiksi *Jyränkö*-lehdessä julkaistussa puheessa, jossa Lilly kommentoi kovin sanankääntein naisten huonon aseman taustalla olevia voimia. Palautetta saa esimerkiksi vuosisatoja jatkunut kirkonmiesten harjoittama naisen alistaminen:

Suuri joukko kirkonmiehiä on raamattu kädessä koettanut estää hänen [naisen] henkistä kehitystä. Mutta onko Kristus, jonka oppia me kaikki seuraamme tahi meidän tulee seurata, milloinkaan osoittanut naisten alhaista asemaa luonnolliseksi ja oikeutetuksi? Ei, päinvastoin antoi hän Marialle oikeuden oppimiseen samoin kuin miehille opetuslapsillensakin. Mutta että hänen nimessä on koetettu vastustaa naisen oikeutettuja vaatimuksia, ei ole kumma, sillä hänen nimessä on niin monta muuta wääryyttä tehty. [...] hänen nimestä on monta piilua teroitettu, monta jumalatonta sotaa alettu ja lopuksi orjuutta, tuota ihmiskunnan mustaa tahrapiikkua, puolustettu.²⁰³

Samassa puheessa hän kertoo myös suhtautumisensa sellaisia miehiä kohtaan, jotka eivät arvosta naisen älykkyyttä:

Joku on sanonut, että mies voi kunnioittaa ja ihailla naista, jolla on neroa ja tietoja, mutta ei rakastaa häntä sekä että tällainen nainen ei itse voi rakastaa siitä hyvästä, että hänellä ei ole rakkauden tarvetta. Ensimmäiseen väitteeseen voimme yksinkertaisesti wastata, että ellei mies voi rakastaa sitä naista, jota hän kunnioittaa ja ihailee, niin olkoon ilman.²⁰⁴

Lilly tuo puheensa kautta esiin ajatuksen siitä, että nainen pärjää hyvin, vaikka hänellä ei olisikaan aviopuolisoa. Jos mies ei kykene rakastamaan älykästä naista, se on miehen tappio, ei naisen. Lilly luo tätä kautta kuvaa itsestään vahvana ja määrätietoisena naisena.

Eräässä toisessa naisasiaa käsittelevässä kirjoituksessaan²⁰⁵ Lilly luettelee ihmisen ”pyhimät” oikeudet, jotka ovat hänen mielestään seuraavat: Oikeus päättää omasta persoonastaan ja hallita omaa varallisuuttaan. Oikeus kehittää itseään, ja hankkia tietoja sekä taitoja ja saada toimia niillä aloilla,

²⁰¹ Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, ”Useimmat läsnäolevista luultavasti tietävät..”.

²⁰² Ibid.

²⁰³ Jyränkö, 14.04.1896, ”Esitelmä”, 2–3.

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, ”Heinola den 23. Februari 1896”.

joissa näitä taitoja voi hyödyntää. Oikeus olla säätämässä niitä lakeja, joita täytyy noudattaa. Lilly myös kritisoi vahvasti näiden oikeuksien puuttumista: Jos ihmisellä ei ole jotakin näistä oikeuksista, hän on orja!²⁰⁶

Puheista selviää hyvin Lillyn intohimoinen suhtautuminen naisasiaan. Hän koki, että naiset olivat orjan asemassa, koska heillä ei ollut samoja vaikuttamismahdollisuuksia kuin miehillä. Lisäksi hän kertoo, että on kuullut monien naisten lausuvan: ”Helppoa jos olisin mies!”²⁰⁷ Lilly tuo tämän esimerkin kautta esille varmasti ainakin oppineiden naisten keskuudessa vallinneen turhautumisen omien vaikutusmahdollisuuksien vähäisyyteen. Lilly päättää kirjoituksensa painokkaasti lauseeseen: ”Unelmoinnin aika on ohi!”²⁰⁸, kannustaen naisia taistelemaan oikeuksiensa puolesta.

6.2 Venäjä ja venäläistämistoimet

1860-luvulta alkanut uudistusten aikakausi päättyi Suomessa ensimmäiseen sortokauteen vuosina 1899–1905. Suomalaiset nousivat vastustamaan yhtenäistämistoimia muun muassa adressein, mielenosoituksin, sekä asevelvollisuuslakoin. Nikolai II:n julistaessa helmikuun manifestin vuonna 1899 myös Lillyllä, kuten monella muullakin suomalaisella, oli sananen sanottavanaan Ruotsilta saatujen lakien säilyttämisen puolesta. Hän on kenties esittänyt myös tämän puheen²⁰⁹ valistuksen hengessä kartanolla alustalaisilleen. Tunteikas puhe alkoi seuraavasti:

Arvelen että täällä ei löydy ainoatakaan henkeä, joka ei olisi kuullut puhuttavan siitä kovasta iskusta joka kohtasi Suomenmaata keisarikunnan manifestin kautta 15. Päivä helmikuuta. Ja sitten te luultavasti olette lukenut sanomalehdistä että tämä manifesti niin kipeästi koski Suomea sen vuoksi että se uhkaa poistaa Suomen perustuslakia. [...] Ja sen vuoksi moni teistä ehkä tahtoisivat tehdä seuraavat kysymykset: Mikä ymmärretään niillä niin usein mainituilla perustuslailla, joita niin pelätään kadottaa? Mistä ne ovat saaneet alkuperänsä? Minkälainen hyöty meillä on niistä ollut ja eikö niitä voisi korvata Venäjän lailla?²¹⁰

Lilly selvittää vastaukset kaikkiin esittämiinsä kysymyksiin. Perustuslaista puhuessaan hän tarkoittaa hallitusmuotoa vuodelta 1772, yhdistys- ja vakuuskirjaa vuodelta 1789, valtiopäiväjärjestystä vuodelta 1869, sekä eräitä pykälä asevelvollisuuslaista. Lilly kertoo puheessaan, kuinka Venäjän talonpojat olivat aluksi vapaita. Perustuslain puuttuessa hallituksella oli kuitenkin oikeus säätää lakeja kansaa kuulematta, minkä vuoksi talonpojat joutuivat maaorjiksi. Orjuus loppui vuonna 1861, jolloin

²⁰⁶ Om en människa ej har någon af dessa rättigheter är hon en slof. Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, ”Heinola den 23. Februari 1896”.

²⁰⁷ Lek om jag vore en man! Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, ”Heinola den 23. Februari 1896”.

²⁰⁸ Drömmarnas tid är förbi! Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, ”Heinola den 23. Februari 1896”.

²⁰⁹ Puheeseen ei ole merkitty tarkkaa päivämäärää.

²¹⁰ Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, sininen vihko, ”Perustuslakimme ja Venäjän maajako”.

”jalomielinen” Aleksanteri II nousi valtaan. Lilly korostaa tätä esimerkkiä vasten perustuslain sekä valtiopäivien merkitystä Suomelle. Hänen mukaansa ne ovat estäneet sortoa, ja tuoneet kansan äänen esiin.²¹¹

Lilly oli hyvin huolestunut helmikuun manifestista, ja halusi puheensa kautta valistaa kansaa Suomen yllä leijuvista uhkakuvista. Hän tuo hyvin jämäkästi esiin mielipiteensä siitä, kuinka Venäjän lakien siirtyminen Suomeen vahingoittaisi kansaa, ja sen sivistystä. Lilly kertoo puheessaan, kuinka venäläiset kiertävät Suomessa ylistäen omia olojaan. Heidän puheidensa mukaan kenenkään ei tarvitse oppia enää mitään, kun Venäjän lait ulotetaan Suomeen – ei edes sitä, mitä ripille pääsemiseen tarvitaan. Tätä Lilly kommentoi seuraavasti:

Mutta ymmärrätkö mitä tämä merkitsee? Se merkitsee orjuutta! [...] Sillä tieto, taito ja sivistys tarkoittaa voimaa ja vapautta mutta tietämättömyys ja raakuus sortoa ja orjuutta. – Sen oppimattomampi ihminen on sen enemmän sitä täytyy ohjata ja sen vähemmin vapautta sille voi antaa ettei vahingoittaisi itsensä ja muita. Sitä vastoin ihmiseltä jolla on tietoa ja sivistystä voi vaatia että hän pitää omansa ja isänmaansa etua. [...] Jos suomen kohtalo nyt yksin olisi niiden suomalaisten kädessä, jotka ovat niin typerät ja yksinkertaisia että he tahtoisivat poistaa perustuslakimme ja tuottaa Venäjän lait tänne [,] niin he itse ja koko Suomen maa olisivat hukassa.²¹²

Lilly ottaa kiivain sanoin kantaa siihen, mitä venäläisten käytännöt pahimmassa tapauksessa Suomeen toisivat. Lainauksesta ilmenee myös hänen isänmaallisuutensa. Hänen mukaansa sivistyneeltä ihmiseltä voi, ja pitää vaatia sitä, että hän ajaa isänmaansa etua.

Puheesta voi huomata, että Lilly on valtiopäiviin luottava ja oppinut aatelistainen. Hän on hyvin pettynyt Nikolai II:n toimintaan helmikuun manifestin vuoksi, mutta on yleisesti katsoen suhteellisen tyytyväinen Venäjän tsaareihin. Hän nostaa esiin mielestään oikeudentajuisen Aleksanteri II:n, joka lopetti Venäjän maaorjuuden. Lisäksi arvostusta saa Aleksanteri I, joka oli tsaarina Suomen siirtyessä Venäjän vallan alle. Aleksanteri I:stä hän virkkoo seuraavasti:

Mutta että nämät perustuslait tämän Venäjän vallan aikana voivat tulla meille semmoiseksi tueksi me kiitämme Venäjän jaloa ja vapautta rakastavaa keisaria Aleks. I joka vahvisti perustuslakimme ja korotti Suomen kansaa kansakuntien lukuun.[...] Pienen suomalaisen kansan kiitollisuus on tulevaisuudessa oleva se jalokivi hänen ruunussansa, joka loistolla voittaa kaikki muut.²¹³

Lilly kehuu Aleksanteri I:n jaloa tekoa, mutta korostaa myös ymmärtävänsä sen, että Venäjän intressinä oli saada valloitetun maan tilanne rauhoittumaan nopeasti:

²¹¹ Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, sininen vihko, ”Perustuslakimme ja Venäjän maajako”.

²¹² Ibid.

²¹³ Ibid.

[...] hän myös ymmärsi sen, että Venäjän oma etu vaati tätä menettelytapaa, sillä se on suurempi etu isonmallekin valtakunnalle, että sen alavallat ovat kiinnitetty siihen kiittollisuuden ja oman edun siteellä [...].²¹⁴

Lillyn suhtautumista Venäjää kohtaan voi pitää kaksiteräisenä miekkana. Toisaalta hän arvosti Aleksanteri I:stä, joka hyväksyi Ruotsin vallan ajalta säilyneet lait, ja antoi Suomelle autonomian. Vallitsevassa tilanteessa hän tunsikin epätoivoa ja turhautumista, sillä Suomen itsemääräämisoikeus oli uhattuna. Tsaarien toiminnan kiittely oli ajalle tyypillistä, sillä he olivat avanneet Suomessa uusia hallinnon ja lainsäädännön mahdollisuuksia. Tähän liittyen Lillyn suhtautuminen Venäjää ja tsaareja kohtaan voidaan nähdä ajalle tyypillisenä.

6.3 Kansanvalistustoiminta

Lilly puhui innokkaasti myös raittiuden, ja yleisen valistuksen puolesta. Eräässä Urajärven kylän naisille suunnatussa väkijuomia kritisoivassa puheessa²¹⁵ hän tuo esiin huolensa siitä, kuinka naiset ja lapset saavat kärsiä alkoholin haitoista eniten. Lisäksi hän korostaa, että sivistys ja moraali ovat parhaita aseita sortoa vastaan:

Kaikkialla maassamme työskennellään kansan sivistyksen ja moraalin korottamiseksi, jotta ne [sivistys ja moraali] voidaan asettaa rinnan hengen aseiden kanssa suurilta osin ryssien tekemiä hyökkäyksiä lakejamme ja vapauttamme vastaan.²¹⁶

Lilly korostaa puheessaan uskonnon, vapauden ja raittiuden tärkeyttä. Hänen mukaansa paras tapa taistella Venäjän sortotoimia vastaan on pidättäytyä väkijuomista ja vaalia moraalialia sekä sivistystä, jotta kansa olisi valmis taistelemaan oikeuksistaan. Lilly kannustaa kansaa elämään niin, että he ovat valmiina kulkemaan eteenpäin yhtenä kansana: ettei pyhä ja synnitön Jumala jonain päivänä sanoisi: Nähkää olen antanut teille parasta mitä kansa voi saada – laissa säädetyn vapauden [...] nyt haluan ottaa sen teiltä pois ja antaa teidän olla leluja toisten kansojen leikeissä!²¹⁷

Raittiuden lisäksi Lilly puhuu lasten kasvatuksen tärkeydestä. Lasten opettaminen oli opettajattarelle arvatenkin hyvin tärkeä asia, sillä hän tiedosti kansan kehityksen siirtyvän aina sukupolvelta toiselle.

²¹⁴ Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, sininen vihko, ”Perustuslakimme ja Venäjän maajako”.

²¹⁵ Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, sininen vihko, ”Tal till Urajärvi byskvinnor 1887. (Blef aldrig hållet i brist på öfversättare)”. Otsikosta selviää, että puhetta ei ole koskaan pidetty, koska kääntäjää ei ole ollut. Puhe vahvistaa sen, että Lilly hyödynsi kääntäjän apua ainakin joissain suomenkielisissä puheissaan.

²¹⁶ Öfveralt i vår land arbetar man på att höja folkets bilda och moral för att sätta dem i stånd att med andens vapen möta de anfall, som från en stor del ryssar göras mot vara grundlagor och vår frihet. Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, ”Tal till Urajärvi byskvinnor 1887. (Blef aldrig hållet i brist på öfversättare)”.

²¹⁷ [...] så att den heliga och rättfärdiga Guden ej en dag säger oss: Se jag har gifvit eder det bästa ett folk kan få – en lagbunden frihet [...] nu vill jag taga den ifrån eder och låta eder blifva lekbollar för en annan nations nycker! Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, ”Tal till Urajärvi byskvinnor 1887. (Blef aldrig hållet i brist på öfversättare)”.

Hyvin koulutetut lapset ovat yhteiskunnan etu. Lisäksi lastenkasvatuksen merkitys oli suuri myös naisasialiikkeelle. Tämä tulee ilmi esimerkiksi siitä, että liikkeen ensimmäisen auktoriteetin Aleksandra Gripenbergin²¹⁸ mukaan naisellisuus on äidillisyyttä.²¹⁹

Lilly kutsui alustalaisia kartanolle, ja esitelmöi heille ajatuksistaan. Seuraavaksi lainaamastani puheesta²²⁰ ilmenee hyvin hänen näkemyksiään valistuksen ja opetuksen tärkeydestä. Hän myös ehdottaa, että he voisivat kokoontua joka sunnuntai hänen luonaan ja lukea aina uuden kirjan, josta saisi neuvoja esimerkiksi lasten kasvatukseen.²²¹ Lilly aloittaa puheensa näin:

Olen kutsunut teitä tänne että yhdessä keskustelisimme parasta keinoa saada tämän paikkakunnan naisia edystymään. Se olisi minulle niin hauskaa tietää, että Urajärven torpparin naiset sivistyisivät niin että he ei ainoastaan voisivat tulla tämän paikkakunnan esimerkiksi, mutta vieläkin voisivat kasvattaa lapsensa rehelliseksi, ahkeraksi, siveelliseksi ja taitavaksi ihmiseksi. [...] Sillä niin kuin minä jo viimeisenä kerralla sanoin sivistys on voima.²²²

Puheesta löytyy naisasialiikkeen korostama ahkera, siveellinen ja taitava ihminen, jollaiseksi kaikkien, varsinkin naisten, tulisi pyrkiä. Lilly luettelee samassa puheessaan myös keinoja, joilla tarvittava sivistys saavutettaisiin:

Mutta milläs keinoilla me nyt oikeastaan saavutetaan sivistystä. Siihen käy monta tietä, mutta kaikkia täyty kulkea. Esim. hakemalla itsellemme tietoa ja kaikenlaista oppia – niin kirjallista kuin muita, harrastamalla puhtautta ja järjestystä. Jos koitaisitte kaikella tavalla harrastaa näitä asioita niin 5. vuodessa jo näkisitte eron entisen ja sen olon valilla. Kodinne tulisi niin paljon hauskaammaksi ja rakkaammaksi teille jos siinä vallitsisi puhtaus ja järjestys. [...] Miehenne pitäisi teitä suuremmassa arvossa kun näkisi että teillä on tietojataitoja ja hyvää tahtoa ja voimaa pitää kodinne järjestyksessä.²²³

Lilly korostaa sivistystä perustana kodin yleiselle hyvinvoinnille, puhtaudelle, järjestykselle sekä paremmille perhesuhteille. Hän tuo myös esiin sen, kuinka naiset voisivat sivistyksen avulla saada enemmän arvostusta miehiltään.

Lasten kasvatuksessa hän painottaa tottelevaisuuden opettamista. Lillyn mukaan vanhempien ei koskaan tulisi antaa lapsen saada tahtoaan läpi, kun häntä on jo kerran kielletty. Tätä kautta lapsi oppii huutamaan, ja hänestä kasvaa itsepäinen ihminen. Samalla hän kuitenkin korostaa, että lapsilta ei saisi kieltää kaikkea, eikä heitä saisi rangaista muista kun tottelemattomuuden seurauksena tapahtuneista vahingoista. Heitä ei myöskään saisi vaivata kovalla työllä, vaan lapset tulisi opettaa

²¹⁸ Aleksandra Gripenberg toimi Suomen Naisyhdistyksen puheenjohtajana vuosina 1889–1904 sekä 1909–1913.

²¹⁹ Sulkunen 1989, 162.

²²⁰ Puheeseen ei ole merkitty päivämäärää, mutta sekin ajoittuu luultavasti 1800-luvun loppupuolelle.

²²¹ Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, sininen vihko, ”Olen kutsunut teitä tänne..”

²²² Ibid.

²²³ Ibid.

mahdollisimman aikaisin kevyeen työntekoon, sekä siihen, että työ tehdään hyvin ja ajallaan.²²⁴ Tämä tuo ilmi hänen pedantin luonteensa sekä ajatuksen oikeudenmukaisesta suhteesta lapsen ja vanhempien välillä.

Lilly käyttää puheissaan paljon havainnollistavia tarinoita, joiden avulla hän yrittää tuoda asiansa ymmärrettävämmiin esiin. Hän kertoo muun muassa esimerkin, jossa eräs äiti kääntyi tunnetun saksalaisen oppineen puoleen. Nainen halusi tietää, missä vaiheessa lapsen kasvatus tulisi aloittaa. Oppineen vastaus oli selvä: kasvatus tulee aloittaa silloin, kun lapsi hymyilee ensimmäisen kerran – muuten on liian myöhäistä. Lilly kertoo myös kuulleen tarinan pojasta, jonka kasvatus oli mennyt pahasti pieleen. Tarinassa lapsia verrataan vertauskuvallisesti nuoriin puihin, joita pystyy taivuttamaan. Vanhaa puuta taivuttaessa puu katkeaa, eikä taivuttaminen enää onnistu.²²⁵

Hän kenties ajatteli, että nämä helpot vertauskuvat auttavat myös vähemmän oppineita ymmärtämään hänen opetuksiensa idean, ja tekevät kuuntelusta mielekkäämpää. Lisäksi Lillyn esille tuoma saksalaisen oppineen mielipide kertoo siitä, että hän on lukenut paljon aiheesta, ja haluaa osoittaa sen myös yleisölleen.

Lilly kritisoi suuresti myös vanhempia, jotka opettavat lapsensa huonoille tavoille esimerkiksi puhumalla sopimattomia ja kiroilemalla lastensa kuullen. Hän kertoo esimerkin vuosien takaa:

Kuulin – Monta vuotta takaperin äidin sanovan pienelle tyttärelleen, joka oli viskonut itsensä maahan ja huusi ja potki. 'Wai ei paha isä ottanut sinua mukaan.' Ja sitten lisäsi vielä haukkuma sanan isän nimeen. Minä en voinut olla sanomatta sille äidille kun menin ohitse. 'Muutaman vuoden perästä niin satte nämät sanat takaisin lapseltanne ja yhtenä päivänä tulee vielä tili tästä opetuksesta tehtävä.' [...] Sitä tehdään vaikka vapahtaja ei minkään rikoksen yly ole julkaissut niin kovan tuomion kun sen että opettaa lasta vääryyteen.²²⁶

Lillyn puheesta nousee esiin hänen kipakka luonteensa. Hän puuttuu kohtaamiinsa epäkohtiin välittömästi, eikä epäröi sanoa mielipiteitään ääneen. Lisäksi lainauksesta voi nähdä ajalle tyypillisen uskonnollisen ulottuvuuden. Kristinusko oli vielä 1800-luvulla paljon keskeisemmässä roolissa yhteiskunnassa, ja Jumalanpelko kuvasi kansan suhtautumista yliluonnolliseen. Jumalan tahdon esiintuominen lisäsi varmasti sanoman painoarvoa kuulijoiden keskuudessa.

Lasten kasvatus, sekä aikuisten sivistys kulkevat Lillyn puheissa käsi kädessä. Raitis koti on sivistyksen kannalta välttämätöntä, ja se luo pohjan myös hyville perhesuhteille. Lilly pitää erityisen

²²⁴ Museovirasto, UKA, LvH:n puhe, sininen vihko, ”Olen kutsunut teitä tänne..”

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Ibid.

tärkeänä sitä, että aikuiset sivistävät itseään, jotta he osaavat opettaa myös lapsilleen oikeita arvoja. Yhteiskunnan tila on Lillyn mukaan suoraan verrannollinen sivistyksen määrään.

7. URAJÄRVELTÄ MAAILMALLE

1800-luvun puolivälissä matkailu lisääntyi valtavasti tieverkoston parantumisen ansiosta. Höyrylaivat ja rautatie mahdollistivat matkailukulttuurin synnyn, sillä ne nopeuttivat ihmisten ja tiedon kulkemista huomattavasti. Oman lisänsä toi romantiikan aika 1800-luvulla. Taiteeseen ja kirjallisuuteen syntyi kaukomaiden kaipuu, mikä lisäsi kiinnostusta ulkomaanmatkoihin.²²⁷

Ulkomaanmatkat nähtiin epäilemättä myös statussymbolina. Lähtijöitä pidettiin rohkeina ja intellektuelleina maailmanmatkaajina, joilla oli varallisuutta ja uskallusta liikkua kotimaan ulkopuolella. Kiinnostus kaukaisempiin kohteisiin saattoi syntyä esimerkiksi kristinuskoon liitetystä pyhistä paikoista, jotka haluttiin nähdä omin silmin. Lisäksi myös terveydenhoito Euroopan kuuluisissa kylpylöissä houkutteli turisteja²²⁸. Lilly ja Hugo tekivät itsekkin vuonna 1910 ulkomaanmatkan²²⁹, johon kuului vajaan neljän viikon oleskelu Karlsbadin suosituissa kylpyläkaupungissa entisessä Itävalta-Unkarissa. Tuona aikana Hugo kävi paikallisen kylpylälääkärin Leo Klempererin hoidossa, josta hän kirjoitti muistionsa tarkkaa kirjanpitoa.²³⁰

Urajärven kartanoa koskevasta aineistosta löytyy kolme Lilly von Heidemanin kirjoittamaa matkapäiväkirjaa, joista kaksi suuntautuu Eurooppaan, ja kolmas Lähi-itään saakka. Ensimmäinen matkapäiväkirja on vuodelta 1901²³¹, jolloin he matkustivat Junalla Pietariin, josta matka jatkui Berliiniin ja siitä eteenpäin Dresdenistä Wieniin, ja lopulta aina Italiaan saakka. Vuonna 1904 matka alkoi laivalla Helsingistä Tallinnaan²³², josta he siirtyivät pikaisesti Szczecin²³³ kautta Berliiniin ja Dresdeniin. Vuonna 1907 he tekivät kaikista pisimmän ulkomaanmatkansa, joka yletyi aina Egyptiin ja Palestiinaan asti.²³⁴ Ulkomaanmatkoja on ollut enemmänkin, mutta vain näistä matkoista on säilynyt Lillyn kirjoittamia matkapäiväkirjoja. Tiedossa on esimerkiksi matka Saksaan ja Italiaan huhti-toukokuussa vuonna 1910²³⁵.

Päiväkirjojen käsiala on paikoitellen yliviihattua ja suttuista lyijykynäjälkeä, mikä kertoo siitä, että päiväkirjaa on kirjoitettu ”tien päällä”. Matkapäiväkirja toimi Lillyllä dokumentoinnin välineenä,

²²⁷ Klinge 1994, 144–147.

²²⁸ Kostiainen et al. Kotiojan 2017 [95] mukaan.

²²⁹ He kävivät mm. Saksassa ja Italiassa.

²³⁰ Kuurne 2014, 14–15.

²³¹ Vuosi ei nouse päiväkirjasta esiin, mutta se on pääteltävissä esimerkiksi tästä: Lilly mainitsee, että he menivät tiistaina 5. päivä museoon. Vuoden 1901 kalenterista voi nähdä, että maaliskuun viides päivä oli tiistai. Lisäksi vuoden 1904 matkapäiväkirjassa Lilly kertoo, kuinka on kolme vuotta odottanut, että näkee jälleen ihanan Dresdenin.

²³² Lilly käyttää nimeä Rääveli.

²³³ Lilly käyttää päiväkirjassaan saksankielistä nimeä Stettin.

²³⁴ Harry Halén on toimittanut vuoden 1907 matkapäiväkirjasta Egyptiä koskevan käännöksen, jota itsekkin hyödynnän. Ks. Halén 1992.

²³⁵ Kuurne 2014, 14–15.

jotta hän itse muistaisi tapahtumat ja paikat, ja voisi kertoa niistä myöhemmin myös muille. Vuoden 1901 Eurooppaan suuntautunut matkapäiväkirja asettaa lukijalleen melkoisia haasteita edellä mainitun suttuisuuden takia. Keskityn kyseisen päiväkirjan kohdalla selkeyden vuoksi matkan alkuvaiheisiin. Paikoitellen puutteellisen lähdepohjan ongelman olen ratkaissut erityisen tarkalla lähilukemisella. Olen tehnyt käännökset Euroopan matkoja koskevista päiväkirjoista itse, Egyptiä käsittelevässä kappaleessa olen hyödyntänyt Harry Halénin toimittamaa käännöstä.

Tarkoituksenani ei ole kertoa kronologisesti tapahtumista, vaan tuoda esille päiväkirjoista nousevia teemoja ja kokemuksia, jotka kertovat Lillylle merkityksellisistä asioista, ja hänen tavastaan hahmottaa ympärillä olevaa maailmaa. Lillyn matkapäiväkirjoja tutkiessa on mielenkiintoista nähdä, mitkä ovat tämän kulttuurin aatelisnaisen mielestä muistamisen ja kertomisen arvoiset asiat, ja miten ne vaihtuivat kohteesta riippuen.

Matkapäiväkirjoista nousee esiin kaukomaiden kaipuu. Lilly kuvailee molemmissa Eurooppaan suuntautuneissa päiväkirjoissa riemuaan siitä, kuinka pääsee vihdoinkin näkemään suurta maailmaa. Lisäksi kirjahyllystä löytyvät Baedekerin²³⁶ matkaoppaat Konstantinopolista ja Egyptistä kertovat myös hänen kiinnostuksestaan kaukaisia maita kohtaan.

Päiväkirjat ovat hyvin erilaiset johtuen kohdemaiden erilaisuudesta. Egypti oli läntisten maiden silmin miltein kehitysmaa, mutta sen tuhansia vuosia vanha historia veti eurooppalaisia puoleensa. Saksan keisarikunta sen sijaan edusti kulttuurin kehtoa ja edistystä, ja täten vierailut museoissa ja puistoissa olivat matkan suurinta antia. Egyptiä käsittelevässä päiväkirjassa voi huomata erilaisuuden korostamisen ja yhteiskunnan epäkohdat, kuten köyhyyden ja naisten huonon aseman. Tosin myös vuonna 1904 Saksan keisarikuntaan suuntautuneella matkalla Lilly havainnoi kadulla näkemiään epäkohtia, mutta pääasiassiallisesti Euroopan matkojen päiväkirjat ovat tunnelmaltaan kepeitä.

Matkoilla oli myös vahva sosiaalinen luonne. Varsinkin Egyptin matkalla liikkuminen paikasta toiseen tapahtui tiiviin ryhmän kanssa. Eurooppaan suuntautuneilla matkoilla Hugo ja Lilly liikkuvat useasti kahdestaan, toki he tekivät myös yhteisiä retkiä uusien tuttavuuksien kanssa. Käsittelen matkapäiväkirjat seuraavaksi siten, että keskityn ensin Euroopan matkoihin ja viimeiseksi Halénin käännökseen pohjautuvaan Egyptin matkapäiväkirjaan.

²³⁶ Kirjahyllystä löytyy seuraavat teokset: Karl Baedeker 1905, Konstantinopel und das westliche Kleinasien: Handbuch für reisende, Baedeker 1906, Ägypten, Baedeker 1898, Ober-Italien. Mertanen 2000, ”Listaus Hugo ja Lilly von Heidemanin kirjakokoelmista.”, 11, 17. Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

7.1 Eurooppaa tutkimassa

Tämä yksinäisyyden ja kaipuun tunne kasvoi vain lisää kun Hugo, lähestyessämme Lahtea, sanoi: ”Nyt olemme sopivan lähellä kotia”. Koti – nyt ymmärsin ensinnäkin kuinka rakas se minulle oli, kuinka kaikki sen osat olivat kasvaneet sydämeeni – pienet koiratkin²³⁷, jotka surusilmin katselivat pakattuja matkalaukkuja. ’Juuresi ovat siellä missä kehtosi on’ – ²³⁸

Näin kaipaavasti ja isänmaallisesti Lilly kuvaa matkapäiväkirjassaan matkalle lähdön tuskaa ja koti-ikävä. Monet nähtävyydet odottivat, mutta lähtö tuntui haikealta, sillä he tulisivat olemaan monta viikkoa poissa kotoa.

Tämä Eurooppaan suuntautunut matkapäiväkirja löytyy mustakantisesta vihkosta. Päiväkirjan alkuosa on kirjoitettu mustekynällä. Nämä alkuosan osiot on oletettavasti kirjoitettu hotellissa, sillä mustekynän ja pullon mukana kuljettaminen ei tunnu kovin todennäköiseltä vaihtoehdolta. Suurin osa päiväkirjasta on kirjoitettu lyijykynällä, mikä viittaa siihen, että Lilly on kirjoittanut kyseiset osiot nähtävyyksien luona. Käsittelen suurimmaksi osaksi vain päiväkirjan alkuosaa, sillä lyijykynällä kirjoitetusta aineistosta on monin paikoin hyvin vaikea saada selvää. Päiväkirja sijoittuu vuoteen 1901, ja se on otsikoitu ”Berliini 5. maaliskuuta”.²³⁹

Sisarusten matka alkoi Lahdesta, josta he matkustivat Pietarin kautta junalla Berliiniin. Matka ei kuitenkaan alkanut kovin pehmeästi, sillä konduktööri tuli toisena yönä herättämään sisarukset käskien heidän siirtyä välittömästi toiseen vaunuun, sillä vaunun jousi oli katkeamaisillaan. Lilly ja Hugo siirtyivät vauhdilla ”likaiseen ja epämiellyttävään” toisen luokan kupéeseen. Lillyn kokemukset eivät täten olleet kovin positiivisia Venäjän keisarikunnan alueella. Hän kuvailee myös havaitsemiaan idän ja lännen eroja seuraavasti: Vain 5 minuuttia Venäjän raja-asemalta Saksaan, mutta tämä on hyppy idästä lähteen [...] Vedin sydään henkeä, tuntuu kuin olisin tullut vankityrmästä suureen ja ilmavaan saliin.²⁴⁰

Junamatkan jatkuessa kohti Berliiniä Lilly ihastelee tavallisten ihmisten asuntoja, jotka tekivät siisteydessään häneen suuren vaikutuksen:

²³⁷ Lillyllä ja Hugolla oli koiria, mikä selviää esimerkiksi monista valokuvista, joissa kuvaan on päässyt myös nelijalkainen kaveri. Myös liitteessä 5 näkyy koira.

²³⁸ Denna känsla af ensamhet och saknad ökades ännu mera då Hugo, när vi närmade oss Lahtis sade: ”Ja, nu är vi bra nära hemmet”. Hemmet- nu förstod jag först huru kärt det var mig, huru alt och alla vuxit in i mitt hjärta – anda till de små hundarne, som tårögda betraktade de inpackade kappsäckarna. ”Din rot är där din vagga står” – . Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, musta vihko.

²³⁹ ”Berlin den 5 mars”, Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, musta vihko.

²⁴⁰ Endast 5 min väg från den ryska gränstation till den tyska men här är ett steg från östern till western [...] Jag drog ett djupt andetag, det kändes som om jag kommit från en fängelsehala i stor ljus och lyftig sal. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, musta vihko.

[...] mutta voi taivas mikä ero! Kilometrikaupalla peltoa ja viehättäviä pieniä kivitaloja jotka on ympyröity istutuksilla. Miniaturitaloja todella, mutta siistiksi viimeisteltynä iloisine ja tavallisine asukkaineen. Ja mikseivät he olisi tyytyväisiä, onhan heillä niin miellyttävät kodit.²⁴¹

Lillyn mukaan suomalaisille täytyisi opettaa puhtauden ja kauneuden tärkeydestä, sillä ”kaikki muu seuraa perässä.”²⁴² Lilly tuo tätä kautta esiin samoja ajatuksia, joita hän on puheissaankin korostanut, kuten siisteyden merkityksen, sekä istutusten ja puutarhojen tärkeyden niin esteettisesti kuin taloudellisestikin.

Sisarusten saavuttua Berliiniin he majoittuivat Hotelli Kronprinziin, joka oli Lillyn mukaan erityisen hieno ja miellyttävä hotelli.²⁴³ Sisarukset aloittivat kaupungissa myös museokierrokset, joiden kohteena olivat Altes- ja Neus museum sekä Kansallismuseo. Ihastusta saivat erityisesti osakseen taulut ”Filip II valtaistuimellaan”, sekä ”Jeesus parantaa sairaa lapsen”. Lilly luo matkapäiväkirjassaan itsestään kuvaa intellektuellina taiteen ystävänä, sillä hän käyttää paljon aikaa taulujen kuvailemiseen.

Kahdeksantena päivänä he matkustivat Dresdeniin, jossa Lilly näki myös Sikstuksen Madonnan: Nyt saan nähdä paljon puhutun ja ihaillun Sixt. Madonnan. Minun täytyy tunnustaa, että kopiot eivät pysty kuvaamaan hänen ”taivaallista kauneuttaan”. [...] Kaunis hän on, todella kaunis [...] mutta mitään taivaallista kuningatarta en hänessä näe.²⁴⁴

Museoiden lisäksi he kävivät Dresdenissä renessanssiajan linnassa, barokkityylisessä katolisessa kirkossa, sekä Sofian kirkossa, joista jälkimmäisen goottilainen torni teki suuren vaikutuksen Lillyyn.²⁴⁵ Monet historialliset kohteet kertovat sisarusten kiinnostuksen historiaa sekä arkkitehtuuria kohtaan.

Päiväkirjassa on erityisen paljon taulujen kuvailua sekä tarkkaa kirjanpitoa siitä, milloin he menivät mihinkin museoon, ja mitä siellä näkivät. Kaupungeista varsinkin Dresden saa osakseen ylistävää tunnelmointia, ja kun koittaa aika siirtyä Dresdenistä Weniin, tuntuu lähtö Lillystä haikealta:

²⁴¹ [...] men himmel hvilken skilnad! Milslånga åkrar med de prudligaste små stenbyggnade omgifna af planteringor. Riktiga miniatyr hus men så snygga putsade och trefliga med ett gladt och vanligt folk. och huru skulle de ej vara förnöjda då de hade så trefliga hem. LvH:n matkapäiväkirja, musta vihko.

²⁴² Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, musta vihko.

²⁴³ Kronprinz – ett synnerligen fint och trefligt hotell. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, musta vihko.

²⁴⁴ Ja, nu skulle jag få se den så mycket omtalta och beundrade Sixt. Madonnan, skulle jag måste erkänna att kopierna ej förmått till närmelsevis återgifva hennes ”himmelska skönhet” [...] Ja, vacker är hon mycket vacker [...] men något af ”himla drottning fann jag ej hos henne. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, musta vihko.

²⁴⁵ Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, musta vihko.

Huomenna meidän täytyy jättää tämä mukava kaupunki ja jatkaa matkaamme Wieniin. Luulen etten tule missään muualla maailmassa tuntemaan oloani yhtä kotoiseksi kuin täällä. Tunnen turvallisuuden tunteen tässä kaupungissa, mitä en Berliinissä tuntenut.²⁴⁶

Lilly tuo myös esiin ajatuksen siitä, että jos joskus joutuisi jättämään kotimaansa, löytyisi uusi asuinpaikka Dresdenistä.²⁴⁷

Wieniin saapuessaan Sisarukset asettuivat kalliiseen Kaiserin Elisabeth-hotelliin. Ihmiset olivat avoimia ja ystävällisiä, tosin poliisit olivat jurompia ja virallisempia kuin Berliinissä, eikä heitä Lillyn mukaan lähestyttyä kuin hätätilanteessa. Sisarukset halusivat Wienissä ollessaan tavata suomalaisen säveltäjän, Erkki Melartinin, joka asui 15 minuutin päässä heidän hotellistaan. Melartinin osoite oli selvillä, joten he saapuivat ilmoittamatta eräänä päivänä hänen ovelle:

[...] Vihdoin tulimme perille, ja saimme oikein mukavan vastaanoton Melartinin emännältä, joka pyysi meitä odottamaan hänen saapumistaan. Hän saapuikin muutamassa minuutissa ja otti meidät sydämellisesti vastaan [,] mikä oli todella liikuttavaa.²⁴⁸

Lisäksi he kohtasivat matkallaan konsuli Bouchtin²⁴⁹, joka oli saapunut Suomesta vaimonsa ja siskonsa kanssa Wieniin. Lilly kertoo heidän käyneen yhdessä syömässä hotellin ravintolassa sekä esimerkiksi Rathauskellerissä.²⁵⁰ Sisarukset menivät tuttaviansa kanssa myös tutkimaan historiallisia kohteita: Tänään menimme Bouchtien ja lääkäri Borgin²⁵¹ kanssa katsomaan kapusiinikirkkoa²⁵² ja kuninkaiden hautoja. Maria Theresian ja hänen puolisonsa sarkofagit olivat todella kauniit.²⁵³

Kulttuurin ystävinä Lilly ja Hugo kävivät Itävallan kansallisteatterissa, sekä oopperassa, jossa he näkivät ”Lentävän hollantilaisen”. Lisäksi he tutustuivat Salzburgiin siirtyessään Mozartin synnyinkotiin, mikä kertoo kiinnostuksesta klassiseen musiikkiin sekä sen historiaan. Matka jatkui Salzburgista Innsbruckiin ja Rivieralle, jonka jälkeen Firenzen ja Venetsian kautta Roomaan. Firenzessä he tutustuivat Palazzo Pittiin, renessanssiajan palatsiin. Myös Pisan kalteva torni osui

²⁴⁶ I morgon måste vi lemna den trefliga stad och fortsätta resan till Wien. Jag tror att jag ingenstädes i världens skulld komma att känna mig så hemma som här. Jag erfar en känsla af trygghet i denna stad, något som jag ej kände i Berl. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, musta vihko.

²⁴⁷ Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, musta vihko.

²⁴⁸ Slutligen kommo vi dock fram och blefvo mycket vanligt emottagn af Me Wärdinna, som nödgade oss att stanna och invänta honom. Han kom värligen om några minuter och tog så hjärtligt emot oss att det riktigt var rörande. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, musta vihko.

²⁴⁹ Konsuli Bouchtista ja hänen perheestään ei löydy juurikaan tietoja Lillyn päiväkirjasta. Saattaa olla, että he kohtasivat sattumalta matkan aikana. Tiedossa ei myöskään ole tunsivatko he entuudestaan, vai tutustuivatko vasta Wienissä.

²⁵⁰ Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, musta vihko.

²⁵¹ Lääkäri Borgista ei löytynyt muita mainintoja.

²⁵² Suurin osa Habsburgeista on haudattu Wienin kapusiinikirkkoon.

²⁵³ I dag gingo vi med Bouchts och docktor Borg får att bese capueinerkyrkan och konungagrafvarne. Maria Theresias och hennes gemåls sarkofag var mycket vackert. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, musta vihko.

matkan varrelle. Lilly kuvaili näkemäänsä näin: valtavan kaunis torni, joka näkyy niin kauas kuin silmä kantaa²⁵⁴.

Matkapäiväkirjasta voi huomata Lillyn ja Hugon keskinäisen huumorin. Lilly esimerkiksi kertoo veljensä ehdottaneen, että he kaappaisivat Dresdenissä näkemänsä pikkupojan. Poika oli nimittäin niin söpö, etteivät Rafaelin enkelitkään olleet mitään häneen verrattuna.²⁵⁵

Läpikäymästäni aineistosta nousee esiin kultturelli ja ympäristöstään kiinnostunut matkaaja. Lilly maalaa päiväkirjan avulla itsestään kuvaa erityisesti taiteen rakastajana, sillä hän kuvailee paljon esimerkiksi museoissa näkemiään tauluja. Sisarukset viettivät matkallaan aikaa myös uusien tuttavuuksien kanssa. Lilly ja Hugo eivät siis keskittyneet ainoastaan kahdestaan kiertelyyn, vaan hakeutuivat varsinkin muiden suomalaisten seuraan aktiivisesti. Sisarusten keskinäinen suhde näyttäytyy päiväkirjassa hyvin läheisenä: matkustaminen sujui ongelmitta ja yhteinen huumorintaju kevensi tunnelmaa.

7.2 Paluu Euroopan sykkeeseen

Kansallismuseolla sijaitsevasta Urajärven kartanon arkistosta löytyy Lillyn vihreä kovakantinen vihko, joka on otsikoitu: ”Matkamuistoja vuodelta 1904”.²⁵⁶ Päiväkirja alkaa seuraavasti:

Heinäkuun yhdeksäs päivä klo 1 [13] lähdimme Wellamo-laivalla Helsingistä. Tunsin itseni samaan aikaan iloiseksi ja surulliseksi: Iloiseksi siksi, että saan nähdä suuren ja avaran maailman ja mahdollisesti hetkeksi voisin vapauttaa itseni surun taakasta, joka viimeisimpinä aikoina on painanut kaikkien suomalaisten hartioita. – Suru palaa, kun näen tämän [epäselvä sana] maan viimeisten ääriivivojen katoavan ja ajattelen millainen tämä saari on, jos näemme sen uudelleen.²⁵⁷

Vuosi 1904 toi mullistuksia Suomen suuriruhtinaskunnassa. Suomalaisia rasitti vuonna 1899 alkanut ensimmäinen venäläistämiskausi, joka oli vastikään kesäkuussa, vajaa kuukausi ennen Lillyn ja Hugon matkaa, aiheuttanut verenvuodatusta kenraalikuvernööri Bobrikovin murhan kautta. Tilanne oli tulenarka, joten tauko kotimaan kaaoksesta oli epäilemättä tervetullut muutos sisaruksille.

²⁵⁴ [...] ett sardeles vackert torn så långt man kunde se. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, musta vihko.

²⁵⁵ [...] som var så skön att Rafaels englar äro ett intet mot honom. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, musta vihko.

²⁵⁶ ”Reseminnen från 1904”. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, vihreä vihko.

²⁵⁷ Den 9 Juli kl: 1. lemnade vi ombord på Wellamo H.fors. Jag kände mig på samma gång glad och sorgsen: Glad att åter få se den stora vida världen och möjligen för en tid kunna frigöra mig från den sorgens börd, som dessa sednare tider tryckt hvarje finnes skuldror – Sorgsen åter, när jag ser de sista konturerna af detta [epäselvä sana] land försvinna och tänker på hurudet dess öde möjligen är när-och om man återser det. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, vihreä vihko.

Laiva pysähtyi ensimmäiseksi Rääveliin, tosin vain kahdeksi tunniksi. Lilly kuitenkin kirjoittaa, että huonosta olostaan huolimatta he ehtivät tehdä Hugon kanssa pienen promenadin vanhassa kaupungissa. Sisarukset kuulivat samalla hieman eestin kieltä, joka kuulosti heidän korviinsa hyvin paljon suomen kieleltä, mikä tosin on täysin luonnollista²⁵⁸.

Laiva jatkoi matkaansa Gotlannin rannikon ohi Stettiniin, jossa heillä ei myöskään ollut aikaa tarkastella ympäristöään sen kauemmin. Matka jatkui jälleen nopealla aikataululla, mutta tällä kertaa junalla, joka vei heidät Berliiniin ja hotelli Phenixiin. Berliinistä matka jatkui Dresdeniin.

Päiväkirja paljastaa myös matkan sosiaalisen luonteen, sillä Lilly kertoo, kuinka he jo laivalla tutustuivat miellyttäviin ihmisiin: Olemme saaneet uusia tuttavuuksia herrasväki Wrightista ja Miliuksesta sekä rouva Renforsista ja herra Olinista, ja meillä on siksi ollut oikein leppoisa ja mukava laivalla²⁵⁹.

Yhteiset hetket eivät rajoittuneet vain laivamatkan ajaksi, sillä päiväkirjasta selviää, että he lähtivät 12. päivä herrasväki Miliuksen kanssa kaupungille²⁶⁰ ostoksille. He poikkesivat samalla Tiergartenin suureen puistoon, ja kävivät viereisessä eläintarhassa. Lilly kirjoittaa näkemästään seuraavasti:

Voi miten tämä eläintarha saakaan minut voimaan pahoin! Täällä ihmisten pitäisi oppia ymmärtämään, ettei heillä ole oikeutta hyödyksi – vähiten huviksi – vangita ja kiduttaa eläinparkoja. Mietin, eikö suuren leijonan karjunta saavuta Hänen valtaistuinta, jolle epäilemättä kaikki hänen luomansa olennot ovat yhtä rakkaita, vaikka ihminen uskottelee itselleen, että hänellä ainoastaan on monopoli Jumalan rakkauteen ja arvostukseen.²⁶¹

Tekstistä käy ilmi Lillyn eläinrakas luonne, joka näyttäytyy muissakin matkapäiväkirjoissa sekä lähteissä.²⁶² Lilly luo tekstinsä kautta kuvaa itsestään heikkojen ja sorrettujen puolestapuhujana. Tässä tapauksessa hänen sympatiansa kohdistuu eläimiin.

Lilly kirjoittaa matkapäiväkirjaa paikoitellen hyvin humoristiseen sävyyn, mikä näkyy esimerkiksi hänen hyväntahtoisessa virnuilussaan Hugon naiskauneutta rakastavalle luonteelle heidän museokierroksellaan:

²⁵⁸ [...] hvilket ju är helt naturligt. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, vihreä vihko.

²⁵⁹ Vi har gjort bekantskap med herrskapet Wright och Milius, fru Renfors och herr Olin, och haft därför helt gemytlig och trefflig på båten. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, vihreä vihko.

²⁶⁰ He olivat Berliinissä.

²⁶¹ Hvad dessa zologiska trädgården göra på mig för ett plågsamt intryck! När skola människorna lära sig inse att de ej ha rätt att för sin nytta – allraminst för sitt nöje – fångsla och plåga de stackars djuren. jag undrade om ej de stora lejonens rytande nådde upp till Hans tron för hvilken nog alla hans skapade varelser ärö lika kära, fastän menniskon inbillar sig att hon ensamt har monopol på hans kärlek och undseende. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, vihreä vihko.

²⁶² Esimerkiksi Hannes Simolin kuvailee Lillyä eläinten ystäväksi, sillä hän perusti kylän koululle kaikille avoimen lääkekaapin eläimiä varten. Simolinien haastattelut 1959, CD 1 raita 43. Tämän lisäksi kartanon kirjahyllystä löytyy *Djurens rätt*-lehteä vuosilta 1910, 1914, 1915, 1916. Mertanen 2000, ”Listaus Hugo ja Lilly von Heidemanin kirjakokoelmista.”, 72. Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

[...] lähdimme Altes Museumiin [...] täällä näimme harvinaisen kauniin ja miellyttävän nuoren neidon, jonka hiusletti ylettyi polviin saakka! Hugo ihastui heti niin valtavasti, että me seurasimme tyttöä salista saliin.²⁶³

Altes Museumin lisäksi sisarukset kävivät Neues Museumissa, jossa Hugo pääsi jälleen kerran ihailemaan naiskauneutta, tosin tällä kertaa taulun muodossa:

[...] siellä Hugo vielä kerran sai riemun nähdä hänen kauniin punaisensa / nuori nainen oli nimittäin pukeutunut punaiseen / ja minä sain tarkastella suosikkejani: ”Kristus parantaa sairaan lapsen” ja suuri taulu Filip II:sta tuolillaan.²⁶⁴

Lilly luo tätä kautta kuvaa heidän sisarussuhteestaan lämmينhenkisenä ja humoristisena. Hän esittää itsensä kulttuurista rakastavana isosiskona, Hugon hän kuvaa isosiskomaiseen tyyliin ehkä hieman pikkupoikamaisena naiskauneuden ihailijana. Lisäksi päiväkirjasta on mielenkiintoista huomata, että sisarukset suosivat samoja museoita joissa he olivat käyneet kolme vuotta aikaisemmin. Lilly mainitsee nimeltä myös samoja tauluja, joista hän kertoo ensimmäisessä matkapäiväkirjassaan.

Sisarukset tutustuivat arvatunkin myös uusiin kohteisiin, kuten Körnerin²⁶⁵ museoon Dresdenissä. Lilly mainitsee Theodor Körnerin olleen hänen nuoruutensa suosikkirunoilija: Ihailin häntä valtavasti runoilijana sekä ihmisenä. Hänen ennenaikainen kuolemansa isänmaan puolesta heitti hänen päälleen romanttisen hohteen.²⁶⁶ Lilly mainitsee Hugon jopa saaneen näppäillä muutaman soinnun Körnerin pianolla.

Matkapäiväkirjasta voi huomata, että Lillylle matkan tärkein kaupunki oli Dresden. Kaupunkiin palaaminen kolmen vuoden jälkeen herätti hänessä nostalgisia tunteita: [...] juna pysähtyi päärautatieasemalla Dresdenissä. Ihmeellistä kuinka voin täällä tuntea oloni niin kotoiseksi. [...] Otimme saman hotellin kuin viime kerralla täällä ollessamme, ”Goldner Engelin”, mutta vanha ystävällinen portieeri ei enää ole täällä [...].²⁶⁷

Lilly jatkaa nostalgisointiaan seuraavana päivänä heidän levähtiessään Zwingerin puiston²⁶⁸ penkeillä paahtavan kuumaa hellettä: Nyt todella olen tässä pienessä ihanassa kaupungissa./ Minne olen kolme

²⁶³ [...] begåfvo vi oss till Altes museum [...] Här sågo vi en ovanligt vacker och behaglig ung flicka med en fläta som räckte med till knä! Hugo blef genast så förtjust att vi traskado från sal till sal efter henne. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, vihreä vihko.

²⁶⁴ [...] där Hugo ännu engång fick den fröjden att återse sin sköna röda / den unga damen var nämlig klädd i rött/ och jag fatt betrakta mina favoriter ”Kristus botar ett sjukt barn” och stora tafla”Filip den II på sin klippstol”. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, vihreä vihko.

²⁶⁵ Theodor Körner oli saksalainen runoilija ja sotilas.

²⁶⁶ Jag beundrade honom ofantlig både som skald och menniska. Hans tidiga död för fosterlandet kastade ett så romantiskt skimmer öfver hans person. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, vihreä vihko.

²⁶⁷ [...] tåget stannade vid hauptbahnhof i Dresden. Förunderligt att jag här skall känna mig så hemma. [...] Vi togo in på samma hotel som då vi sist voro här ”Goldner Engel”, men vår gamla vänliga portier fans ej mera [...]. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, vihreä vihko.

²⁶⁸ Zwinger on barokin tyylistä edustava rakennuskokonaisuus Dresdenissä.

vuotta kaivannut/ Lisäksi täällä on ystävällisiä ihmisiä, kaunis ympäristö sekä ihania taideluomuksia. Kuinka tulenkaan nauttimaan näistä päivistä!²⁶⁹

Yhteiskunnallisesti valveutuneen naisasianaisen päiväkirjaan päättyy myös syvällisiä pohdintoja yhteiskunnan ongelmista ja esimerkiksi eriarvoisuudesta. Lilly kertoo heidän kohdanneen Berliinissä kalkkikuskin, jonka kasvat olivat kokonaan kalkin peitossa, silmät turvonneet, punaiset ja vuotavat. Hän kuvaili tunnelmiaan näin:

Se on hirveää, että osan ihmisistä täytyy kärsiä näin kamalasti voidakseen oleskella tässä surkeassa elämässä! Kuinka nämä poloiset ihmiset mahtavatkaan vihata meitä parempiosaisia, ja siihen heillä on oikeus. – Alan ymmärtää anarkisteja.²⁷⁰

Köyhien olot näyttäytyivät aatelissukuun syntyneelle Lillylle kovina. Lainauksessa hän korostaa tiedostavansa oman etuoikeutetun asemansa, ja että valtahierarkiat aiheuttavat ongelmia. Kauhistelusta huolimatta tavallisen ihmisen arki on kuitenkin hyvin kaukainen ajatus Lillylle, eikä hänellä ole agendaa toimia vallitsevaa luokkajakoa vastaan.

Päiväkirjasta löytyy lisäksi pitkä kirjoitus Lillyn ja Hugon todistamasta lasten kaltoinkohtelusta eräässä Dresdenin puistoista. Lilly kuvailee, kuinka heitä vastapäätä penkillä istui nainen kahden nuoren tyttölapsen kanssa. Nainen kohteli lapsia huonosti, eikä hän ollut tyttöjen biologinen äiti. Eräs Lillyä ja Hugoa lähellä istunut ”punatakinainen nainen” kertoi heille seuraavaa: ”Nämä ovat sellaisia epäonnisia lapsia, joiden äidit jättävät heidät toisille naisille ruokittavaksi ja hoidettavaksi, mutta jotka yleensä suunnattomasti kiduttavat ja kaltoinkohtelevat heitä.”²⁷¹

Naisasianaisena ja lastenkasvatuksen puolestapuhujana Lilly ei arvatenkaan jäänyt sivustakatsojan rooliin, kun hän huomasi naisen tuuppaavan vanhempaa tyttöä. Lilly kertoo menneensä tytön seuraksi. Tämän jälkeen hän sanoi naiselle, että tämän tulisi antaa lasten juosta ja leikkiä vapaasti, johon nainen oli vastannut huutaen, että lapset saattaisivat siinä tapauksessa karata. Lilly kirjoittaa vastanneensa hänelle, että lapset eivät karkaa, jos hän on kiltti heitä kohtaan. Tapahtuman jälkeen nainen poistui lapsineen paikalta. Lillyn mukaan tilannetta sivusta seurannut ”punatakinainen nainen” lupasi lähteä heidän peräänsä ja ilmoittaa poliisille.

²⁶⁹ Ja – nu var jag värkligt i denna lilla härliga stad. /Dit jag i tre år längtat tillbaka/med de vänliga människorna, de sköna omgifningarne och de härliga konstskapelserna. Hvad jag skulle njuta dessa dagar! Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, vihreä vihko.

²⁷⁰ Det är grymt att en del människor måste lida så förfärligt, för att kunna uppehålla det usla lifvet! Hvad dessa stackars människor måste hata oss bättre lottade och det med rätta – jag börjar snart förstå anarkisterna. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, vihreä vihko.

²⁷¹ ’Dessa är sådana olyckliga barn, hvilka modrar lemna dem åt kvinnor att födas och vårdas, men hvilka vanligen så oerhört plåga och misshandla dem.’ Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, vihreä vihko.

Tapahtuma jäi kuitenkin kummittelemaan Lillyn mieleen. Hän jää päiväkirjassaan pohtimaan vallitsevaa kaksinaismoralismia, ja sitä, kuinka aviottomat lapset joutuvat heitteille, ja ovat alttiita kaltoinkohtelulle. Seuraavassa lainauksessa hän tuo esiin kritiikkinsä yhteiskuntaa kohtaan:

[...] yhteiskunta, joka antaa naisen yksin kohdata häpeän ja pakottaa hänet siksi luopumaan omasta lapsestaan! Pitäisihän Ihmiskunnan ja lainsäätäjien ymmärtää ja hävetä tätä epäoikeudenmukaisuutta? – Nyt oli minun päiväni pilalla. Onnettomat lapset seisoivat jatkuvasti minun ja Zwingerin hienojen taideesineiden välissä. Pieni ihanan Kristus toisessa temppelissä fariseuksineen tuntui sanovan minulle: 'Näetkö, 1900:ssa vuodessa hän ei ole vieläkaan pystynyt opettamaan teille oikeudenmukaisuuden ja armeliaisuuden a.b.c:ta.' Ja minä häpesin niin paljon, että hädin tuskin uskalsin kohdata tämän kirkkaan katseen.²⁷²

Seuraavaksi sisarukset matkustivat Dresdenistä höyrylaivalla Elbe-jokea myöten pieneen Rathen kylään. Siellä he pääsivät ihailemaan vanhoja linnaraunioita, sekä varsinkin turistien keskuudessa suosittua Bastei:n kivimuodostelmaa. Ilma oli helteinen, ja matkanteko raskasta. Lilly kirjoittaa matkapäiväkirjaansa, että olisi voinut juoda koko Elben, jos vesi olisi ollut puhtaampaa. Matkaseura piti kuitenkin sisarusten mielialan korkealla. Turistit olivat Lillyn mukaan kuin yhtä suurta perhettä heidän kiivetessään kohti Bastei:ta. Ihmiset kannustivat toisiaan, kyselivät matkan pituutta ja saivat aina ystävällisen vastauksen. Lilly myös kertoo erään herran kannustaneen häntä, kun hän oli jo miltein väsymyksestä luovuttamassa: Rohkeutta, enää viisi minuuttia ja olette varjoisalla ja tasaisella tiellä.²⁷³

Sisarukset palasivat Dresdeniin, jonka jälkeen he suuntasivat 20. heinäkuuta Eisenachin kaupunkiin. Siellä he kävivät ainakin luostarissa, Nikolain kirkossa, Johann Sebastian Bachin synnyinkodissa sekä Wartburgin linnassa, joista jälkimmäinen toimi Martti Lutherin piilopaikkana.

Matkapäiväkirjan merkinnät loppuvat yllättäen. Viimeinen merkitty päivämäärä on 23. heinäkuuta, jolloin hän kirjoittaa heidän suuntaavan Schönaun²⁷⁴ kautta kävellen Hörselbergiin. Epäselväksi jää, menivätkö he Hörselbergenin vuorille, vai samannimiseen kylään.

Aineisto antaa hyvin samankaltaisen kuvan Lillystä, kuin aiempikin Saksan keisarikuntaan suuntautunut matkapäiväkirja. Sisarukset nauttivat museoista, ympäröivästä arkkitehtuurista, sekä historiallisista kohteista. Lilly ja Hugo kävivät monissa samoissa kohteissa, kuin kolme vuotta

²⁷² [...] samhälle, som ensam låter kvinnan drabbas af skammen och tvingor henne sålunda att öfvergifva sitt eget barn! När skola menskligheten och lagstiftarne förstå och skämmas för denna orättvisa? – Nu var min dag förstörd – de olyckliga barnen stodo ständigt mellan mig och de sköna konstskapelserna i Zvinger. – Den lilla härliga Kristus i 2 templet bland Fariseerna, tycktes säga mig: 'Ser du på 1900 år han i ej ännu kunnat lära eder rättvisans och barmhertighetens a.b.c.' Och jag skämdes så, att jag knappast vågade möta denna strålande blick. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, vihreä vihko.

²⁷³ Mod, ännu i fem minuter och ni är inne på en skuggrik och jämn väg. Museovirasto, UKA, LvH:n matkapäiväkirja, vihreä vihko.

²⁷⁴ Lilly kirjoitti "Schenau". Kyseessä on oletettavasti Thüringenin osavaltion Schönaun, koska myös Eisenach sijaitsee Thüringenissa.

aiemmin. Museoissa nähdyt maalaukset olivat tehneet heihin niin suuren vaikutuksen, että he halusivat nähdä ne uudestaan. Dresden ja Berliini näyttivät sisaruksille kuitenkin myös varjoisan puolensa heidän kohdatessaan kärsivän kalkkikuskin sekä kaltoinkohdellut lapset. Lisäksi matkaolosuhteet poikkesivat sään osalta merkittävästi aiemmasta kerrasta, sillä he matkustivat eri vuodenaikaan. Vuonna 1901 sisarukset lähtivät matkalle keväällä, jolloin he säästyivät kovalta helleaallolta. Vuoden 1904 matkalle Lilly ja Hugo lähtivät heinäkuussa, jolloin läkähdyttävä helle seurasi heitä koko matkan ajan.

7.3. Faaraoiden valtakunnassa

Matkat Suomesta Egyptiin olivat vielä 1900-luvun alussa harvinaisia, sillä matka oli pitkä ja vaivalloinen.²⁷⁵ Lisäksi toiminta historiallisilla nähtävyyksillä oli paljon vapaampaa kuin nykypäivinä: esimerkiksi Egyptissä oli aivan normaalia kiipeillä pyramidien päällä ja vieraila hautaholveissa, jos vain uskalsi. Adelaïde Ehrnrooth, kirjailija ja yksi Suomen naisasialiikkeen uranuurtajista kävi ystävättärineen Egyptissä jo 1890-luvulla²⁷⁶. Kenties Lilly sai innostuksen matkalle lähdöstä hänen kauttaan, olihan hänkin naisasianainen.

Vuonna 1907 Lilly ja Hugo osallistuivat Kööpenhaminalaisen Réen matkatoimiston seuramatkalle, joka vei Saksan, Itävallan ja Italian kautta Egyptiin, sekä sieltä edelleen Palestiinaan, Kreikkaan ja Turkkiin. Matkaseurueeseen kuului Lillyn ja Hugon lisäksi Suomesta herastuomari Segerstråle rouvineen ja tyttärineen, joiden kanssa sisarukset pitivät läheisesti yhtä. Ruotsin Uppsalasta matkalle oli lähtenyt kuuro rouva Bång ja Skånesta rouva Smeds. Mukana olivat myös nuori rouva Thálen, tukkukauppias Holmgren sekä puutavarakauppias Hullgrén. Tanskasta matkalle oli lähtenyt tilanomistaja Elmkvist rouvineen ja matkanjohtaja Lorie.²⁷⁷ Lähtö tapahtui matkustajahöyrylaiva Bore II:lla 4.2.1907. Sisarukset astelivat Rooman glyptoteekissa jo 13.2. Välimeren ylityksen jälkeen Egypti alkoi siintää horisontissa 20.2.²⁷⁸ Egyptissä matkalaiset tutustuivat mm. Kairoon sekä Luxoriin, joista jälkimmäisessä he näkivät kuninkaiden laakson. Matkan painopiste oli nähtävyyksissä, sekä uskonnollisissa²⁷⁹ ja historiallisissa kohteissa, aivan kuten Adelaïde Ehrnroothilla oli Lähi-itään suuntautuneella kiertomatalla vuosia aiemmin²⁸⁰.

²⁷⁵ Halén 1992, 175.

²⁷⁶ Halén 1992, 175. Huom. esim. Eeva Kotioja on tutkinut Adelaïde Ehrnroothin matkapäiväkirjoja. Ks. Kotioja 2017.

²⁷⁷ Lillyn päiväkirjassa on Halénin mukaan paljon sekaannuksia matkakumppanien nimimuodoissa, joten hän käytti yhtenäisyyden vuoksi edellä mainittuja. ks Halén 1992, 177.

²⁷⁸ Halén 1992, 177.

²⁷⁹ He kävivät esimerkiksi ”Mooseksen kaivolla”, sekä Muhammed Alin ja Hasanin moskeijoissa. Halén 1991, 179.

²⁸⁰ Kotioja 2017, 98

Lillyn kirjoittama matkapäiväkirja jäi keskeneräiseksi, mutta se on kuitenkin hyvin eheä Egyptin osalta. Rauno ja Ritva Ketonen ovat tehneet siitä vuonna 1975 koneella kirjoitetun suomennoksen, jota Harry Halén on käyttänyt toimittamassaan Lilly von Heidemanin matkapäiväkirjassa tekstin pohjana. Halénin mukaan alkuperäinen päiväkirja on kateissa, eikä sitä ole voitu käyttää tarkistusten ja täsmennysten tekemiseksi.²⁸¹ Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä päiväkirja löytyy Urajärven kartanon arkistosta muiden matkapäiväkirjojen joukosta. Viittaan työssäni kuitenkin Halénin toimittamaan matkapäiväkirjaan alkuperäisen sijasta, sillä sen avulla pystyn osoittamaan viitteiden sijainnin tarkemmin. Alkuperäisessä matkapäiväkirjassa ei nimittäin ole sivunumeroita, joten viittausten paikantaminen on suhteellisen haasteellista. Olen kuitenkin lukenut alkuperäisen päiväkirjan tarkistaakseni käännösten todenmukaisuuden. Käsittelen seuraavaksi ainoastaan Egyptin matkan kokemuksia, sillä muuten aineisto paisuisi kohtuuttoman suureksi.

Päiväkirja on kirjoitettu matkakuvaukseksi, jota voi lukea ystäville koti-Suomessa. Lilly kuvailee monia paikkoja niin tarkasti, että henkilö joka ei itse ole ollut paikan päällä voi kuvitella tapahtumat varsin hyvin. Hänellä on paikoitellen myös hieman humoristinen ote kirjoituksissaan, esimerkkinä hänen naseva kommenttinsa matkaseurueeseen kuuluneesta Rouva Bångista, joka sai eilen tietää, etteivät ihmiset olleetkaan niin likaisia kuin hän aluksi luuli, vaan että he tosiaan peseytyvät tulematta siitä sen valkoisemmiksi²⁸².

Naisasianaisen sekä kultturellin aatelisten näkökulmat näkyvät vahvasti kerronnassa. Lilly tuo esiin havaitsemiaan epäkohtia, niin paikallisten ihmisten elämästä, kuin matkustukseenkin liittyen. Lisäksi matkapäiväkirja sisältää kuvailua paikallisista ihmisistä, heidän vaatteistaan sekä elämästään. Päiväkirja sisältää paljon myös maisemakuvailua, jonka avulla hän piirtää kuvaa kohtaamastaan maailmasta.

Egypti oli hyvin erilainen maa, kuin missä sisarukset olivat aiemmin matkustaneet. Heidän matkansa olivat aiemmin suuntautuneet pääasiallisesti Eurooppaan, eivätkä he tätä ennen olleet käyneet kertaakaan Lähi-idässä. Matkapäiväkirjasta voi huomata, kuinka hurjalta ympäröivä maailma saattoi turistin silmissä näyttää. Lilly korostaa oppaan läsnäolon merkitystä kuvaillessaan, kuinka hän liikkui kahdestaan tämän kanssa eräässä pienessä kylässä: Oppaani piti minusta koko ajan huolta yrittäen parhaansa mukaan pysyttää loitommalla mies-, vaimo- ja lapsijoukon, joka kirkuen ja huutaen seurasi minua.²⁸³

Heti Egyptiä koskevan matkapäiväkirjan alussa Lilly kuvailee Aleksandrian satamassa tapahtunutta välikohtausta, jossa hän oli itsekkin osallisena:

²⁸¹ Halén 1992, 186.

²⁸² Halén 1992, 185.

²⁸³ Halén 1992, 183.

[...] Veneestä suoraan tullihuoneeseen, jonka eteisessä istumme ja odotamme tullausta ja junan lähtöä. Pitkä mies turkkilais housuissa, fetsi päässä ja yllään takki, joka muistuttaa meidän upseeriemme viittaa, seisoo aivan vieressämme ja jakaa käskyjä kovalla äänellä. Siirtolaisraukkoja tämä herra tuuppii aika kovakouraisesti editsemme suureen saliin ilmeisesti passitarkistukseen. Rouva Thálenille, joka on vieressäni, lausun paheksumiseni siitä raa’asta tavasta, jolla näitä tuntemattomia kohtaloita odottelevia rauhkoja kohdellaan. Tämän huomautukseni kuulee komentelija, ja kun minä aion mennä ovelle katsomaan siirtolaisten perään, tämä osoittaa tuolia ja sanoo selvällä ruotsin kielellä ”Sitt ner! Kun katsoin häntä hämmästyneenä, hän purskahti nauramaan. Niin, kai täällä puhutaan kaikkia maailman kieliä.”²⁸⁴

Lainauksesta ilmenee Egyptin matkailun suosio, jonka myötä myös paikalliset olivat oppineet kaukaisempia kieliä. Mystinen itä kiehtoi, ja matkalle saatettiin lähteä hyvän taloudellisen tilanteen turvin kauempaakin. Toinen lainauksesta esiin nouseva seikka on Lillyn määrätietoinen ja jämäkkä luonne. Hän ei epäröi tuoda omaa mielipidettään esille, ja tässä tapauksessa hän oli valmis kommentoimaan siirtolaisia kohtaan epäoikeudenmukaisesti toimineen miehen käytöstä. Lillyllä oli kova halu puuttua ympärillään oleviin epäkohtiin, mikä näkyy muissakin hänen teksteissään. Kenties hän koki siirtolaisten puolustamisen tärkeäksi, koska heillä ei itsellään ollut mahdollisuuksia vaikuttaa vallitseviin olosuhteisiin. Lilly saattoi kokea, että hän pystyi oman ulospäin näkyvän yhteiskunnallisen asemansa turvin puuttumaan tilanteeseen, ja oli jopa oikeutettu siihen. Lillyn oikeudenmukaisuuden vaatimusta ei kuitenkaan pidä sekoittaa tasavertaisuuden vaatimukseen, sillä hän tuskin oli valmis luopumaan palvelusväestään tai erioikeuksistaan aatelisena.

Lillyn suhtautuminen paikalliseen kulttuuriin sen sijaan voidaan nähdä päiväkirjan perusteella paikoitellen jopa etnosentrisenä, mikä selviää muun muassa seuraavista lainauksista:

Olemme perillä Kairossa. National-hotellin vaunut ovat meitä vastassa, ja me ajamme sinne. Vasemmalla suuria eurooppalaistyyllisiä rakennuksia, oikealla talorötelöitä. Tultuamme hotelliin menemme Hugo ja minä sekä muutamat muut matkalaiset kaupunkia katsomaan. Ellei huomioi eurooppalaistyyllisiä rakennuksia, on talojen arkkitehtuuri yksitoikkoista ja rumaa. Ne ovat melkein täysin vailla koristeita. Liikenne kaduilla on yhtä vilkasta kuin Euroopan metropoleissa.²⁸⁵

Paikallisten ihmisten asumukset eivät myöskään saa suurta ihailua osakseen Lillyn merkinnöissä: [...] Jotain kaunista palatsia vastapäätä saattaa täällä olla savesta tehty ruma tasakattoinen ja leveämuurinen talo, jossa ikkunoita on vain siellä täällä. Lisäksi Lilly korostaa huonon hygienian ja ruton yhteyttä kuvaillessaan savesta ja mudasta rakennettuja asuntoja, joiden lattia on aina märkä.²⁸⁶

²⁸⁴ Halén 1992, 177

²⁸⁵ Halén 1992, 178.

²⁸⁶ Ibid.

Etnosentrisyys näkyy hänen tavassaan verrata näkemäänsä Eurooppaan. Lilly tuo tätä kautta esiin ajatuksen kulttuurisesti ylivoimaisesta lännestä, jota hän vertaa kehittymättömämpään itään, jossa rakennukset ovat kauniita vain, jos ne ovat eurooppalaistyyliisiä. Lilly ei kuitenkaan kritisoi historiallisia nähtävyyksiä, vaan kommentoi negatiivisesti vain tavallisen kansan asuntoja. Seuraavassa lainauksessa hän kuvailee Luxorin temppelin herättämiä tunteita:

Illalla menimme katsomaan Luxorin temppeliä kuutamossa. Se oli komeinta ja mystisintä mitä koskaan olen nähnyt. Kun seisoi pylonin lähellä, josta suuri pilarikäytävä alkaa ja joka päättyy isoon pylväsaliin, ja näki mahtavan pylväsrivin langettamat mystiset varjot kuutamossa, kimmeltävän tähtitaivaan tahtoessa miltein kohottaa ne korkeuksiin, ihmiseen tarttui juhlallinen tunne, ilo ja ihailu sen johdosta, että ihmishenki jo vuosituhansia sitten on taiteessa kyennyt nousemaan sellaiseen suuruuteen. Mutta samalla tunsin tuskaa siitä, mitä kaikki tämä loisto on maksanut suurelle osalle ihmisiä. Sellaisia kärsimyksiä joita tuskin voimme käsittää, verta ja kyyneliä. Joka ainoan kivenlohkareen hintana näitä ihania pylviä rakennettaessa on ollut huokauksia, itkua ja tuskaa. Olisiko ollut parempi, ettei niitä koskaan olisi rakennettu? Inhimillisen kärsimyksen historia olisi silloin ollut vähän lyhyempi. Jokainen saa itse antaa siihen vastauksen – ehkä se oli ihmiskunnan kehityksen kannalta väistämätöntä.²⁸⁷

Lilly tuo esiin ihailunsa mystistä ja kaunista temppeliä kohtaan, sekä ihmettelee ihmisen taitoa rakentaa niin valtavia monumentteja. Hän esittää kuitenkin myös rakentamiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä pohtiessaan rakentajien kokemaa tuskaa. Lilly päätyy kuitenkin siihen lopputulokseen, että kärsimys on ihmiskunnan kehityksen kannalta kenties väistämätöntä, ja täten eräänlainen välttämätön paha, jotta edistystä voi tapahtua.

Naisasianaisena Lilly ei voi myöskään sivuuttaa naisten huonoa asemaa, jota hän kuvailee moneen otteeseen päiväkirjassaan. Seuraavassa lainauksessa hän kertoo Kairon kaduista:

[...] Siellä ajelee hunnutettuja naisia aasin vetämissä rattaissa. Noiden pitkien rattaiden vierellä kulkee mies haaremiaan vartioiden. Mutta antaahan hän sentään silloin tällöin Herramme ilman ja tuulen leyhytellä naisparkoja. Muuan tuollainen haaremiaan kuljettava nauroi täydestä sydäimestä, kun näki millä mielenkiinnolla katselimme hänen aarteenkärräystään.²⁸⁸

Toinen hänen pohdintansa on hieman vakavampisävyinen:

[...] Noista kolmesta [miehet, lapset ja naiset] luulisi kyllä naisten olevan onnettomimmat. He saavat tehdä työnsä suljetuissa huoneissa ja kun he menevät ulos heidän täytyy peittää osa kasvojaan mustalla harsolla. Sitä paitsi he ovat alttiina miesten mielivallalle ja heitä pidetään joko työjuhtina tai huvituksen välikappaleina. [...] Mutta koittaa kyllä se päivä, jolloin he heräävät, ja silloin vasta he tulevat todella

²⁸⁷ Halén 1992, 187.

²⁸⁸ Halén 1992, 178.

onnettomiksi huomattaessaan tilansa ja he pyrkivät varmasti sitä muuttamaan. Mutta tämän sukupolven täytyy vielä uhrautua tulevien hyväksi.²⁸⁹

Lillyn kirjoittamat naisten asemaan liittyvät kuvailut ovat Egyptin osalta enemmänkin sääliä, kuin ”vapaustaistelijan” palopuhetta. Lillyn mukaan näiden naisten huono asema on toistaiseksi välttämätön paha, koska he eivät ole vielä havahtuneet omaan kurjuuteensa²⁹⁰. Naisasia oli Lillylle tärkeä, mutta hän ei suhtautunut siihen samalla intohimolla kuin kotimaassaan. Syynä voi olla esimerkiksi se, että hänellä ei ollut vieraassa maassa mahdollisuutta vaikuttaa asiaan. Kenties Lilly juuri tämän takia etäännytti itsensä tapahtumista, ja tyytyi vain kuvailemaan oloja. Toisaalta voi ajatella, että vieraan maan edustaman toiseuden vuoksi hän ei kokenut asiaa omakseen. Egyptiläiset naiset jäivät hänelle etäisiksi, ja hän kuvaili heitä paikoitellen jopa kovaan sävyyn:

[...] Siellä seisoi kaksi tanssijatarta rannalla, rumia kuin noidat, jotka aloittivat merkillisimmän tanssin mitä koskaan olen nähnyt. Se ei ollut vatsatanssia, vaan päinvastoin vatsan vastakkainen ruumiinosa näytteli huomattavinta osaa tanssissa. Mutta kesken heidän ilonpitonsa tulivat viranomaiset kapteenin pyynnöstä ajamaan heidät pois. Syy oli kyllä siinä, että tanssi ei ollut erityisen siivo. kapteenin mukaan höyrylaivan oma miehistö ei voinut tehdä heille mitään, jos he tuolla tavoin yltyivät riehumaan.²⁹¹

Siveellinen käytös oli yksi naisasianaisten korostamista tärkeistä hyveistä. Siveettömyys aiheutti siksi myös Lillyssä vahvoja reaktioita. Tekstistä näkyy suoranainen halveksunta tanssijattaria kohtaan, koska he eivät käyttäytyneet kristinuskon hyveiden mukaan. Kuvailusta piiryy etnosentrinen ajatus paikallisista naisista yliseksuaalisina, siveettöminä ja siksi huonoina naisina. Naisasialiikkeessä naisten emansipaatio oli sidottu vahvasti kristillisiin arvoihin, joten siveellistä käytöstä vaadittiin jokaiselta. Mielenkiintoinen huomio on myös se, että Adelaïde Ehrnrooth kuvailee matkapäiväkirjassaan eteläisen Afrikan edustajia mustanruskeiksi noita-akoiksi²⁹². Noidaksi haukkuminen on täten ollut jokseenkin yleinen haukkumasana, ainakin ulkomaalaisista puhuttaessa.

Matkapäiväkirja paljastaa myös Lillyn eläinrakkaan luonteen, joka on noussut esiin muissakin lähteissä. Hän kertoo ihailleensa kameliin ”kauniita ja ilmeikkäitä silmiä” ja harmittelee sitä, ettei ylettänyt taputtamaan niiden päätä.²⁹³ Tämän lisäksi esimerkiksi Kairon kasvitieteellinen puutarha herättää Lillyssä tunteita: Siellä näimme ihanat tippukiviluolat, mutta myös vangittuja eläinparkoja. Linnut olivat

²⁸⁹ Halén 1992, 186.

²⁹⁰ Lilly toteaa paikallisista naisista matkapäiväkirjassaan seuraavasti: [...] Mutta he eivät tiedä mistään paremmasta ja ajattelevat kai Anitran lailla, että haluavat mieluummin saada kauniin topaasin kuin sielun. Mutta koittaa kyllä se päivä, jolloin he heräävät, ja silloin vasta he tulevat todella onnettomiksi huomattaessaan tilansa ja he pyrkivät varmasti sitä muuttamaan. Mutta tämän sukupolven täytyy vielä uhrautua tulevien hyväksi. Halén 1992, 186.

²⁹¹ Halén 1992, 186.

²⁹² Ks. Kotioja 2017, 106.

²⁹³ Halén 1991, 184.

erityisen kauniita. Koreat suluttautuneet kimmeltävät sinipunaishissa sulkaupuvussaan [...].²⁹⁴ Tämän lisäksi arvostus eläimiä kohtaan näkyy Lillyn kuvaillessa aaseja ja kameleita, joiden selässä he autiomaassa ja vuorilla ratsastivat:

[...] Minä olin saanut puolikasvuisen pojan aasipaimeneksi. Aasini oli valkoinen ja sillä oli maalattu harja sekä häntätupsu. Se oli tavattoman kiltti eläin, mutta minä putosin holtittomasti sen selästä tasaisella aavikkotaipaleella. Satula oli huonosti kiinnitetty, tai oikeammin sitä ei ollut kiinnitetty ollenkaan, niin että se horjahti kun poika tuikkasi elukkaa piikillä, vaikka olin sellaisen ehdottomasti kieltänyt. Eläinparka hypähti ja minä tipahdin [...] Minun oli vaikea erota kiltistä aasistani, jonka taluttajalle olin koko matkan hokenut ”Kves kater hamas” [oikein hyvä aasi] [...].²⁹⁵

Lillylle ei ollut yhdentekevää miten näitä ”matkakumppaneita” kohdeltiin. Esimerkiksi Adelaïde Ehrnroothin matkapäiväkirjassa nousee esille hieman erilainen suhtautuminen nelijalkaisiin tovereihin, hänen kertoessaan kuinka hän läimäytti tottelematonta hevostaan, joka oli itsekin hyvin peloissaan tekemästään²⁹⁶.

Pitkä ulkomaanmatka aiheutti matkajissa pientä koti-ikävää. Tästä kertoo muun muassa Lillyn kuvaus siitä, kuinka Niilinhöyryn kannelta on tuskin koskaan aiemmin kaikunut ”Suomen laulu” sekä ”Tuoll’ on mun kultani”.²⁹⁷ Koti-ikävän voi aistia myös seuraavassa Lillyn kirjoituksessa:

Pimenee, tähdet loistavat Niilin yllä. Niiden mukana lähetin terveiset pieneen, nyt kinosten peitossa olevaan kotimaahan. Pian hohtavat siellä tuhannet timantit maaliskuisilla hangilla ensimmäisinä merkkeinä raikkaasta vihreydestä joka sinne saapuu. Suomen kevättä en tahtoisi vaihtaa koko etelän loistoon.²⁹⁸

Vaikka monista edellä olevista teksteistä voi nähdä paikallisten olojen kritisointia, ja jopa etnosentristä suhtautumista, Lilly tuo päiväkirjassaan esille myös avarakatseisemman näkökulman vieraaseen kulttuuriin:

Täällä kuten muuallakin on sekä valoa että varjoa. Olemme aluksi vain niin kärkeäitä näkemään pelkät varjopuolet, mutta mitä enemmän paneudumme oloihin, sitä selvemmin tulevat valoisatkin puolet esiin ja pimeät saavat usein luonnollisen selityksensä. [...] Sen kansa vaikuttaa nuhriselta ja surkealta, mutta miten paljon heidän täytyykään oleilla tässä ikuisessa kesässä ja kuka onkaan turmellut heitä elleivät turistit, joita he ovat oppineet halveksimaan, mutta joista he tietysti yrittävät hyötyä mahdollisimman paljon tehdäkseen olonsa siedettävämmäksi. Sanoin siedettävämmäksi, mutta se ei ole oikea ilmaisu, sillä kun näkee säteilevän iloiset lapset, nauravat naiset ja suruttomat miehet, ei voi uskoa että he pitäisivät oloaan sietämättömänä.²⁹⁹

²⁹⁴ Halén 1992, 190.

²⁹⁵ Halén 1992, 179–180.

²⁹⁶ Ks. Kotioja 2017, 115.

²⁹⁷ Halén 1992, 186.

²⁹⁸ Halén 1992, 181.

²⁹⁹ Halén 1992, 186

Päiväkirja antaa moniulotteisen kuvan Lillyn tunnelmista Egyptissä. Hän tunnustaa, että suhtautuminen vieraaseen kulttuuriin saattaa aluksi olla hyvin kärkeästä, mutta tarkemman perehtymisen myötä myös valoisat puolet tulevat esiin. Toisaalta Lilly ihailee vierasta maata, sen luontoa ja pitkää historiaa, mutta toisaalta ihmisten köyhyys, naisten huono asema sekä kulttuurierot aiheuttavat epäilyksiä maata ja sen kansaa kohtaan. Egypti näyttäytyy hänelle satumaisena maana, jonka vuosituhansia vanhaa historiaa on mukava mennä ihailemaan, mutta jonka arkinen todellisuus ei sovi naisasianaisen maailmankuvaan.

8. ELÄMÄN EHTOO

Velipuoli Fransin perinnön myötä koittivat kevyemmät ajat. Sisarukset pääsivät toteuttamaan pitkiä ulkomaanmatkoja, ja muokkaamaan kartanonsa pihapiiriä.³⁰⁰ Lillyn ja Hugon elämän loppupuoliskoa kuvaa täten erityisen suuri aktiivisuus, sillä heillä oli nyt varaa liikkua ja tehdä juuri niin kuin he halusivat. Tämän lisäksi kartanon pihapiiri sai uutta ilmettä. Kartanon näköalapaikalle rakennettiin vuonna 1913 Valhalla-niminen kaaripylväikkö. Luultavasti samoihin aikoihin ajoittuu myös pienen kaarisillan rakentaminen, joka yhdisti lahden rannassa olevan pienen saaren mantereeseen.³⁰¹ Viereiseen lahdenpoukamaan ankkuroitiin luonnollisen kokoinen maalattu tekojoutsen. Lisäksi ulkomailta tarttui mukaan esimerkiksi puutarhatonttuja kartanon pihapiiriin koristukseksi.³⁰²

Ida Simolin kuvailee Lillyn viettäneen paljon aikaa käsitöiden parissa. Hugon aika meni kesäisin työmiehiä opastaessa, sekä kartanon pihapiirin ja puiston suunnittelussa. Talvet he viettivät Simolinin mukaan Helsingissä ja matkoilla. Jouluksi he tulivat kuitenkin aina kotikartanolle.³⁰³ Sisarusten yhteydet Heinolaan säilyivät myös viimeisinä vuosina, mutta iän karttuessa matkat lähikaupunkeihin luonnollisesti vähenivät.³⁰⁴ Yhteydenpito säilyi ystäviin ja sukulaisiin kuitenkin kirjeenvaihdon ja korttien välityksellä.³⁰⁵

8.1 Viimeiset vuodet

Hugo von Heidemanin terveys heikkeni syksyllä vuonna 1915. Hän hakeutui hoitoon parantola Bad Grankullaan Kauniaisiin, mutta kuoli³⁰⁶ samana vuonna 31. joulukuuta.³⁰⁷ Ida Simolinin mukaan Hugon kuolinsyyksi paljastui ”sydämen ja keuhkojen välissä oleva kasvi”.³⁰⁸ Hugon kuolema oli epäilemättä suuri menetys Lillylle, sillä hän oli elänyt koko elämänsä tiivistä yhteiseloä veljensä kanssa. Samalla hän jäi sukunsa suomalaisen haaran viimeiseksi, ja ainoaksi edustajaksi.

Hannes Simolin kertoo haastattelussaan, kuinka hieman ennen Hugon kuolemaa eräästä kaksirunkoisesta kuusesta kaatui toinen haara kartanon vanhan päärakennuksen päälle. Tämän jälkeen Lilly tapasi matkoilta tullessaan kysellä, oliko toinen haara yhä pystyssä. Hän nimittäin uskoi,

³⁰⁰ Juuti 2003, 8.

³⁰¹ Korhonen 1994, 83, Urajärven kartanon opasmateriaalit, Urajärven kartano.

³⁰² Kuurne 2003, 22.

³⁰³ Simolinien haastattelut 1959, CD 2, raita 18, CD 3, raita 23.

³⁰⁴ Juuti 2003, 8.

³⁰⁵ Tästä kertovat monet kortit ja kirjeet joita Museoviraston Urajärven kartanon kokoelmasta löytyy.

³⁰⁶ HMA, Hollolan tuomiokunta, Asikkalan käräjäkunta, nro. 30, perukirja, Hugo von Heideman, 369.

³⁰⁷ Blomstedt 1981, 462.

³⁰⁸ Simolinien haastattelut 1959, CD 3, raita 23.

että kun se kaatuu, on hänen vuoronsa.³⁰⁹ Hugo haudattiin kartanon mailla sijaitsevaan perhehautaun. Lilly kaiverrutti hautamonumenttiin veljelleen sanat: ”Kiitos kaikesta lapsuudesta saakka!”.³¹⁰ Teksti kuvastaa Hugon suurta merkitystä Lillylle, sekä heidän koko elämänsä kestänyttä tiivistä yhteiseloa.

Hugon kuoleman jälkeen Lilly muuttui pelokkaaksi, minkä vuoksi Simolinin muuttivat kartanoon hänen seurakseen. Ida kertoo myös nukkuneensa välillä kartanon salissa, joka oli aivan Lillyn huoneen vieressä.³¹¹ Sisarukset olivat saaneet elää kartanossa melko leveästi kahdestaan, joten kartano tuntui Hugon poismenon myötä varmasti suurelta ja hiljaiselta. Lisäksi yhteiskunnalliset jännitteet saattoivat luoda turvattomuuden tunnetta. Vuonna 1906 tehty eduskuntauudistus ei vähentänyt yhteiskunnallisia jännitteitä, sillä Venäjän keisari ja suomalaisten keskinäiset ristiriidat estivät eduskunnan täysipainoista toimintaa. Tämä hidasti yhteiskunnallisten uudistusten toteutumista, ja jyrkensi työväestön mielipiteitä. Säätyjärjestelmän vaikutus jatkui siten vuoteen 1917 saakka. Urajärven kartanolla tilannetta rauhoitti kuitenkin se, että maata myytiin vuosina 1916–1917³¹². Tällöin myös torpparit saivat tilaisuuden lunastaa viljelemänsä maat.³¹³

Vajaan kahden vuoden päästä Hugon kuolemasta, syyskuun lopussa vuonna 1917 Lilly kiidätettiin Lahteen leikkaukseen kovien kipujen vuoksi.³¹⁴ Oireet eivät Idan mukaan viittaneet sappikiviin, joista Lilly oli aiemmin kärsinyt, vaan ne viittasivat suolistossa olevaan ongelmaan. Leikkauksen jälkeen Lilly eli Simolinin mukaan kolme päivää, jonka jälkeen sai ”sydänhalvauksen” ja kuoli³¹⁵ 30.9.1917.³¹⁶ Lilly haudattiin kartanon mailla sijaitsevaan perhehautaun, jossa on myös Hugon ja heidän äitinsä Fredrikan viimeinen leposija.

8.2 Testamentti ja perintö

Sisarukset tekivät eläessään päätöksen kotikartanonsa säilyttämisestä muuttumattomassa asussa menneisyyden, ja varsinkin heidän sukunsa suomalaisen haaran muistomerkkinä. Hugon äkillisen poismenon myötä Lilly toteutti yhteisen rakkaan ajatuksen yksin. Hän lahjoitti testamentissaan Suomen muinaismuistoyhdistykselle 80 000 markkaa rakennusten ja kartanoalueen ostamiseen, sekä

³⁰⁹ Simolinien haastattelut 1959, CD 2, raita 29.

³¹⁰ ”Tack för allt sen vi var små!”.

³¹¹ Simolinien haastattelut 1959, CD 3, raita 22.

³¹² Blomstedt 1981 464.

³¹³ Ibid.

³¹⁴ Simolinien haastattelut 1959, CD 3, raita 22

³¹⁵ HMA, Hollolan tuomiokunta, Hollolan pesänkirjoitus-kirjat 1919, perukirja, nro. 8, Lilly von Heideman, 478.

³¹⁶ Simolinien haastattelut 1959, CD 3, raita 22.

lisäksi 103 000 markkaa jonka koroilla rakennukset ja puisto, sekä heidän hautamonumenttinsa olisi pidettävä kunnossa.³¹⁷

Urajärven kartanon lähes 250-vuotinen historia von Heideman-suvun omistuksessa tuli päätökseensä vuonna 1917. Siitä lähtien kartanoa on hoidettu kulttuurihistoriallisesti arvokkaana kartanomuseona. Lilly ilmaisi lahjoituskirjan sanoin Urajärven kartanon hoidon tavoitteeksi: pitää kartanorakennukset puutarhoineen ja puistoineen siinä asussa, jossa ne 1917 lahjoitettaessa olivat. Lisäksi toivomuksena oli, että yleisö pääsisi ilmaiseksi, tai pientä maksua vastaan tutustumaan kartanoympäristöön ja museorakennuksiin irtaimistoineen. Näin von Heidemanien toivomuksesta Urajärven kartanosta tuli vuonna 1928 Suomen ensimmäinen ns. kartanomuseo.³¹⁸

Lillyn ja hänen edesmenneen veljensä testamenttiin kuului lisäksi ehto, jonka mukaan kartanon mailla sijaitseva Åsa-niminen rakennus olisi varattava taitelijoille ja kirjailijoille työskentelyä tai lomailua varten.³¹⁹ Tämä tuo hyvin esille sisarusten arvostuksen taiteilijoita ja kulttuuria kohtaan, sillä he epäilemättä toivoivat kartanon inspiroivan myös tulevia sukupolvia niin taiteessa kuin kirjallisuudessakin.

³¹⁷ Blomstedt 1981, 462-463.

³¹⁸ Ivars 1997, 28.

³¹⁹ Kuurne 2003, 56.

9. JOHTOPÄÄTÖKSET

Lilly oli yhteiskunnallisesti valveutunut aatelisnainen, joka otti erityisesti naisasian ajamisen elämäntehtäväkseen. Autonomian ajan loppupuolella alkanut yhteiskunnallinen murros erilaisine uusine järjestöineen oli hänen toimintakenttäänsä. Lillyn elämää värittää poikkeuksellisen tiivis yhteiselo veljensä Hugon kanssa, sillä he asuivat Urajärven kartanolla kahdestaan elämänsä loppuun saakka. Sisarusten elämä oli ennen 1890-lukua suhteellisen vaatimatonta, jopa köyhän aateliston elämää. Fransin perinnön myötä koittivat kuitenkin keveämmät ajat, ja sisaruksille avautui mahdollisuus lähteä laajoille ulkomaanmatkoille, sekä kunnostaa ja kaunistaa kartanoa ja sen puistoa.

Sisarusten ystäväpiiri koostui aikansa heinolalaisesta ja sysmäläisestä sivistyneistöstä, sukulaisista, sekä muutamista taiteilijoista. Ystävien kanssa keskusteltiin päivän polttavista kysymyksistä, yhteiskunnallisista asioista sekä esimerkiksi taiteesta, musiikista ja kirjallisuudesta. Lillyllä oli ystäviä myös naisyhdistyksessä. Alustalaisia kohtaan suhtautuminen oli asiallista mutta etäistä.

Lähteiden perusteella Lillyn identiteettien peruspilareita ovat hänen roolinsa isosiskona, opettajattarena sekä naisasia- ja säätyläisnaisena.

Isosiskona Lilly kantoi huolta nuoremasta veljestään, mikä korostuu erityisesti sisarusten lapsuudessa, jolloin Hugon terveys oli heikko. Myöhempinä vuosina Hugon kunto ei aiheuttanut samanlaista huolta, mutta isosiskon rooli säilyi. Tiivis suhde sisarukseen muodostui epäilemättä myös Hugolle vahvaksi identiteetin osaksi.

Opettajattarena Lilly pääsi työskentelemään yhteiskunnan sivistyksen hyväksi. Koulussa hän opetti lapsille englantia, ja kartanolla valisti alustalaisiaan. Opettajattaren suurin tavoite oli valjastettu sivistystä ja naisasiaa varten. Luennoissaan alustalaisille esimerkiksi lasten kasvatuksesta sekä puutarhojen merkityksestä, hän toimi naisasialiikkeen ajatuksen mukaisesti.

Naisasian voi nähdä värittävän hänen elämänsä merkittävästi. Lilly toimi aktiivisesti yhdistyksen toiminnassa, ja pyrki sen kautta vaikuttamaan naisten huonoon asemaan. Naisasian ajaminen kiinnosti kuitenkin vain kotimaassa. Lilly näki Egyptissä kanssasisarensa erittäin vaikeissa oloissa, mutta suhtautuminen heidän ongelmiinsa on matkapäiväkirjan perusteella etäistä. Vieras kulttuuri ja sen tavat edustivat toiseutta, johon Lillyllä ei ollut tarttumapintaa.

Säätyläisnaisen identiteetti kulkee vahvasti mukana kaikessa hänen tekemisessään. Kultturellit harrastukset olivat enemmän sääntö kuin poikkeus aateliston parissa, ja niillä oli suuri rooli myös Lillyn elämässä. Hän luo matkapäiväkirjoissa kuvaa itsestään taidetta ja arkkitehtuuria rakastavana luonteena. Lisäksi muistelmista nousee esiin hänen rakkautensa runoutta ja taidetta kohtaan.

Kulttuuriharrastukset ovat samalla sisaruksia yhdistävä piirre. Säätyläisnaisen identiteetti näkyy myös hänen suhtautumisessaan alustalaisiin. Alemman säädyn kanssa ei seurusteltu. Aatelissääty vaikutti hänen elämäänsä niin sosiaalisesti kuin kulttuurisestikin.

Sääty mahdollisti hänen toimintansa yhteiskunnallisten asioiden parissa. Lillyn puheista ja kirjoituksista selviää, että hän halusi naisasian lisäksi vaikuttaa myös sivistyksen, raittiuden sekä kasvatuksen puolestapuhujana. Tosin nämä kaikki teemat liittyivät hyvin vahvasti myös naisyhdistyksen tavoitteisiin. Lisäksi venäläistämistoimet 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa herättivät Lillyn pohtimaan yhteiskunnan tilaa.

Sisarusten tekemät ulkomaanmatkat vaikuttivat Lillyn maailmankuvaan. Länsi näyttäytyi hänelle sivistyksen kehtona, itä edusti toiseutta ja sivistymättömyyttä. Euroopan matkoilla ihailun kohteena olivat erityisesti arkkitehtuuri sekä museoiden anti. Egypti aiheutti kiehtovasta historiastaan huolimatta kulttuurishokin. Lillyn suhtautuminen maata ja sen kulttuuria kohtaan on matkapäiväkirjan perusteella välillä jopa etnosentristä.

Tutkimuksen kannalta haasteita aiheutti erityisesti se, että aineistoa ei löydy tasapuolisesti eri vuosikymmeniltä. Säilyneet lähteet tarjoavat eniten tietoa 1800-luvun loppupuolelta sekä 1900-luvun alusta. Lillyn kirjoittamat keskeneräiset muistelmat keskittyvät ainoastaan lapsuuteen, joten ne antavat tietoa vain ajallisesti lyhyeltä periodilta. Lillyn ja Hugon keskinäinen kirjeenvaihto auttaa hahmottamaan keskustelujen sisältöä, mutta kirjeitä on säilynyt suhteellisen vähän. Matkapäiväkirjat sen sijaan tarjoavat laajan lähdeaineiston, mutta niiden lukeminen oli paikoitellen haastavaa epäselvän käsialan vuoksi. Lisähaasteita tutkimukseen toi osaltaan se, että Urajärven kartanon arkistoa ei ole järjestelty. Tämä vaikeutti järjestelmällistä lähteiden läpikäymistä.

Simolinien haastattelut tarjoavat näkökulman siihen, miten kartanolla työskennelleet ihmiset näkivät Lillyn ja Hugon. Haastattelujen todistusvoimaa tarkastellessa täytyy ottaa kuitenkin huomioon se, että haastateltavien mielipiteet eivät ole absoluuttisia totuuksia. Ne edustavat heidän näkemyksiään, joita värittää heidän mielipiteensä sisaruksista. Lisäksi haastateltavien asema Lillyn ja Hugon alaisuudessa on saattanut vaikuttaa kerronnan sävyyn.

Lilly von Heidemanin elämä näyttäytyy lähteiden valossa monisyisenä. Peruspiirteenä sitä kuitenkin kuvaa tiivis yhteiselo veljen kanssa, sekä yhteiskunnallinen valvutuneisuus, joka on epäilemättä ollut myös alustalaisten onni.

LÄHDELUETTELO

ALKUPERÄISLÄHTEET

Museovirasto, Suomen Kansallismuseo

Urajärven kartanon arkisto (UKA)

Kirjeet

Lillyn kirje Hugolle, ”Urajärvi den 5 Maj 1873”.

Lillyn kirje Hugolle, ”Den 7 Juni 1873”.

Hugon kirje Lillylle, ”Jyväskylässä 6. päivä toukokuuta 1871”.

Hugon kirje Lillylle, ”Helsingfors den 20 November 1874”.

Hugon kirje Lillylle, ”Helsingfors den 28 Febr: 1874”.

Lilly von Heidemanin muistelmat ja puheet

Lilly von Heidemanin muistelmat (1915), mustat vihkot 1–2.

Lilly von Heidemanin puhe, ”Tal (hållna vid olika tillfällen) af L. von H.”, sininen vihko, ”Tal till Urajärvi byskvinnor 1887. (Blef aldrig hållet i brist på öfversättare)”.

Lilly von Heidemanin puhe, sininen vihko, ”Perustuslakimme ja Wenäjän maanjako”.

Lilly von Heidemanin puhe, sininen vihko, ”Olen kutsunut teitä tänne...”.

Lilly von Heidemanin kirjoittama puhe, ”Heinola den 23. Februari 1896”.

Lilly von Heidemanin puhe, ”Useimmat teistä tietävät...”.

Muu aineisto

Arkiston valokuva-albumi.

Saapuneet postikortit

ALKUPERÄISLÄHTEENÄ KÄYTETTY KIRJALLISUUS

Halén, Harry. 1992. ”Lilly von Heidemanin päiväkirja matkalta Egyptiin 1907.” Asikkalan kirjasto, oranssi muovitasku. Teksti on julkaistu Suomen museon vuosikerrassa vuonna 1992, mutta olen käyttänyt lähteenäni Asikkalan kirjastossa sijaitsevaa tulostettua kopiota.

HAASTATTELUT

Ida ja Hannes Simolinin haastattelut, haastattelijana Erkki Ala-Könni, 1959. Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkisto. Alkuperäiset ja digitoidut Erkki Ala-Könnin tekemät Hannes ja Ida Simolinin haastattelut (1959) löytyvät täältä, mutta tässä tutkimuksessa olen käyttänyt haastattelujen sähköistä muotoa, jonka olen saanut Kansallismuseolta Helsingistä.

ARKISTOLÄHTEET

Asikkalan seurakunnan arkisto (ASA)

Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1820–1873.

Rippikirjat, (n:o 10 Niemelä) 1838–1850, 1851–1862 ja 1863–1871.

Seurakunnista saapuneet muuttokirjat 1842–1845.

Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1820–1844.

Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1845–1867.

Vihittyjen luettelo, 1845.

Hollolan seurakunnan arkisto

Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1801–1821.

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

Hollolan tuomiokunta, Heinolan pesänkirjoitus-kirjat 1919, nro. 8, perukirja, Axelina (Lilly) von Heideman, 478.

Hollolan tuomiokunta, Asikkalan kärjäkunta, nro. 30, perukirja, Hugo von Heideman, 369.

Kansallisarkisto

Naisiasialiitto Unionin vuosikertomukset 1896.

Sysmän seurakunnan arkisto

Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1832–1845.

Turun tuomiokirkkoseurakunnan arkisto

Suomalaiseen seurakuntaan muuttaneiden luettelo 1836–1852.

Suomalaisen seurakunnan kuolleiden ja haudattujen luettelot 1845–1854.

URAJÄRVEN KARTANOMUSEOLLA SIAITSEVA OPPAIDEN LISÄMATERIAALI

Linden, Arvo. 1999. Beda Helena Linden o.s Lepomäki muistelee lapsuuttaan ja nuoruuttaan Urajärven kartanon läheisyydessä. (Koonnut hänen poikansa Arvo Linden).

Ketonen, Rauno. 1973. Suomennoksia Frans von Heidemanin almanakkamerkinnöistä vuosilta 1865–1879 ja vuodelta 1896.

Ketonen, Rauno. 1975. Kevästä syksyyn, Poimintoja Hugo von Heidemanin runoluonnoksista.

Korhonen, Teppo. 1994. Hugo von Heideman ja Urajärven kartanomiljö.

Mertanen, Merja. 2000. Listaus Hugo ja Lilly von Heidemanin kirjakokoelmista.

Käki, Suvi. 2001. Lilly von Heideman (1848–1917) Naisasian tarmokas puolestapuhuja. Proseminaariesitelmä.

SANOMALEHDET

Historiallinen Sanomalehtikirjasto

Kansalliskirjasto

Helsingfors Dagblad 1884.

Jyränkö 1896.

Koti ja Yhteiskunta 1896.

Koti ja Yhteiskunta 1908.

Suomen kirkon julkiset sanomat 1897.

Suomen Nainen 1917.

Puutarha 1903.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Blomstedt, Yrjö. 1981. Asikkalan Historia. Hämeenlinna: Arvi A Karisto Oy:n kirjapaino.

Cederberg, A.R, Ojala, Veikko. 1948. Heinolan kaupungin historia 1. Heinola maaherran residenssinä. Heinolan kaupunki 1839-1917. Heinolan Kaupungin julkaisuja.

Dahlberg, Julia. 2011. Vardagsstöd, kontaktförmedling och förebilder. Syskonens position i den samhällsaktiva, borgerliga kvinnans nätverk under sent 1800-tal. *Historisk Tidskrift För Finland*, 96, 3, s. 201-224. Haettu 10.4 sivustolta: <https://journal.fi/htf/issue/view/3504>

- Florin, Christina. 2014. ”Biografia rajoja rikkomassa.” Teoksessa: Historiallinen elämä, Biografia ja historiantutkimus. Toimittajat Hakasalo, Jalagin, Junila & Kurvinen, Vantaa: Hansaprint Oy.
- Hagner, Minna, Försti, Teija. 2006. Suffragettien sisaret. Kokemäki: Satakunnan painotuote.
- Hakosalo, Heini, Jalagin Seija, Junila, Marianne & Kurvinen Heidi. 2014. ”Elämää suurempaa.” Teoksessa: Historiallinen elämä, Biografia ja historiantutkimus. Toimittajat Hakasalo, Jalagin, Junila & Kurvinen, Vantaa: Hansaprint Oy.
- Helsingin yliopisto, Yliopiston historia. 2006. ”Naiset yliopistossa.” Haettu 9.4.2018 sivustolta: <http://www.helsinki.fi/yliopistonhistoria/yliopisto/nostot/naiset.htm>
- Helsingin yliopisto. 2003–2018. Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, ”Von Heideman Hugo Oskar Alexander Magnus.” Haettu 10.4. 2018 sivustolta: <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=19737>
- Härö, Elias. 1997. ”Urajärvi – itähämläinen kartano.” Teoksessa: Näköaloja Urajärven kartanoympäristöön. Toimittaja Marja Ivars, Helsinki: Cosmoprint Oy.
- Harmaja, Laura. 1924. ”Elin Sjöström.” Teoksessa: Uranuurtajanaisia, Suomen naisyhdistyksen 40-vuotisjuhlajulkaisu 1884–1924. Helsinki: Tietosanakirja osakeyhtiö.
- Jallinoja, Riitta. 1983. Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet: naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana. Porvoo-Helsinki-Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Jussila, Osmo. 2004. Suomen Suuriruhtinaskunta 1809–1917. Helsinki: WSOY.
- Juuti, Sirpa. 2003. ”Kartano ja kaupunki.” Teoksessa: Urajärveltä Heinolaan – Heinolasta Urajärvelle, Kulttuuria ja ystävyyttä 1900-luvun vaihteessa. Heinolan kaupunginmuseon julkaisuja n:o 9.
- Kajanti, Caius. 2000. Koskettavia naiskohtaloita Suomen historiasta. Hämeenlinna: Karisto.
- Klinge, Matti. 1994. Porvariston nousu. Helsinki: Otava.
- Kotioja, Eeva. 2017. ”Nainen Orientissa. Maailmanmatkaaja Adelaïde Ehrnrooth.” Teoksessa: Ehrnrooth. Kenraali- ja liikesuku modernin Suomen synnyssä 1750–1950. Toimittajat Jensen-Eriksen, Siltala & Apajalahti. Helsinki: Siltala.
- Kuurne, Jouni. 2003. Museovirasto, Kartanoelämää Urajärvellä, Urajärven kuva-albumi. Toimittaja Lea Värtinen, Helsinki: F.G. Lönnberg.
- Kuurne, Jouni. 2014. Museovirasto, Urajärven kartanon keittokirja – Lilly von Heidemanin reseptejä vuosilta 1905–1910. Helsinki: Erweko Oy.
- Lagerstam, Liisa ja Parland von Essen, Jessica. 2010. ”Aatelin kasvatus.” Teoksessa: Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Toimittajat Jussi Hanska ja Kirsi vainio-Korhonen, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leskelä-Kärki, Maarit. 2017. Toisten elämät. Vantaa: BTJ Finland Oy.

Leskelä-Kärki, Maarit, Lahtinen, Anu & Vainio-Korhonen, Kirsi. 2011. ”Kirjeiden uusi tuleminen.” Teoksessa: Kirjeet ja historian tutkimus. Toimittajat Leskelä-Kärki, Lahtinen & Vainio-Korhonen. Saarijärvi: Saarijärven Offset Oy.

Ohtonen, Tanja. 2007. ”Oikeuden, laillisuuden ja ihmisyyden hengessä.” Suomalainen Naisliitto vuosina 1907–1939. Vaasa: Ykkösoffset Oy.

Rantanen, Outi. 2003. ”En hymn till sommaren – Hymni kesälle.” Teoksessa Urajärveltä Heinolaan – Heinolasta Urajärvelle, Kulttuuria ja ystävyyttä 1900-luvun vaihteessa. Toimittajat Juuti, Rantanen & Merisalo, Heinolan kaupunginmuseon julkaisuja n:o 9.

Sjöström, Elin. 1924. ”Lilly von Heideman.” Teoksessa: Uranuurtajanaisia, Suomen naisyhdistyksen 40-vuotisjuhlajulkaisu 1884–1924. Helsinki: Tietosanakirja osakeyhtiö.

Sulkunen, Irma. 1989. ”Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus.” Teoksessa: Kansa liikkeessä. Toimittajat Alapuro, Risto, Liikanen, Ilkka, Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik. Vaasa: Kirjayhtymä Oy.

Sulkunen, Irma. 1991. Retki naishistoriaan. Helsinki: Hanki ja jää.

Tuomaala, Saara. 2005-2007. ”Holhouksenalaisuudesta koulutetuksi ja vapaaksi kansalaiseksi.” Haettu 9.4.2018 sivustolta: <http://www.helsinki.fi/sukupuolentutkimus/aanioikeus/pdf/tuomaala.pdf>

Vainio-Korhonen, Kirsi. 2012. Sofie Munsterhjelman aika. Aatelin naisia ja upseereita 1800-luvun Suomessa. Hämeenlinna: Kariston kirjapaino Oy.

Willman, Irma. 2002. Urajärvi – Koti kauneudelle ja aatteille. Tartu, Eesti: FinnEpos Oy.

Liitteet:

Liite 1. Lilly von Heideman
Museovirasto, UKA, valokuva-albumi

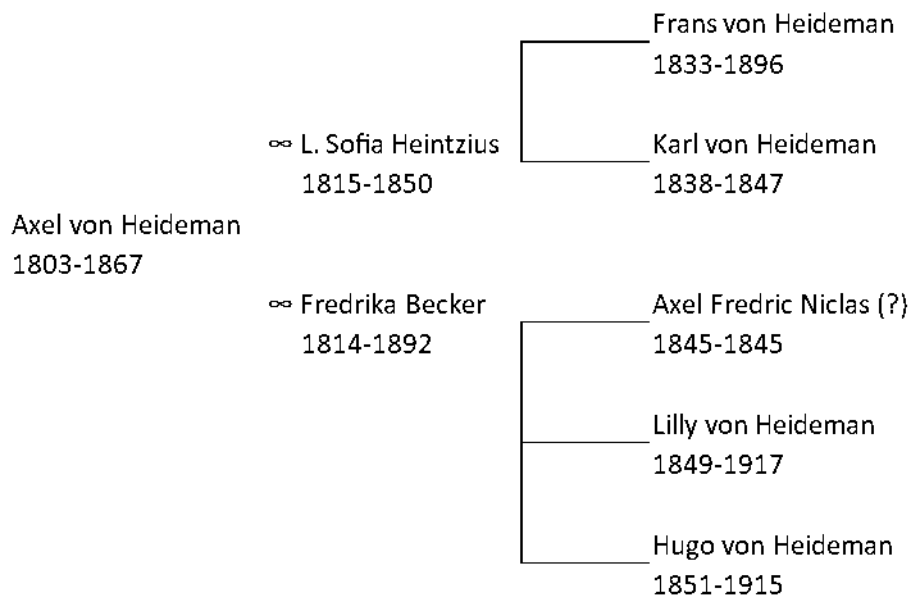
Liite 1. Lilly von Heideman. Uranuurtajanaisia.
Suomen Naisyhdistuksen 40-vuotisjuhlajulkaisu 1884-1924

Liite 2. Hugo von Heideman
Museovirasto, UKA, valokuva-albumi.

Liite 2. Kartanoelämää Urajärvellä,
Urajärven kuva-albumi.

Liite 3. Axel von Heidemanin avioliitot ja lapset.

Liite 4. Kuvassa vasemmalta Amalia Becker ja Lilly von Heideman.
Museovirasto, UKA, valokuva-albumi.

Liite 5. Urajärven kartanon vieraita puutarhaan kokoontuneina. Istumassa kolmas vasemmalta Lilly von Heideman, vieressä oikealla basso Hjalmar Frey, jonka vieressä istuu Hugo von Heideman. Oikealla reunassa Urajärven kartanon tilanhoitaja August Aminoff. Kuvassa vasemmalla penkin alla makoilemassa näkyy myös Lillyn ja Hugon koira. Edward Weidenbrückin valokuva 8.7.1909. Kartanoelämää Urajärvellä, Urajärven kuva-albumi.